Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Vestjyder

fortæller

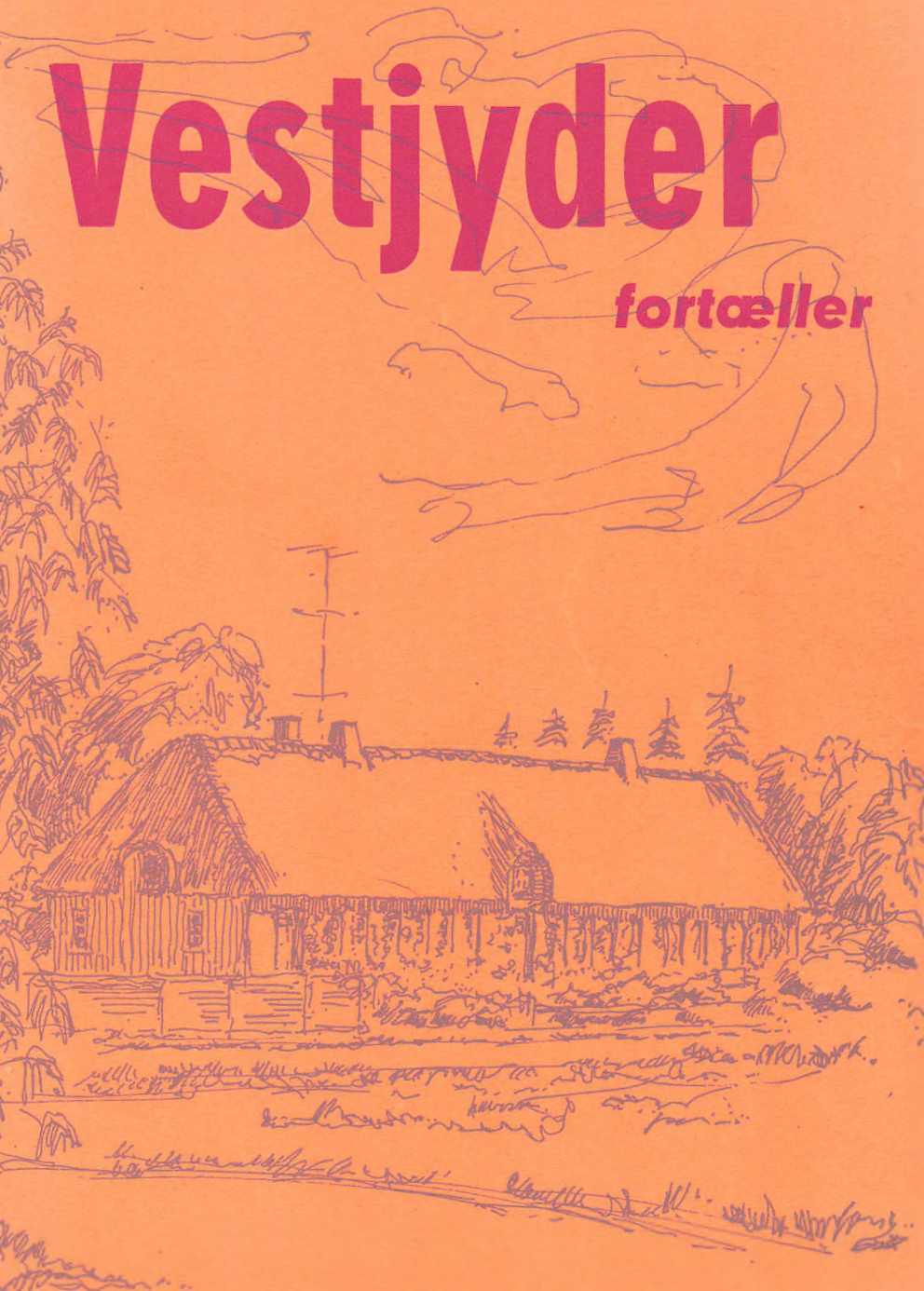

VESTJYDER FORTÆLLER

VESTJYDER

fortæller

LIONS FORLAG . VARDE
1970

INDHOLD:

Alslev Mølle
af gdr. Aksel Schack, Alslev Mølle 9

En Fanø-dreng stikker til søs
af fhv. hovmester Anders Clausen Ankersen, Esbjerg 17

Marskens digter –
Peter Vejrup 22

Et tidsbillede fra forrige århundrede
af Claus Jensen, Ringkøbing 29

Et bondehjem i midten af forrige århundrede
af H. F. Feilberg 32

Lidt om orgler og organister i Nordby
af organist H. J. Madsen, Nordby, Fanø 39

Jyske digte
af bibliotekar Lauritz V. Christiansen, Esbjerg 42

Ud og op – en oplevelse a aldrig glemmer
af Jens Astrup, Fasterholt 49

Nymindegab fiskere
af Torben Klinting 58

Ti år ved Tarm kostskole
af lærer H. Malling, Varde 76

Aal kirke
af pastor Riger Kusk, Oksbøl 79

Gammeldags jul
af Kjærsten Alkjærsig 85

Denne bog er sat med Intertype Permanent og trykt på E masse papir fra DFP. – Redaktion: Flemming Hammershøj, Thyge Clausen og Arne Rechter. – Omslagstegning af Olaf Bak. – Trykt i Rechters Bogtrykkeri, Varde. – Bogbinderarb.: Varde Bogbinderi.

FORORD

At Vestjyllands jord er karrig og kræver drøjt arbejde af den, der vil fravriste den et udkomme, er vel en sandhed, som også beretninger i denne bog vil bevidne.

Til gengæld tør man vel vove at sige om det vestjyske sind, at det er så gavmildt og frodigt, som man kan ønske sig! Her foreligger i alt fald sjette udgave af »Vestjyder fortæller«, uden at redaktionen tør frygte at skulle komme i bekneb med stof til senere årgange.

Vi håber da, at denne bog må slå følge med sine forgængere og finde vej til de mange juleborde, hvor den nu er en del af traditionen, hvad heller de så dækkes op her i landsdelen eller arrangeres af amerikanske borgere, hvis tilforladelige brede mæle røber udgangspunktet.

Vi synes, den fortjener det, og retter en varm tak til dens bidragsydere, der har hjulpet med at føje nye træk til landsdelens fysiognomi.

Redaktionens linie er uforandret: Som det ses af indholdsfortegnelsen, er hovedparten af indholdet landsmænds beretninger fra et jævnt og muntert, virksomt liv på jord; imidlertid ser vi det også som en opgave at genoptrykke ting af værdi, som længst er udsolgt og forgæves efterlyst. Det gælder i denne udgave Torben Klintings og H. F. Fejlbergs beretninger; desuden kan vi ved velvillig hjælp fra familien bringe hidtil ikke udgivne ting fra marskens digter, Peter Vejrups hånd, som viser spændvidden i dette forfatterskab.

At bogens overskud også i år ubeskåret anvendes til filantropiske formål, nævnes kun for en fuldstændigheds skyld.

ALSLEV MØLLE

Alslev sogn, Skats herred, ca. 2 km SW for Alslev by.
Næsten 200 år i slægten Schacks eje.
af Aksel Schack

Alslev mølle er meget gammel, idet den allerede nævnes i en skrivelse fra Visselbjerg hovedgård til bispestolen i Ribe 1531, altså har møllen været aktiv for over 400 år siden.

Ved reformationen må møllen være kommet til kronen, der 1567 skøder den til ejeren af Oxvang.

Den, nævnes igen i 1664, da den blev takseret til 26 tønder hartkorn møllen ejedes da af Abraham Zakariasen, han var tjener til Visselbjerg. 1769 ejedes møllen af Nis Hansen (Sorte Nis), efter ham gik møllen over til slægten Schack, der stammer fra Brøns i Sønderjylland, omkring 1785. Den første Schack, der ejede møllen, solgte den til sin broder for 4200 rigsdaler i 1793. Møllen havde kongelig bevilling til at drive et gryn- og grubeværk mod at svare 2 rigsdaler årligt til kongens kasse.

På møllen var indrettet benmølle og bankmølle, der benyttedes af garverne i Varde. Der var stampemølle til tøj og valkemaskine. I forbindelse med møllen var der en smedje. Under verdenskrigen 19–18 maledes der i døgndrift på møllen. 2–300 tønder korn maledes daglig og 2–300 tønder gryn om ugen, der gik til Esbjerg og Varde.

I 1904 kom en ung pige af dage på møllen, hun kom for nær til en pillekværn, der greb noget af hendes tøj og hvirvlede hende rundt, så hun blev fuldstændig slået i små stykker. I 1930 var der ca. 200 tønder land til møllen. I dag er der ingen mølleri. – Møllegården ejes nu af direktør Strange Hansen, der er i gang med et stort restaureringsarbejde.

Vejene fra Varde til Hjerting (Høting) gik i gammel tid over Alslev mølle, vadestedet kan endnu udpeges. Det var ejeren af Visselbjerg, herremanden Vøldige, der først byggede en spang over Toftnæs å (heraf navnet »Spangbank«), han var misfornøjet med, at de Toftnæs bønder havde så lang vej til hovarbejdet på Visselbjerg.

Alslev mølle er en af de ældste møller i Vestjylland, den nævnes i et skøde i 1531, men hvornår den er grundlagt, ved man ikke. I 1785 købte min tipoldefars bror, Niels Andersen Schack, Alslev mølle, han havde kun en datter, der var gift med en møllersvend på Midtmøllen i Ribe, som flyttede herop sammen. Niels Andersen Schack kom fra Astrup ved Brøns.

Til Alslev mølle hørte et lille stuehus og et lille møllehus, og der var hede rundt omkring. De unge blev ikke længe på møllen. Deres 1-årige datter faldt i baghullet (vandet bag møllen) og druknede. Det tog så hårdt på dem, at de flyttede tilbage til Ribe. Forældrene måtte så igen drive møllen ved hjælp af et par ældre tjenestefolk. Det gik imidlertid ikke så godt med tjenestefolkene, der har vel nok været for meget at bestille. (Der har sikkert kun været et vandhjul og måske to kværne, senere er der kommet sigteri og grynkværn til). Tjenestefolkene gjorde deres beregning med den gamle møller og hans kone, de havde fået fat i noget arsenik, og regnede med, at kunne de få ryddet de gamle af vejen, kunne de måske overtage møllen, de forsøgte så at forgive dem, og det lykkedes at få noget gift i de gamle, der blev meget syge om natten. Hen på morgenen kom tjenestefolkene ind, overbevidste om at de gamle var døde, de var dog mere sejlivede og overlevede attentatet. Tjenestefolkene blev jaget af gården. Så sled de gamle videre – det har sikkert ikke altid været let for dem, alder og svagelighed gjorde ikke arbejdet lettere. En dag kom der en omrejsende kræmmer, som kendte mølleren fra Brøns, og han kunne se, at det ikke gik så godt på møllen, og da han kom tilbage til Brøns, fortalte han Niels Andersen Schacks broder, der ejede »Astrupgård«, hvor slet det stod til på møllen i Alslev.

Broderen, Hans Andersen Schack, min tipoldefar, rejste så her op og overtog møllen. I hans tid er der blevet bygget både stald og lade, som ikke var tidligere. Astrupgård beholdt han dog, og derfra blev der drevet stude til møllen for at blive fedet med toldkorn, alt blev jo malet for told – 8 potter pr. tønde.

Min tipoldefar blev boende på møllen, han havde to sønner, den ene, Hans Michael Schack, fik »Astrupgård«, den anden søn, Anders Schack, fik en gård i Varde, hans kone var fra Varde, gården lå ved siden af toldboden, der var både landbrug og gæstgiveri, her blev fire døtre og en søn – min bedstefar – født. De tre piger blev gift i Varde, den fjerde blev gift med kromanden i Ølgod. Min oldefar solgte dog gården i Varde for at overtage møllen i Alslev efter sin far. Min oldemor, Ingeborg, født Jensen, var en meget skrap dame, hun har nok regeret både ude og inde, og der vankede klø både til børn og tyende, men ellers var hun meget gudsfrygtig. Der gik en vogn til kirke hver søndag, og der var tvungen kirkegang for tjenestefolkene. Min oldemor regerede helt til sin død, hun overlevede sin svigerdatter. – I 1852 blev min bedstefar, Peder Schack, gift med Cathrine Krogh fra Astrup i Sønderjylland.

Der var smedje ved møllen, og både min bedstefar og far var dygtige i smedjen. Den dag bedstefar skulle giftes, havde han sendt bud efter præsten, og da denne ankom, stod bedstefar i smedjen, men de fik ham ind, og han blev vasket og derefter gift i den store stue. En af karlene fortalte en anden : »Nu er Peder Schack blevet gift«, »det er løgn«, svarede den anden, »jeg så ham lige nede i smedjen«.

Der skete mange ting i den smedje. Der var en gammel smed i Forum, Peder, han kom og hjalp bedstefar, de to lavede de utroligste ting, blandt andet lavede de en centrifuge, jeg tænker den første, der er lavet i Danmark. Den blev sat op i en bygning bag kornmøllen, hvor der var halv kælder, centrifugen blev trukket inde fra møllen, og det gik udmærket. Jeg har set centrifugen, men den gik vist til. Jeg har også set disse to smede lave plove, svingplove med 2 furer. Når det frøs hårdt, kunne vandhjulene ikke gå over to timer, for så var de så fyldte med is, at de ikke kunne gå rundt, så måtte man ud for at banke isen af, og det var hårdt ved træværket. Der var tre vandhjul, to til kornmøllen og et til stampemøllen, som lå på modsatte side af vandløbet. Alslev mølle havde altid vand nok, der gjorde, at bønderne næsten altid kunne få kornet med hjem, og de kom kørende langvejs fra, og alle blev de beværtet, brændevin stod på bordet hele dagen, og tobakstønden stod fuld. I ventetiden blev der drøftet mange ting.

Før i tiden gik al trafik over Alslev mølle, der var ingen bro over åen i Toftnæs, som der er i dag, broen er i øvrigt ikke ret gammel. Her nede under bakken kan man endnu se veje, der kommer fra Toftnæs, Varde og Forumlund, der har været et vadested, som tydeligt ses endnu, der er grusbund her. Senere er der lavet en bro, som var der i min barndom, den blev flyttet i 1901, da fiskeriet kom.

Bedstefar havde 6 børn: min far, Andreas Schack; Ingeborg, gift på Sjælland; Laurids, døde som 16-årig; Marie, gift med lærer Olldag, Alslev skole, hun døde tidlig fra 5 små børn; Kathrine, gift med mejeriejer Mulbjerg fra Stauning; Petra, som blev gift med sin svoger lærer Olldag.

Far ville være smed, og det var meningen, farbror Laurids skulle være landmand, men da han døde, måtte far så i gang med at være derhjemme. Far blev indkaldt til soldat samme år som hans broder døde, og de har nok ikke kunnet undvære ham, for de lejede en anden i hans sted, det kunne lade sig gøre den gang, når man da kunne få en til det. Men der gik ikke mange dage, så kom der et 5-øres brevkort med ny indkaldelse, stedfortræderen var blevet slået ihjel af en gal hest. Far måtte så afsted, det var ved trænet i København. Da han mødte på kasernen, blev han præsenteret

for en lille brun hoppe med den bemærkning: »Nu har den slået to mand ihjel, og passer De ikke på, bliver De den ondegaleme den tredje«. Det kostede kun 5 øre at få en ny soldat, men det var meget dyrere at få en ny hest. Den slog de to mand ihjel med forbenene, og den var næsten umulig, når der var befalingsmænd i nærheden. Far samlede alle brødskorper, han kunne få, og blev på denne måde gode venner med den brune hoppe, ja, så gode venner, at han ville have købt den, hvis det havde været muligt. Far var en meget fin kudsk, han havde lært at køre med fire heste, det var frivilligt, køretøjet var en landauer, og befalingsmænd var passagerer, kørslen foregik på Amager fælled.

Vi børn fik tidligt lært at køre en hest, far brød sig ikke så meget om at køre. Når mor og far skulle ud, var næsten altid en af os kudsk, og jeg skal love for, vi fik lært, hvordan vi skulle holde på tømmerne. Jeg var kun 7 år, da jeg selv kørte til skole i Varde.

I 1880 overtog min far møllen og fik både min bedstefar og oldemor på aftægt.

Der var travlhed på møllen, kornmøllen gik dag og nat, og i stampemøllen måtte man også tage natten til hjælp, jeg kan huske, der lå vadmel i hele læs, der skulle igennem valkemaskinerne og stampes og vaskes, og hvor var det fint, når tøjet igen blev afleveret. Der var tøj fra Nørre Nebel, Ølgod, Guldager, T. C. Sørensen, Rosegård og Kristensen, Varde. På møllen havde vi også benstamperi, hvor jeg selv har været med mange dage om vinteren. Det var et hæsligt spetakel, når de tolv jernskinner slog op og ned, og det blev ved at dunke i hovedet længe efter fyraften. Benmelet blev brugt som gødning, især til græsmarker, men også som foder til syge dyr.

I 1885 blev far gift med Anna Marie Pedersen fra Toftnæs, hun blev den bedste mor, vi kunne få.

Det tegnede sig ikke så lyst for dem til at begynde med. Min moster – som var gift med gårdejer Jakob Bastiansen, »Tulsmarkgård« – døde af tyfus fra en lille pige. Kort efter brylluppet fik mor også tyfus, og der var givetvis stor ængstelse for at mor også skulle afsted. Mor blev interneret i den store stue, og min bedstemor fra Toftnæs kom herned for at passe hende, ingen anden måtte komme derind, og maden blev bragt hende gennem et vindue. Sådan gik omtrent et halvt år, og mor blev heldigvis rask igen.

Jeg ved ikke, om folk har været så glade for at skulle til mølle i de dage,

men der var jo ingen vej uden om, ellers skulle man give dyrene kornet helt, og brødkornet og sigtemelet skulle man jo have forarbejdet.

Vandturbinen var kommet frem i 1885, og da vandhjulene trængte til fornyelse, spekulerede far på, at installere sådan en turbine. Han kom i forbindelse med ingeniør Mahler i Vejle, der kom til Alslev for at tale om det, far var lidt betænkelig, men da ingeniør Mahler tilbød at sætte to nye vandhjul i, hvis turbinen ikke var tilfredsstillende, slog far til. Turbinen var dog vandhjulene langt overlegne, og den gik på møllen i over 50 år. Senere kom der en turbine mere til stampemøllen. Far blev forhandler for Mahler, han havde en lille model i messing stående på sit skrivebord, far solgte to turbiner.

Far var meget initiativrig, han oprettede skytteforeningen og var med il at oprette mejeriet, sygekassen, kvægavlsforeningen, mergelforeningen, plantningsforeningen.

Der var næsten ingen træer heromkring. Min bedstefar havde selv plantet en frugthave med fine sorter. Jeg har hørt, at der var en møllersvend her, som var ven med gartneren på Gram slot, og han havde fået træerne der, jeg har ikke set magen til disse æbler andre steder, det var højstammede træer, men de vældtede alle i stormfloden i 1909, det var et sørgeligt syn. Der var et træ, der bar sådan nogle kønne æbler, og far sendte dem på en udstilling, de fik 1. præmie, men man havde ingen navn på dem, og man kaldte dem så »Schacks nonnetitter«. Jeg tog podekviste af dem, og fik dem til at vokse, og de er nu blevet udbredt her på egnen. Planteskoleejer Sørensen i Sønder Varde har dem i sin planteskole.

Der blev plantet læhegn om hele marken, og senere blev der plantet ca. 30 tdr. land hede til med fyr, hvert år fik far flere tusind fyr og gran hjem, og han prøvede på at få folk til at plante, men det var ikke let, nogle ville da prøve med nogle få stykker, flere kom året efter og fortalte, at træerne groede, og de ville gerne have nogle flere.

Far var 12 år i sognerådet og skolekommissionen, han var ikke tilfreds med den lærdom, som børnene fik. Vi 6 børn har alle gået i skole i Varde, min ældste bror dog de sidste år i Brøndum hos Valdemar Nielsen.

Fars kusine, frk. Andersen, havde sammen med en frk. Hansen en privat skole i Kræmmergade i Varde, de havde købt den af en frk. Bencke, her gik vi ikke ret lang tid, skolen blev nemlig flyttet til Lundgade – lige overfor »Signesminde«, der dengang var mellem- og realskole. Vi gik hos frk. Andersen og frk. Hansen til vi var 11 år, hvorefter vi blev optaget i mellemskolen, far betalte skolepenge for os. Vi havde en lille hest at køre

med, om sommeren cyklede vi, det var ikke så billig en historie for far, vi var jo seks søskende: Peter, født 1887; Hans, født 1890; Laurids, født 1892; Aksel, født 1897; og tvillingerne Karl Kristian Andreas og Anne Marie Cathrine, født 1902.

Vi blev holdt til i skolen, der var skolegang fra 8 morgen til 4 eftermiddag, og det var mange drøje ture ind over heden om vinteren. Jeg var en tid ene om turen, der var jo fem år til hver side til mine søskende, men jeg red om vinteren på den lille hest, det var mørkt om morgenen, når vi drog afsted til skole, og det var mørkt om eftermiddagen, når vi kom hjem. Men hvor var det dejligt om sommeren at komme hjem til møllen.

I 1912 blev fiskeriet oprettet ved møllen, det var jo noget nyt dengang. Far og tandlæge Christiansen, der var uadskillelige venner, gik sammen om anlægget, og samtidig lejede de jagten og fiskeriet i Filsø, da var søen i sin fulde størrelse, de lejede søen af proprietær Tranberg, »Lønborggård«, for otte år. Nu var der rigtig noget at se til for os drenge, vi hjalp med at fodre fiskene og sortere, vi havde to udklækningshuse, hvor der blev udklækket yngel. Men noget af det bedste var, når vi fik lov at komme med til Fiilsø, jeg var jo ikke så gammel, at jeg kunne skyde, men jeg fiskede og sejlede, og hvor var det skønt. De andre drev jagten, og der var masser af vildt, der var ikke så mange jægere den gang. Jeg husker de skød 264 ænder på en dag. Om efteråret var der mange gæs og svaner. Betalingen var 800 kroner om året, men de fangede fisk for mange flere penge, og der solgtes jagtkort til nogle københavnere for 50 kroner stykket, københavnerne var ikke så hårde ved vildtet, da de fleste ikke kunne træffe, så far og tandlægen havde mere end gratis jagt.

Far havde en dygtig forkarl, og da far i 1902 syntes at have for meget om hænderne, forpagtede han landbruget ud til forkarlen, han havde jo også fiskeriet at se til. Det var en stor besætning, som forpagteren overtog mod kaution, men det gik ikke så godt, forpagteren magtede det ikke, da han selv skulle stå for styret, han måtte holde op efter 6 år, da var besætningen væk og kautionisterne duede ikke, så far tabte mange penge på den forpagtning. Besætningen blev igen sat op til vi havde 25 køer, hvorefter der blev ansat en gift fodermester. Peter og Laurids var nu så store, at de også kunne træde til som hjælpere. Hans var kommet på slagteriets kontor i Varde, her kunne jeg også være havnet, men jeg fik da lov at blive på møllen for senere at blive landmand.

VI havde jo meget jord på den anden side af jernbanen. Passagen til denne jord gik gennem baneledddet, der var ledvogter her. DSB kørte grus

fra grusgravene her hele sommeren, så foruden de ordinære tog rangerede grustogene ind imellem, hvilket gjorde, at der ofte var lang ventetid ved baneleddet. Derfor besluttede far, at der i 1912 skulle bygges en gård på den vestre side af jernbanen, denne gård stod færdig i 1913 og min broder Laurids overtog den.

I sommeren 1914 kom der et entreprenørfirma fra Korsør (Kæhler og Henriksen), de havde påtaget sig at belægge banen fra Esbjerg til Skjern med skærver, man ville købe Laurids' jord, hvor der jo var grusgrav, og hvor DSB tidligere af far havde købt et stykke jord, hvor der var nedlagt sidespor, herfra kørte man ballast til banen hver sommer. Entreprenørfirmaet bød så god en pris, at Laurids ikke syntes, han kunne få så meget ud af det ved at dyrke jorden på almindelig vis. Handelen skete så på den måde, at jorden igen efter omharpningen skulle tilfalde Laurids. I stedet for den solgte jord købte han så 30 tdr. land længere borte.

26. juli 1914 – få dage før verdenskrigen brød ud – ankom et helt tog med gravemaskine og materiel til grusgraven, to ingeniører forestod monteringen, man begyndte med at lægge nogle svære skinner, hvorpå hjulene blev anbragt, og så placerede man alle de enkelte dele rundt om, så der ikke var langt at flytte dem, når de skulle påmonteres. Der var indlagt tromler, dampmaskine og sorterer i en nybygget tre-etagers bygning. Firmaet købte en nærliggende ejendom, nuværende Egon Jakobsens, hvor 8 heste og formanden havde bopæl.

Her blev arbejde til mange både fra Alslev og Varde. Man nåede at belægge banen fra Esbjerg og her til møllen, så var der ikke mere ral og store sten, men stadig masser af vejgrus, som blev solgt for 2 kr. pr. meter. Firmaet flyttede så til Munke Bjerby på Sjælland, og Laurids overtog sin jord igen.

I 1914 i efteråret begyndte krigen at gøre sin indflydelse gældende. Rugen skulle afleveres til statslagre, og mel, kaffe og smør blev rationeret. Vi havde statslager det første år og havde en masse rug liggende, der var alt for lidt plads, rugen skulle skovles om hver dag, men så kom vi til at lave byggryn for staten, og blev derefter fri for at have statslager, dette blev flyttet op til Alslev. Nu blev der så rigtigt gang i mølleriet, vi fik en vognladning byg – 100 tdr. – ad gangen, som skulle køres fra Varde station med heste, vi havde tre spand, vi havde kun 6 timer til at tømme jernbanevognen i, der var jo mangel på jernbanevogne. Møllen gik nu både dag og nat, vi havde en ung svend, han kunne ikke døje natarbejdet, så det blev mig som kørte om natten. Der var masser af bestillinger på gryn hele

tiden, det var valsede byggryn vi lavede. Vi malede også en masse rugmel til brød, det kunne jo kun købes på kort, der blev blandet 100 kg rug, 50 kg byg og 50 kg hvedeklid sammen – en trist blanding. Den hvedeklid vi fik hjem, var ofte fordærvet, det havde ligget på lager for længe.

Jeg havde mest lyst til landvæsenet, og fik da også far overtalt til at jeg kom ud, jeg var da 19 år, jeg fik plads på »Mønstergård« som forkarl hos Jørgen Boesen i Askov. Jeg var lidt bange for, at jeg ikke kunne klare det, jeg havde jo ikke været så meget ved landvæsenet. Det var sådan nogle dejlige mennesker at være hos, alt var i orden både ude og inde. Vi var tre karle og en gift fodermester, der var ca. 50 køer og lige så meget opdræt og svin. Fodermesteren fik 1.400 kr. for et år samt frit hus og mælk, han skulle så sammen med sin kone og sine børn malke de 50 køer og passe svin og ungkreaturer, de havde 11 børn, så de var godt hængt op. Jeg fik 500 kr. for et år og de to karle fik 400 og 350 kr., så det var jo ikke store lønninger. Jeg skulle passe hestene, ialt otte, jeg måtte op om morgenen kl. 4,30 for at fodre og kalde på de andre, som skulle gøre stalden ren og strigle samt lægge seletøj på hestene, dette arbejde og morgenmaden skulle være overstået, så vi kunne rykke ud kl. 6.

Det var rart at være i Askov, vi var jo lige ved siden af højskolen, hvor vi kunne gå til foredrag om aftenen og søndag eftermiddag, og så var der kirken med pastor Trier, jeg har aldrig gået så meget i kirke, som jeg gjorde i Askov, jeg kom der så godt som hver søndag.

Jeg var i Askov i et år, og jeg ville gerne være blevet der, for jeg har aldrig haft det så godt som i Askov. Jørgen Boesen bød mig 700 kroner for det næste år, han havde ikke tidligere budt så meget til en forkarl, men far plagede mig, for at jeg skulle komme hjem, han havde fået en gammel egensidig møllersvend, som ikke kunne forliges med nogen. Jeg rejste så hjem til november 1917, hvor jeg passede møllen helt til elektriciteten kom i 1921, da var der jo mange, der fik kværne, og mølleriet gik langsomt tilbage, der var dog en del, der blev ved med at komme og få malet til helt hen i trediverne.

I 1941 kom vi til at lave elektricitet ind i Karlsgårde-nettet og blev ved dermed til 1950, da overtog mine brødre møllen og forpagtede det hele ud til fiskeeksportør Poul Agner, som nu har købt både mølleri og fiskeri.

I 1970 blev møllegården solgt til fabrikant Strange Hansen.

EN FANØ-DRENG STIKKER TIL SØS

af forhv. hovmester Anders Clausen Ankersen, Esbjerg

Jeg er født i Nordby på Fanø i 1886. Dengang var der et skibsbyggeri i byen, og der blev bygget gode, skibe, søgående skibe, som sejlede over alle verdenshavene. Tanken om at tage til søs lå derfor ikke fjernt for Fanødrengene. I min fars tid var det vel sådan, at næsten alle blev sømænd; da jeg blev konfirmeret, var vi, ud af 24 konfirmander, 11, der valgte sømandslivet. For mig var det så meget mere nærliggende, som min far sejlede, igesom begge mine bedstefædre havde gjort det; både min morfar og farfar – og flere andre – satte livet til ude i Nordsøen. – Sådan var nu vilkårene dengang, og det var man indstillet på. I disse sømandshjem var det jo moderen, der var familiens midtpunkt; faderen var kun sjældent hjemme, og for mig var det sådan, at jeg først som større knægt lærte min far at kende. Som barn skulle jeg engang hente min far, da han vendte hjem fra langfart; det viste sig, at ingen af os kunne genkende hinanden!

Det var derfor også min mor, der pakkede skibskisten, da jeg som fjortenårig skibsdreng skulle ud på min første sørejse. I bunden lagdle min mor Det nye Testamente, og dér blev det nok liggende det meste af turen; jeg har senere erfaret, at hendes gave alligevel var en god ballast at have med.

Jeg blev forhyret som skibsdreng på Fanø-barken »Aalborg« Navnet havde skibet fået, fordi kaptajnen havde været i Aalborg for at tegne parthavere. Det var almindeligt dengang, at den, der ville bygge skib, henvendte sig til slægt og venner og hvem, der ellers kunne være interesserede i at sætte penge i skibsfart; de fik så part i skibet og del i udbyttet, eftersom det nu gik godt til. Også dengang gik det op og ned!

Skibet lå i Cardiff, og jeg indledte mit sømandsliv som passager på Englandsbåden »la Cour«. Kaptajnen var med det samme skib, men vi så ikke så meget til hinanden, da jeg rejste på tredje klasse, mens han havde løst billet til en mere standsmæssig afdeling. Det kan heller ikke nægtes, at det var småt med komforten, hvor jeg blev indkvarteret: det hele var ét stort rum fyldt med køjer, som var forsynet med madras og skråpude og vistnok et tæppe. Her blev jeg for øvrigt vidne til et optrin, der gav mig den første forsmag på sømandslivet: En koksmat fra kabyssen havde regnet ud, at han kunne snige sig herned om morgenen og slibe sig en dygtig skraber, som han vel kunne have brug for. I hvert fald sov han så sødeligt, at han ikke hørte, at der blev kaldt på ham, næste gang tog man mere probate metoder i brug: en spandfuld koldt vand I hovedet på syn-

deren! Det kan nok være, den kur kunne få ham op fra madrassen, men jeg tænkte jo, »Nå, tak sådan går det det til på søen!«

På denne Englandsrejse søgte jeg også at forberede mig på sømandslivet. Selv om vejret var fint, rullede skibet noget i søerne, og jeg tog nogle ture op og ned ad dækket i et forsøg på at gå lige og var meget beskæmmet ved at opdage, at jeg ikke med det samme evnede kunsten.

Da jeg imidlertid først var kommet om bord på »Aalborg«, en dejlig jern-bark med fjorten mands besætning, kom jeg hurtigt efter sømandsfærdighederne: Vi blev fra første færd sat på rorvagt og udkik og måtte straks gå op i masterne. Det øverste sejl, Røjlen, skulle endda ordnes af yngste skibsdreng! Foruden mig var der endnu en skibsdreng. Han var påmønstret et par måneder tidligere og følte sig derfor som helbefaren, en farlig karl, der nu gav rollen som min lærermester. Vi havde lastet kul for East London i Sydafrika og stod nu sydpå. Efterhånden som varmen tog til, blev det nødvendigt at »natte dæk«, dvs., der skulle slås vand på dæksplankerne, for at de ikke skulle sprække. Dette arbejde påhvilede skibsdrengene og bestod i, at den ene stod oppe på lønningen og halede vand op i »admiralen«, en pøs, specielt fremstillet til dette formål; den anden hældte så vandet over i en anden spand og kastede det over dækket. Det første arbejde var nok så drøjt: fra den høje lønning måtte man hale den tunge, vandfyldte admiral op fra havoverfladen, mens det straks var ulige nemmere at kaste vandet over dækket. Min kammerat mente sig som helbefaren – han havde jo været to måneder på søen! – som særlig kyndig i den sidste procedure, ja, det gik rent ud ikke an, at et så vigtigt arbejde blev overladt til en nybegynder! det kunne han ikke forsvare overfor skibet! Denne ulige arbejdsfordeling holdt jeg ud i ti dage; så måtte jeg forklare min makker, at vi var ligestillede og måtte fordele arbejdet på en mere rimelig måde. Det var han ikke tilfreds med og gav ondt af sig, men enden blev alligevel, at vi skiftedes til det.

Som de yngste om bord måtte vi give end hånd med overalt; men vi var »drengene« og blev godt behandlet. Blandt de venner, jeg fandt om bord, var en engelskmann, eller rettere: irlænder, der stillede I et laset sæt tøj og en jammerlig overfrakke; det måtte gælde både som køjetøj og som påklædning, når vi havde udkigget på Ruf-taget. Den arme mand frøs gudsjammerligt på disse nattevagter, når vinden tog I rigningen og søen stod ind over dækket. Jeg stod I mit gode olietøj, som min mor havde udstyret mig med, og hørte den forhutlede irlænder fortælle sit triste levnedsløb: Sin far kendte han ikke, moderen mente han så småt at kunne

erindre som et menneske, der engang for længe siden havde taget sig af ham; ellers havde han selv måttet hutle sig igennem, og det gik gerne sådan, at hyren gik den gale vej, når den blev udbetalt. Den blev ikke omsat i hensigtsmæssig ekvipering, men forsvandt i havneknejperne.

Efter tre måneder på søen nåede vi East London. Kaj var der intet af; vi måtte ankre op udenfor nogle klipper. Nu fik vi negre ombord til at losse lasten. Det var mit første indtryk af en fremmed verden, og det harmede mig at se den behandling, de sorte fik. – Det er nok ikke bedre i dag! De blev behandlet som slaver; soldater stod opstillet langs havnen, og arbejdsformanden sparkede hensynsløst til sine undergivne, dersom de af vanvare kom i vejen for ham. Overfor os var de rørende taknemlige for den smule venlighed, vi forsøgte at vise dem.

Efter denne nedslående oplevelse satte vi kursen mod Australien; vi gik i ballast, og livet gik sin vante gang uden dramatiske begivenheder; kosten bestod hovedsagelig af saltet flæsk, som sommetider blev suppleret med tunfisk eller en albatros, når vi ellers kunne komme over en; det skal dog siges, at dette fjerkræ, som man ellers kunne synes en behagelig afveksling af den megen saltmad, ikke blev modtaget med udelt begejstring i lukaf'et. Nogen kulinarisk oplevelse var det ikke! Ferskvand var også en sjælden vare om bord; hver morgen fik kabyssen sin ration til madlavning og kaffebrygning; men så blev hanen også skruet af pumpen! Skulle vi vaske tøj og ellers bruge ferskvand, måtte vi samle regnvand sammen.

I Australien fik vi ballasten ombyttet med mel, mel i sække fra bundbrædderne og til dæksplankerne, og nu stod det atter til søs, denne gang med Port Natal i Afrika som mål. Under denne rejse fik vi en slem forskrækkelse: Det viste sig, at dækket var utæt, så havvand var trængt ned i lasten, hvad der ingenlunde pyntede på melsækkene. Og det var jo skibets fejl! vi var ansvarlige for lasten! Nu var gode råd dyre! Dog, nej, vi havde ikke regnet med kaptajnens fremsynethed! Den snedige rad medbragte nemlig forsyning af friske melsække, og vi kom ikke til at mangle sysselsætte under den fart! Alle melsækkene måtte nu op af lasten efter tur; de vandskadede sække røg over lønningen, melet over i de nye, og ingen, der nu så lasten, kunne ane, at indholdet havde været i berøring med havvand! Vi kunne derfor med god samvittighed aflevere vor last i Port Natal. Her blev losningen igen varetaget af negre, og det gik så geschwindt, at vi dårligt kunne nå at vinde med. Lasten skulle jo kontrolleres, og til den ende anbragte styrmanden sig på den ene lønning med mig

overfor. Vi skulle tælle op, efterhånden som sækkene passerede os, fire lodrette streger og så en tværstreg, det gav fem sække. Hvordan det regnestykke gik op, kan jeg ikke sige, for de raske sorte kastede med sækkene, som var de dundyner; det ligefrem svimlede for øjnene af os!

Ved den lejlighed kom min irske ven alvorligt i fedtefadet. Sin vane tro havde han en dag omsat sin hyre i lokale spirituosa, som øjensynlig ikke havde befordret hans velvære; på hjemvejen efter den fugtige ekskursion kom han, hvordan det nu gik til, i klammeri med en sort politimand. Resultatet blev, at urostifteren, indfanget med lasso efter stedets skik! blev sat i kachotten. I midlertid lod vor kaptajn ham indløse, men nu skete det hverken værre eller bedre, end at irlænderen næste dag igen rendte på sin sorte modpart, og sympatien mellem de to var øjensynlig ikke blevet bedre. Igen klammeri! Og nu hjalp der ingen kære mor. Irlænderen måtte, hvad enten han peb eller sang, på 14 dages tvangsarbejde i stenbruddet. Nogen ferie blev det ikke for den iltre sømand; arbejdsstedet var omringet af soldater med påsat bajonet, og vogtere med fæle piske viste sig duelige i den kunst at fremme arbejdslysten. Om den slukørede delikvent efter frifindelsen for tredje gang havde mødt politibetjenten, vides der intet om; så meget er sikkert: hvis det var tilfældet, skulle han nok havde varet sig for endnu en meningsudveksling!

Befriede for mellasten og med ballast om bord satte vi nu sejl mod Sydhavsøerne, hvor vi skulle laste kopra. Det var et drøjt arbejde. Kopra, dvs. kokosnødder, som er befriet for skallen, er en let vare og må stuves omhyggeligt, helt op under dækket. Det kan nok være, vi kunne vride skjorten det sidste stykke op under dæksplankerne, hvor lasten skulle stampes og presses ind, hvor der overhovedet var plads. Men ene pukleri var det nu ikke; ganske vist var det varmt, men ret beset herligt vejr; og i sejlskibenes dage var der mere tid til rådighed end nu, hvor man dårligt nok kan nå i havn, inden man skal afsted igen. Dengang blev der stunder til at få båden i vandet og tage sig mangen udflugt i land.

Og de indfødte var hjertelige og venlige mennesker, der modtog os gæstfrit og muntert. Især kunne de nu slet ikke stå for den lille, lyshårede, 14-årige nordiske sømand! Kvinderne måtte ustandselig hen at klappe mig på hørhåret, hvis de ikke behængte mig med perler til både og arme og ankler! Vi besøgte dem i deres hytter eller tog på skovtur, hele besætningen. Og skoven dér er jo lutter kokostræer; vi så med kendermine de indfødte entre kokospalmerne for at hente frugterne ned. Ved en anden lejlighed tilkaldte én af de brune mænd med et fløjt en hjord af svin, men

ikke vore gode danske baconracer, nej, slanke og elegante dyr, som vi gerne kunne have taget for hjorte! – hvor god en flæskesteg, der ellers kunne skæres af dem, skal være usagt.

De gamle sejlskibe var pudsede og velholdte, så det var en lyst at skue. At dette ikke var en tingenes tilstand, der opstod af sig selv, fik skibsdrengene at føle. På rejsen tilbage måtte vi således prøve, hvorledes et velpasset dæk bliver til: Liggende på knæene og bevæbnede med mursten og sand, måtte vi måle dækket op, mens vi med knofedt fik plankerne til at skinne af renhed, og det var ligesom vor beklagelse lod sig overse, da en pludselig sø skyllede vore remedier udenbords! Sejlene var sat med Azorerne som mål; her skulle vi indhente ordre for den videre færd, for dengang havde man hverken radio eller telegraf. Heller ikke mellem besætningen og de pårørende derhjemme var der kommunikation; måske tankerne tit gik over havet til mor derhjemme i Nordby; sikkert og vist er det: hendes tanker fulgte skibsdrengen på hele hans færd.

På Azorerne var der ikke blot besked om, hvorhen vor kopralast skulle fragtes: den skulle til Marseille, nej der var også frisk proviant, først og fremmest fersk kød, som nok blev vederfaret retfærdighed i lukaf'et, hvor saltkød og klipfisk og anden drøj kost ikke skabte forundringsudbud. Det var daglig kost til søs, ensformig og trættende; men sådan var betingelserne.

Atten måneder efter min påmønstring i England stod jeg så endelig i Marseille. Rejsen var slut. Den 20/3 1902. Men hvordan kom det afmønstrede mandskab hjem til Fanø? Å jo, en lille tysk damper skulle netop slippe fortøjningen for at gå nordpå, og dengang var det en selvfølge, at man tog søfolk med for hjemadgående. At kræve betaling faldt ingen ind.

Sådan gik da min første rejse. Der kom mange langfarter til senere, først med andre sejlskibe, senere med damperne, da de havde udkonkurreret sejlskibsfarten. – Det var tungt, den dag i Marseille, at tage afsked med den gode bark »Aalborg«; man blev knyttet til disse skibe, kom til at holde af dem.

Sådan følte alle vi fra sejlskibenes dage; med dampbådene var det noget andet; dem knyttedes man ikke til; afskeden var ikke tung.

Nu er de borte, alle de stolte sejlere, som stod ud fra Fanø med øens sønner ombord. Men på min stues væg står »Aalborg« frem for brusende sejl – i selskab med »Ragnhild« og alle de andre både.

Og i alle gamle sømænds hjerter sejler de stolte både stadig over mindets hav.

MARSKENS DIGTER

Peter Vejrup

Biografi: Peter Frøsig Vejrup, født den 16. oktober 1888 i Hillerup, Ribe amt, død den 5. maj 1967 i Janderup, Ribe amt. Forældre: Gårdejer Niels Nielsen Vejrup og Ingeborg Nielsen Vejrup, født Frøsig, begge af Farup, Ribe amt. Uddannelse og stilling: Lærereksamen fra Gjedved seminarium 1909, lærer i Brørup 1910–16, på Try Højskole 1918–19 og fra 1920 i Vittarp ved Varde, indtil han i 1944 på grund af sygdom måtte opgive sin lærervirksomhed. Studieophold i København 1916–18 og studierejse til Norge 1919 på ministerielt stipendium. Gift 1920 med Karoline Maria Vejrup, født Frandsen. Debuterede med nogle prosadigte i forskellige litterære tidsskrifter 1915 og 1916.

Peter Vejrup har udgivet følgende arbejder: »Af kærlighed«, digte i prosa 1917. »Kærlighedens Magt«, roman 1919. »Nye Prosadigte«, 1919. »Plovmandssange«, 1922. »Den store Hjemkomst«, et nationalt, dramatisk digt, 1923. »Jens Peter for Dyrenes Domstol«, børnebog, 1927. »Jeg løfter mine Hænder«, digte, 1938. »Fader vor«, digte, 1939. »Guds Kærtegn«, digte, 1948.

Peter Vejrup har i sine ungdomsarbejder især givet skildringer af det indtryk naturen, havet og marsken, gjorde på hans sind. Der er stilhed, følsomhed og storhed i denne digtning. Man har derfor ikke med urette kaldt ham »marskens digter«. De religiøse digte har noget af salmens tungt henglidende vælde. Den fattige, storladne vestjyske natur og hans dybt alvorlige livssyn er hans bedste inspirationskilder, og sjælens vånde under kampen for at vinde frem fra det verdslige til det evige afføder hans skønneste strofer. Nogle af hans digte er i vestjysk mundart. Mellem dem også nogle små satirer over hverdagslige emner.

TO JULEDIGTE

I

Et barn – Der er forår i dette ord . . .
der er noget som blomster, der ler og gror . . .
der er noget som sang fra et skyfrit blå . . .
der er noget som sol over verdens grå.

Og jul – Der er livsfryd i dette navn . . .
der er noget som helse for vé og savn . . .
der er noget som stråler, der vælder frem . . .
der er noget, som kalder: Kom hjem, kom hjem!

Frækt driver det onde sit vilde spil.
Dog. Julen og barnet er endnu til.
Og der, hvor de vandrer på lette fjed,
o, der må det onde fly langt af led!

Så gå da, I to, ingen dør forbi.
Søg selv til det mørkeste menneske-hi.
Jag mørket på flugt og de bitre kår . . .
og fyld det med glans fra Vorherres vår!

II

Den stjerne, som stod over Bethlehem
og sendte sin magiske lue
ned over et staldrum: en nyfødts hjem,
– ej mer er på himlen at skue.
Forvist dog den stjerne endnu er til.
Dens stråler os alle vil lede
til Bethlehemsstalden, hvis selv vi vil . . .
hvis blot vi til færden er rede.

Vid, Bethlehemsstaden er altid nær.
Dog nærest, når julen er inde.
Og klarest ved jul er hin stjernes skær,
så let vi Gudsbarnet kan finde.
O søster, du tage din broder ved hand!
Barnlille, du tage din moder! –
Ja, lad os gå did, hvor vi finde kan
Barn Jesus, Vor Herre og Broder.

BLADENE SYNGER

(1919)

FOR KÆRLIGHEDENS SKYLD blev livet til, og livet er alene der, hvor kærligheden er.

Længe var vi nonner, indestængte i knoppernes klostre.

En luftlun vårnat bankede regnen med rappe små knoer på vore fængslers mure: Kom ud! Kom ud! – og svimle af længsel brød vi murene ned.

Og nu er vi ikke nonner mer, men kærlighedens terner, og ved vor

ømme og fyrige elsker, brisen, under hvis kærtegn vi uophørligt sitrer, undfanger og føder vi saligt og uophørligt sang.

Længe var vi blot til. Nu først, nu først lever vi.

Thi som livet kun blev til for kærlighedens skyld, således er livet kun der, hvor kærligheden er!

Mennesket rødmer, når det glædes. Den tavse aftenhimmel blåner hen i fryd, når det i det store havs spejl ser sit overdådige eje af stjerner.

Hos os er grønhed og glæde ét. Forstår I da, hvor rigt vi lever.

Dag efter dag gæster hundrede blikke os, og kærtegnets sødme er i dem alle.

Og vor elsker går stedse kun fra os for i næste stund at vende tilbage.

Alt og alle synes at holde af os, og vi holder af alt og alle.

Hvordan skulle vi da kunne blegne. Thi hos os er grønhed og glæde ét.

Å, husker I, søstre: Engang var vi blot til. Nu lever vi, lever som ingen.

Thi livet er alene der, hvor kærligheden er!

De evigt rastløse fugle ynker os, fordi vi bestandigt er bundet til samme plet.

Vi tier og smiler deraf.

Uden tal er de, som flyver ud, og hvis levned rinder hen med forgæves at opsøge, hvad de besad.

Alle de glæder, vi har behov, kommer til os . . . er hos os. Kun dårer iler ud og søger evindeligt efter det, de lod tilbage.

Kysser solen os ikke den duftrige dag lang. Bader duggen os ikke elskelig ømt, mens den blide nat rinder hen. Nikker stjernene ikke søsterligt til os, som var de løv på et eventyrtræ did i det evigtfjerne.

Og de vingede spæde, hvis reder vi har skjult og været, sidder på vor moders grene og synger lifligt for os – vi, som elsker sang.

O, har I set en kvæld, når den milde måne overgyder os med sit drømmelys!

Har I set os en gry, når vi stiger af duggens bad . . . når den første solstribe kysser os . . . når vi hører vor elskers fjed nær og stedse nærmere!

Ynk, ynk os ikke!

Vi er ikke blot kærlighedens terner. Kærligheden er også sælsomt selv vor terne.

Og vid: Kun for kærlighedens skyld blev livet til, og livet er alene der, hvor kærligheden er.

Ad mangen en sommersval sti, over hvilken vi varligt skygger, kommer mangt et ungt menneskepar vandrende.

Og se! de står stille, og hånd knuger hånd, og mund søger mund.

Og hun vender sit yndige åsyn imod os, hun ser uendeligt velsignet på os og hvisker: Elskede! Se, hvor vidunderligt grønt løvet er! og hør, hvor vidunderligt det suser!

Hvor jeg har det kær!

Og videre går de. Hånd i hånd, og hun nynner en skøn lille sang til vor lov. –

– O ja, i kke blot er vi til, men vi lever . . . l e v e r!

Thi alle elsker os, og vi alle.

Og såvist som livet blev til for kærlighedens skyld – såvist er det sande liv alene der, hvor kærligheden er!

MARSKENS SKÆRSOMMER

(1930)

Det er marskens jubeltid,
det er engens højtidsstund.
Brisen er så kærtegnsblid,
blået er som uden bund.
Solen ler fra gry til kvæld.
Luften er et tonevæld.
Og den gule, fede muld
dækt er af et blomsterkuld . . .
Blomsterlegioner,
klædt i grønt og guld.

Denne svimle frodighed,
denne øsle blomsterduft,
dette viltre fugletrilr,
solørt over al fornuft.
Det: at gå sig glad og fri
langt fra slid og kævl og hi,
langt fra mennesker og byer,
langt fra alt kultur-postyr,
blive dus med blomst og strå,

dus med alle fugle små,
– det er engens gave,
marskens eventyr.

Ja, hvor godt at vandre her,
vandre uden mål og med,
gå i denne dybe ro,
gå i denne svale fred,
føle som en helseflom
risle over sjæl og sind,
føle brisens strøg på kind,
suge duft og renhed ind,
det er engens nåde,
marskens lægedom.

Se, jeg er en pilgrim, ven.
Langvejs gik min pilgrimsfærd.
Endt er nu min pilgrimsgang,
thi mit Mekka fandt jeg her.
Her i engens helligdom
bli'r min tanke karsk og from,
bli'r mit hjerte lyst og let,
bli'r så frit mit åndedræt.
O, jeg lægger trygt mig ned
her hos broder ensomhed.
Og med blomsterkys på kind
sover jeg da pilgrim
sødt velsignet ind.

BØJ KNÆ –

(1946)

Bøj knæ i solopgangen
og løft mod himlen sangen
i takkebønnens skål,
for hvilen Gud du prise;
da vil Han fast dig vise
dit kald og dagværks mål.

Bøj knæ ved aftenstide,
før, mødig af at stride,
du lægger dig til ro,
da søvnen vil sig sænke
og fred og kraft dig skænke,
så du kan vågne fro.

Bøj knæ, når smerten stinger . . .
når tunge sorger bringer
dit hjerte bitter kval,
da tåren vil dig lindre,
og trøstens stjerner tindre
ned i din skyggedal.

Bøj knæ, når lykkens bæger
dig sødt og svimmelt kvæger
og ruser sind og sans,
da vil du bøje nakke
og ymygt, ydmygt takke
din Gud for livets glans.

Og når tilsidst det kvælder
og døden overvælder
dig i den strenge dyst,
bøj knæ! og du skal skue
et lys, en strålelue
fra Paradisets kyst.

STRÆBEREN

A håd i mi barndom en skuelkammerat,
vi wa grow gue venner, ilav vi wa små,
no kinner han mæ så knappele mier,
for no er han kommen så højt på strå.
I æ skuel vi kaldte ham Dres Dummehue,
for vi tøt, det wa småt med hans kløgt og forstand.
Men som voksen han bløw da så møj en knag
te o roof hurra for wo rigsdagsmand.

Og hver gång æ folketingsmand håj tåld
ved en mød i wo sown – da wa Dres ett sien
til bewæget o rees sæ og bring ham en tak
så kjøn, at det næsten ku røør en stien.
Og ved ålslaws møder wa Dres tilstee
og tow livligen del i enhver debat.
Men han udæsket ett, han skuld nok pass på,
at han aller fornærmet så møj som en kat.

Og wo folketingsmand – ja o flier med ham –
bed jo mærkk i Dres som en brugle mand,
og det offenle lyw tow ham snår i brug,
til gavn for æ sown og til gavn for æ land.
Han kom i en bestyrels, han kom i flier,
ja, av tillidshverv fæk han snår en snes.
Ok, hva ku wal go, hvis han ett wa mej,
hva wa wal en forening foruden Dres.

Se, med sån en erhvervels aw hæder og ær
mått Dres da vær fuldtud tilfrej, skuld jen mien.
Men det wa han ett, thi æ fejl wa den,
at der ett wa nøj kjød på hans manne bien.
Hvad han hidtil håj opnøj, wa kuns en stasjon
po hans marsj imud det, som han håd i sigt.
Og han opgav ett, han bløw ved o kill po
og han langet si mål, jow han gjord si pligt.

En bankråd håj netop en medlem mistt,
og Dres smutted ind, han wa liig å æ slaww,
en skatterådsformand gik osse væk,
– – og Dres fæk tow bien a de gue o gnaww.
Og Dres fæk flier, der wa gue og fied.
Hans A bløw til Jæ, og hans indkomst bløw stue.
A må næsten griin, når a tænker po,
at han som båen bløw kaldt dummerhue.

ET TIDSBILLEDE FRA FORRIGE ÅRHUNDREDE
(Det jeg kan huske af mit første læreår).

Af Claus Jensen, Ringkøbing.

Jeg blev 9 år den 16. april 1895, og så var det på høje tid at komme ud at tjene som hjorddreng. Jeg kom om til Aadum, til bedstefar. Min søster Lovise, der var 15 år, var der i forvejen. Vi var et ulige folkehold, bedstefar blev 70 år i august, Kjesten, hans husholderske, var også 70 år, og en gammel karl, Chr. Puglund, var 73 år. (På vor vestjyske dialekt var hans navn Kræ Pulund).

Vi levede godt sammen alle, der var aldrig onde ord, men det hele var jo noget gammeldags. Vi havde 8 køer, nogle få stykker ungkvæg og kalve, to gamle jyske heste og nogle kobbel får. Jeg skulle jo passe både køer, kalve og får, det kunne jeg også let, for jeg havde det sidste par somre fulgt naboens hjordreng, når han passede køerne og fårene, så jeg følte mig som fuldbefaren.

Vore græsmarker hjemme ved gården var magre, og der var ikke græs nok, men rundt omkring – et stykke ude i heden – små græsgroede pletter, det var lavninger, hvor der havde stået vand om vinteren, der skulle jeg så trække ud med køerne og blive der, til solen stod en håndsbred over jorden. Tiden blev opgivet efter solhøjden, f.eks. 2 timer før solnedgang eller 1½ time før, og tiden skulle jeg måle med hånden. Jeg skulle strække armen og hånden frem og så bøje håndleddet, hvis der så var en håndsbredde mellem solen og jorden, var der 1 time til solnedgang, og to håndsbredder var 2 timer, dog var min hånd lovlig smal, jeg måtte godt lægge en fingerbredde til. Det gik godt, så nær som en eneste gang. Da jeg var godt på vej hjemad med køerne, kom bedstefar imod mig, og han sagde: »Det er alt for tidligt, du kommer hjem med køerne, nu må du hellere tøjre dem her, og så kan du komme med dem om en lille timestid«. Når jeg kom så tidligt, tænker jeg, det var, fordi tiden blev mig lovlig lang derude, jeg har nok længtes hjem til de andre, for det gode målesystem har ikke kunnet narre mig så meget. Bedstefar talte i en meget venlig tone, som om den slags små fejl med bedømmelsen af solhøjden let kunne ske. Jeg har aldrig hørt at bedstefar har skældt nogen ud, jeg tror ikke, han forstod at skælde ud, han var en rar, godmodig mand, der meget godt kunne lide lidt skæmt og løjer. Jeg kan dog ikke i dag huske, om tiden derude i heden faldt mig særlig lang, jeg havde nemlig min gode ven med mig, det var vor gamle, sorte puddelhund, Fontus, den var ved min side hele tiden.

Det fik dog ende med at være i heden med køerne, for knap efter at højbergningen var overstået, var jeg nede i engen med køerne. Vi havde, tænker jeg, ca. 4 tdr. land eng nede ved åen, der gør skellet mellem Borris og Aadum. Der byggede jeg mig et græstørvehus, hvor jeg kunne være i læ, hvis der kom en æl (byge). Der var græs nok i engen, men det var dog ikke hver dag, græsningen foregik dernede, om søndagen var det altid hjemme på marken, at køerne var.

Og så et lille træk, der skal med: Til gården var der en stor have, der dog mest bestod af gamle træer og vist nogle enkelte bærbuske, nede på plænen var der en 3–4 meter høj stang, hvorpå der havde været en stærekasse, som imidlertid var blæst ned, den stod nu ved siden af pælen. Jeg havde forlængst opdaget, at en stær byggede rede og lagde æg i den. Og så en dag skulle jeg ned og se, hvordan det gik. Jeg kom hen til kassen, bøjede mig ned og kiggede ind, men for tilbage som stukket af en bi, et par ildøjne stirrede mig lige ind i ansigtet. Jeg sprang ind til bedstefar og fortalte, at et par ildøjne stirrede mig ind i ansigtet fra stærekassen. Han fulgte straks med og fandt et par stærke grene undervejs, da han så ind i hullet, så han også ildøjnene. Han tog da en gren i hver hånd og skubbede dem samtidig ind i kassen, der var et hul i hver ende af kassen. Så bar han kassen op til huset og kaldte på Fontus. Luk så gangdøren op, sagde han. Så gik bedstefar og Fontus ind. Jeg lukkede døren efter dem. Et øjeblik efter blev der et syndigt spetakel derinde, men straks efter blev døren åbnet, og en død ilder blev smidt ud. Fontus og bedstefar kom ud igen. Jeg beundrede bedstefar, jeg turde ikke lukke mig ind i en smal gang med et sådant dyr. Da jeg stak næsen ind ad gangdøren, slog der mig en væmmelig stank imøde, og siden den tid, har jeg aldrig glemt rovdyrlugten.

Den sommer, jeg var hos bedstefar, byggede han en agerumlade, det gav lidt underholdning og afveksling i den daglige ensformighed. Skønt ingen var meget talende, havde vi det dog hyggeligt og godt inde i den gamle bondestue, hvor vi opholdt os, når vi ikke arbejdede. Sidst i september og i oktober, da der blev noget aftensæde, kunne der blive helt gemytligt af og til. Bedstefar og Kræ Pulund var et par lune fyre, de kunne lide at ærte og drille hinanden, og derved morede de både sig selv og os, for det foregik altid på en munter, fornøjelig og kammeratlig måde. De havde begge to deltaget i krigen 1848-49-50. Bedstefar havde været infanterist og Kræ Pulund arbejdssoldat. Arbejdssoldater deltog ikke i de egentlige krigshandlinger, de arbejdede bag fronten ved forplejning, sanitets-

arbejde og lignende, og en sådan soldat blev altid kaldt »en dunk«, de blev drillet med, at de skulle opvarte de rigtige soldater og gå og bære deres potter ud. En aften, vi sad inde i stuen, havde bedstefar snakket om noget fra krigen, da han tav, sagde jeg: »Kræsten, du fortæller aldrig noget fra krigen, hvad bestilte du i grunden?«. »Aah«, sagde bedstefar »Kræsten haar ves nok snaar nok o gøer mej o go o bær potter ud«. Og så skulle I have hørt, hvordan Kræ Pulund skogrede, så vi andre også kom til at le af fuld hals. Det jeg lo mest af, var nu når Kræ Pulund ret skogrede, for så skal jeg love for, at der var gang i den. Stuen, vi sad i, lignede ikke en bondestue i dag, men der var hyggeligt derinde. Der var hvidt sandskuret, sandstrøet gulv, der stod en armstol med flettet halmsæde på hver side af bilæggerovnen, ved den modsatte side i stuen stod en fast bænk, foran denne bænk stod bordet med en stol ved hver ende og en skammel ved den sidste langside, ved udsiden af stuen, altså der, hvor den faste bænk stod, var der to to-karms vinduer, ved stuens ene endevæg stod en seng i hvert hjørne, på den anden endevæg hang et bornholmerur mellem dørene. På samme side hvor bilæggeren stod var døren ud til køkkenet, lige ved siden af den ene armstol.

Kjesten, husholderen, der vist egentlig var smålig og nøjeregnende, lavede dejlig mad, det syntes jeg i alt fald. De fleste dage, tror jeg nok, fik vi flæsk og kartofler til middagsmad. Af flæsk var der kun et lille bitte, bitte stykke til hver, men det var godt stegt og meget velsmagende, og sikke kartofler vi fik, de var røde og på størrelse med et hønseæg, vi pillede dem selv, men som de smagte godt, de havde ikke lighed med disse foderkartofler, vi spiser i dag, og så sovsen, vi kaldte den jo »æ døwels«, det smagte enestående godt altsammen. Til eftermad fik vi boghvedegrød, og det var lige min livret. Vi må vel nok undertiden have fået andre retter, men altid godt og velsmagende, for ellers havde jeg nok husket det, Kjesten var rar og pæn, gammmel, hvidhåret kone, altid ren og sirligt klædt.

Midt i oktober flyttede jeg hjem til Velling igen. Jeg havde en vældig pose uld med under den ene arm og fem blanke sølvdalere i lommen. Jeg har vist aldrig haft penge, jeg var gladere for, jeg var jo blevet en rig mand.

Et bondehjem i midten af 19. århundrede.
H. F. FEILBERG
Født 1831.
Af Dansk Bondeliv (1889)
(Afskrift fra Dansk Læsebog for Folkehøjskolen af Jannik Lindbæk.
3. oplag 1912).

De gammeldags huse var tervelige over al måde efter vore krav til bekvemmelighed og hygge nu om tider. Som en regel har de nok hele landet over været opført af bindingsværk; stolperne blev sat på skikkelig store kampesten og så højt, at vandet ingen steder kunne nå træværket, men til alle sider havde frit løb; det vandrette stykke tømmer, som forbandt to stolper eller stænger, kaldtes »løsholt« og var støttet på midten af to lodrette »dokker« eller »dværge«, den ene mellem løsholtet og fodremmen eller »sylstenene«, der dannede husets grundvold. Vægtavlerne både foroven og forneden var før murstenenes brug klinede; de, som kunne overkomme det, overstrøg de øverste tavl med kalk; de nederste tavl led især stærkt mod syd og vest og trængte hvert forår til at sættes op på ny. Somme steder blev ydervæggen beklædt, »vaset« med enebærris eller vidjegrene eller rør, som var det bedste; den kunne så stå tre, fire eller flere år. De indre skillerum blev opsatte af lufttørrede sten, som man uden særlig vanskelighed, blot der var adgang til ler, kunne tilberede selv. Skorstenene var endnu så sent som 1795 ikke alle steder i brug, hvad der giver præsten N. Blicher anledning til at sige: »En farlig uskik er denne, at adskillige ikke alene hus- men endog gårdbeboere ikke har skorstenspiber op over taget, men kun et ildsted under åbent tag, som ikke er muret højere end til loftet; røgen må drive ovenud af en åbning i mønningen og af døre og luger. Taget indvendig ser ganske sort ud, overdraget med et tykt lag sod. Det er rædsomt at se gnisterne af den lange, tørre lyng og lyngtørv at fare op til alle sider især ved gildesfærd, når det tillige blæser. Sært nok, at ildsvåde så sjælden derved påkommer!«.

– I bondens lave stue var der lergulv; man lagde gerne hestespander under gulvet i loen og i overstuen, så var der mere klang i gulvet, når folk tærskede eller dansede, der var mere »gjaldret; når så leret var lagt og færdigt til at drives med kølle, kunne unge i nabolaget blive budt til en dans for at jævne det og trykke det sammen. »Loftskud«, loft af pløjede, i hinanden drevne fjælle, fandtes kun i opholdsstuen, dog plejede der at være en smule loft omkring skorstenen i køkkenet. I overstuen derimod

har edderkopperne i mands minde fra deres spindelvæv kiget ned på gæsterne, når de ved festlige lejligheder var bænkede på uhøvlede »Fyrredæller«, der hvilede på fjerdinger eller træknubbe . . .

Vi vil nu i det følgende se lidt nøjere på de enkelte dele af huset, og da først på arnen eller arnestedet, »Arneskødet« som det kaldtes herovre. Der har altså i ældre tid ingen skorsten været, men kun en »lyre«, et åbent hul i taget, hvorigennem røgen kunne trække ud. Derom ved dog kun de allerældste noget at fortælle, men man kan se spor deraf på de sodede lægter og sparrer, når en gang imellem et af de gamle huse, der har overlevet sig selv, bliver nedbrudt. Arnestedet var forbavsende lavt, og jeg har set gamle huse, hvor det knap har været hævet 6 tommer over gulvet. Der var to bjælker ved siden; de bar en overligger, »skorstenshammeren«, hvori var indskåret ejerens navn. Brydes huset ned, flyttes dette stykke tømmer over i den ny bygning, ligesom højsædestøtterne i gamle dage. Højere oppe tværs over skorstenen er »sodstangen« indmuret; på den fæstes med en krog en »kjælske«, hvori gryden hænges, eller også er der en »fløj«, en retvinklet jernstang, hvis ene lodret stillede ben går i øskener, mens det vandrette, hvori gryden hænges, kan drejes ind over ilden eller ud fra den, alt som kogersken vil; oven over ovnen er jævnlig et lille muret kammer, et »kødkammer«, til at hænge kød og flæsk op i. I køkkenet tilbragte så husmoderen en stor del af sin tid, både når vallen med ost i (waast i æ gryd) til davren skulle varmes, eller gryden med folkenes »onden« i skulle sættes over, måske skulle de have en »pandeskrald« til mellemmad, – og så måtte hun atter holde ild for at få »nadveren« færdig i tide. Men vinden for gennem den lave skorstenspibe og tog røgen med sig, så vejret forgik hende, og hendes øjne randt, og så lærte hun efterhånden at lukke en dør op for vestenvinden, en anden for nordenvinden, mens hun selv stod i træk og frøs og samlede sig gigt til de gamle dage. Thi når selv nu om tide mange midaldrende kvinder her ude er ilde plagede af gigtsmerter, så har uden tvivl de slette køkkener en stor del af skylden.

Inde i opholdsstuen var der et andet arnested; en bred, flækket kampesten, som ved siderne hvilede på et muret underlag, så der under den var plads til tørv. På den antændtes ilden, og over den var muret en kappe, der samlede røgen og førte den ind i skorstenen. Her samledes i tidligere tid husets beboere efter endt arbejde. Når nadveren var taget ud om aftenen, og kvinderne havde begyndt deres arbejde ved rokken eller med at lade de »fire pinde liste ved«, opsøgte man et stykke »lyseklyne«,

tændte en blød mosetørv, som man først bøjede i en bue over lyseklynen, og når så det hele var kommet i brand, blev et af børnene sat til at pirre i gløderne for at holde dem levende; derpå begyndte samtalen. Der blev fortalt »lemmiker« og »æmter« (fortællinger og eventyr) om Peder og Povl og Espen, eller den lystige historie om en himphamp til en vejrmølle, om slottet Sønden sol og Norden måne, »aa vesten de tre babyloniske tårne«, om genfærd, opskrig, d. e. mennesker, der var grædt tilbage til livet, underjordiske, eller som de her hedder, underboer og undervætter, kort om alt det meget, der efter almuens forestilling havde magt og liv i nattens stilhed eller på den vilde ensomme hede, – så børnene krøb sammen i en krog og turde knap ånde af rædsel.

Inde på heden ser man jævnlig en forbedring af den åbne arne i opholdsstuen, idet der er bygget en temmelig stor kakkelovn af mursten med en stor rundbuet åbning og en bred, muret fod eller jernplade udenfor; når ilden er udbrændt i kakkelovnen, rages gløderne ud på pladen og kan således både varme og lyse efter behov.

Hvad nu angår belysningen om vinteraftnerne, så voksede kravet efterhånden. Man havde en tid lang, måske i århundreder, nøjedes med lyseklyne, og når noget skulle hentes i et andet rum, lyste man for sig med udkløvede pinde af harpiksholdig mosefyr – i Sønderjylland »karlummerlys«, her »lysepinde«, i Vendsyssel »tyrripoge« og »fimper« i Åbenrå-egnen. En sådan fyrrestikke var til sit brug meget tjenlig og dertil meget besparende; thi man kunne så nøjes med nogle få pund talg til pråser, som brugtes, når bedre lysning tiltrængtes. Hermed hjalp man sig i lange tider, men så kom der nogle små lamper i brug, »lampeskår« eller »smadderkatte«, der ved et stykke ståltråd hængtes op på et søm i bjælken. Det var en overmåde simpel indretning, en lille, flad blikprop, loddet til en ombøjet strimmel blik, der tjente som håndtag, og under koppen en anden, lidt større underskål af samme form, for at intet skulle gå til spilde ved dryp. Flammen næredes ved tran, og til væge brugte man marven af to sivarter (Juncus effusus og conglomeratus), der samledes ved mikkeldagstider og hængtes op ved skorstenen i pyntelige småbundter for at tørre. En sådan lampe passede sig selv, men den lyste ikke synderligt og osede dertil meget.

Brugte man tællelys, anbragtes det i en »pråsekærte« eller »proskjat«„ en træ- eller jernstage, hvori det holdtes fast ved en blikring og en fjeder. En våd pege- eller tommelfinger tjente til lysesaks, og tanen eller »branden« kastedes på gulvet; det gik meget fortræffeligt. Jeg mindes i den

anledning, at da jeg i 1859 var kaldet til Valsbøl, to mil sydvest for Flensborg, og der skulle begynde en husholdning, savnede vi blandt andre temmelig nødvendige genstande en poptrækker og en lysesaks, proptrækkeren var let at opdrive, den fik vi i kroen, men lysesaksen blev forgæves søgt fra gård til gård, indtil jeg endelig fik en blankpoleret messing-lysesaks, der vistnok al sin tid havde hængt til stads over en kakkelovn.

Andre steder brugtes i stedet for den hængende lampe et lille bord, et »lysebord«, eller vel egentlig en stor kærte, der stod på gulvet og var så høj, at lyset kunne skinne ned på arbejdet. For at intet skulle gå til spilde, blev de sidste lysestumper sat i en »prosit« eller en »fattigmand«, en lille blikkop på et træskaft, der passede ned i en lysestage. Lysestumperne sattes ned imellem 3–4 iloddede, små ståltråde, og de kunne så brænde så længe, der var en dråbe tælle tilbage. Nu tilhører alt dette en svunden tid, og selv i den fattigste hytte finder man stenolielamper.

Om kakkelovnen er endnu et par ord at tilføje. Vester på, i alt fald i Varde-egnen, brugtes for en menneskealder siden meget almindeligt indmurede grubekedler, der var vendte med bunden i vejret og opmurede på en fod; og så fyredes der udefra. Langt pynteligere og bekvemmere var de norske jern-bilæggerovne med deres bibelske billeder; de kom for en stor del fra Næs Jernværk og er nu meget almindelige, så gåden: hvad er det, som står inde og æder fremme (det er: i køkkenet)? endnu er anvendelig. Kun her og der er de afløste af vindovne, ligesom jernkomfurer og jerngryder efterhånden kommer mere i brug tillige med tætte skorstene, hvilke sidste meget forbedrer trækken og afhjælper røgen.

Her på egnen har jeg ingen truffet, der kunne mindes »pottekakkelovne«: længere nord på ved de gamle endnu at fortælle, hvorledes de som børn i skolen morede sig at stikke hul i bunden af potterne med en pigkæp for at se ilden gløde derigennem. Ovnen var opsat af sorte potter, der vendte åbningen udad. En enkelt skal endnu have været til i Ulvborg Herred for en snes år siden.

Opholdsstuen, hvor familien samles, spiser og sover, kaldes i Sønderjylland og det sydlige Nørrejylland »dørens«, »døns«, »dons« – Navnet synes at strække sig opad Skern – eller »stoww, vort stue, oldnordisk stofa, der vel står i forbindelse med det engelske stove, en kakkelovn; dørens, som findes i mange plattyske former og udledes af et slavisk ord dwernice, skal betyde: en stue, der kan opvarmes.

Træder man ind i dørnset, bliver man i gammeldags huse en stor bilæggerovn var, prydet med messingdupper, og oven på den, støttet mod

væggen, et blankt messingfad med afbildninger af Adam og Eva, slangen og kundskabstræet eller med Josva, Kaleb og drueklasen og en kreds efterlignede, meningsløse munkebogstaver udenom. Syd på har jeg jævnlig på kakkelovnen set en messing-»stølp«, hvilken man kan forestille sig som et halveret, meget dybt vandfad, hvis to åbne sider vender, den ene ned mod kakkelovnen, den anden ind mod bagvæggen, således at den kan »stølpes over« en kop eller andet, der på denne måde holdes varmt. På kakkelovnen fandtes endvidere tidligere og findes endnu somme tider en flad, glat, rund gnidesten, »Nistien«, hvormed kaffebønner blev bankede i stykker på en læderlap, eller krydderier knuste, når man manglede en peberkværn, eller endelig snus malet, alt som det kunne falde sig. Oven over kakkelovnen i loftet er en firdobbelt krog, hvorpå man hænger klæder eller strømper til tørring; under eller over kakkelovnen var der jævnlig en skuffe til at tørre malt i, og oppe under loftet ved siden af ovnen hænger der fårelår eller flæskestykker, der er tagne op af saltbaljen og skal tørres. Helt ualmindelig har det næppe været i forrige tider, i alt fald om vinteren eller tidlig om foråret, at finde en dæggegris, et lille lam, hvis moder var død, eller selv en kalv, der blev opfødt inde i den varme stue; ligeså forfrosne, tidlige kyllinger og ællinger, der var anbragte i en potte med uld i under kakkelovnen.

Under loftet hang en »uro«, en mere eller mindre kunstig genstand, der er bundet af svinebørster og bånd og små stykker strå, og som stadig svinger og drejer sig, da selv det ringeste vindpust sætter den i bevægelse. På væggene hænger skilderier, for det meste tyske helgenbilleder, navnlig gudsmoder med det gennemborede hjerte og tyske, franske, spanske, italienske underskrifter, dernæst billeder af kongehuset samt fotografier af slægt og venner. Så er der store mindevers med randbilleder, der gerne fremstiller en kirke fra det sogn, hvor brud eller brudgom stammer fra, og dertil på den ene side lovens to tavler, på den anden ankeret og korset eller evangeliebogen; eller der er vers med konfirmations-ønsker, omgivne af papirkranse, eller ligkranse af fjer og kunstige blomster, der omslutter et lille mindevers om afdøde børn. En gang imellem træffer man også et gammeldags, udskåret bindebrev med tilhørende gåde i ramme, eller husfaderens brev som medlem af våbenbrødrenes samfund.

I vinduet står der urtepotter med allehånde »roser«, såsom Kristi blodsdråbe, kantøffelroser, semperfi m.fl., som tit er plantede i revnede tepotter eller ølkrus, men blomstrer nok så kønt i den tarvelige bondestue og bidrager deres til at give den et hyggeligt skær, når sollyset falder ind

gennem de grønne blade, og katten, som har fundet sig en lun plet, sidder og pynter sig velbehagelig, mens Perle, Pæn, eller hvad den lille hund hedder, gør ad den indtrædende for dog atter snart at give sig i ro under kakkelovnen.

Langs bjælkerne er der hylder, hvor de sorte mælkesætter står i rad, opstukket ved bjælken er en kam og en almanak, undertiden også et brev, som ikke må glemmes; og i bordskuffen eller under chatolsklappen findes blækkrukken og pennen. For overbordenden og langs med væggen bag det store, rødmalede fyrretræsbord er der panel, nu og da udskåret, med fast bænk; ud imod stuen står en løs bænk (»skammel«), og det følger af sig selv, at husbonden eller den gæst, der skal hædres, sidder »ve æ owerbordænd«. Endelig må endnu nævnes en trekantet hylde en »tavolet« eller »pirremi«, der er anbragt på den ene væg, og på hvilken der er opstillet nogle porcelænskopper og en peberkværn: en slags træmorter eller diminutiv kærne med et rivejern i bunden og et andet på enden af støderen. Når disse gnides mod hinanden, frembringer de en ejendommelig, ensformig snurrende lyd, der fuldstændig forklarer udtrykket: munden løber som en peberkværn.

Sengen fortjener særlig omtale. Jeg forbigår stabelsengene, som er fritstående, og slagbænkene, hvor børnene får plads, for at se så meget nøjere på de lukkede senge, der er anbragte i murede alkover i væggen eller i et rum, der ved panelværk er skilt fra den øvrige stue. Man finder dem lukkede ved ligefremme skodder eller skydedøre, eller på døre på hængsler, der går lige til jorden; men undertiden har man sparet på træet og nøjedes med et gardinomhæng ud til stuen. Ind til væggen er der gerne en flettet måtte af strå for at skærme sengeklæderne mod fugtighed. I et og samme aflukke er der jævnlig to dobbelte senge, der i reglen vender benene mod hinanden, og på skillerummet indvendig imellem dem er der fæstet et lille skab, hvori husbonden gemmer sine værdipapirer og penge.

Af og til er der et åbent rum under sengene, som da f.eks. bruges til at gemme kartofler i om vinteren for at bjerge dem mod frost; men ofte går sengestokken helt ned til gulvet, og der er da brolagt med mursten nederst; ovenpå lægges tørv eller nogle knipper lyng, som man har det; der ovenpå igen et knippe halm eller to og så sengeklæderne, der tit er ypperlige, kun efter vor smag alt for tunge.

I ældre tider brugtes sikkert udelukkende uldne lagner, »Hylsklæder« eller »Tjål«, der blev vaskede én eller to gange om året. Når fårene hvert

forår eller efterår tvættedes til klipning, kom lagnerne i fårevandet sammen med det andet uldtøj, og da man sjældent havde overflødig besætning, lå folkene uden lagner, så længe det stod på. Over dynen bredtes et pænt hvidt lærredslagen til pynt. En sådan seng er om vinteren særdeles varm og kan være overmåde behagelig at ligge i, når halmen er frisk, rystet godt op – »aa rest æ seng« er at rede den – og når der ingen mus er i den; men er halmen gammel og muggen, hvad den tit er – hos småfolk skiftes den kun én gang om året, og skal det tages nøje, samles den brugelige halm endda fra det, som er blevet til smuld, for at benyttes endnu en gang – ja, og begynder så tilmed musene deres natlige leg, så er det til at fortvivle over. Man er lige ved at falde i søvn, men pludselig tildrager en sagte puslen sig ens opmærksomhed: den kommer nærmere, nu standser den, men kun et øjeblik, så begynder den på ny, stråene knaser og rasler – til sidst slipper musen op på lagnet, man griber efter den, men den springer ned på gulvet. Et øjeblik er der stille, og man tror at være fri; men nej, der er flere i følge, og den gamle leg begynder på ny.

Fattigfolk, for hvem de brister med fjerene, fylder dynerne med avner eller med de lådne frøhoveder af Føn (Eriphorum) eller skovmos, de kaldes så »mosdyner« (Andst) eller også, hvad der er bedre, når det kan fås, med det affald, ulden giver ved stampningen af klæde, »stamptow« (stampeuld). Endnu kan anføres, at der uden på panelet, der indeslutter sengene, af og til findes ophængt et pynteligt håndklæde med frynser forneden, og over det et par brogede fjer, hvilket dog alt sammen kun er til stads.

LIDT OM ORGLER OG ORGANISTER I NORDBY GENNEM 100 ÅR

af organist H. J. MADSEN, Nordby, Fanø.

Vi må begynde ved begyndelsen, og det vil sige, den 26. juli 1842, da Fanø for anden gang havde kongebesøg. Ved denne lejlighed besøgte kong Christian den 8. Nordby kirke, hvor pastor Biering i dagens anledning talte for en forsamling på mellem 12–1300 mennesker. I sin glæde over at se denne store menighed udtalte kongen som sin mening, at denne kirke burde have et orgel.

Som sagt, så gjort. Kongen gav tilsagn om at skænke et sådant orgel, der blev bygget af hoforgelbygger Marcussen, Åbenrå, og leveret i efteråret 1844 og indviedes den 17. november samme år. Det var efter datidens forhold et udmærket instrument på 10 stemmer.

Hvem var så Nordby kirkes første organist, og hvilke levevilkår bød man den gang en kirkemusiker?

De fem første søndage orglet var i funktion, spillede lærer Chr. Nielsen fra Rindby.

Det har sikkert været en for stor økonomisk belastning at lade en seminarieuddannet lærer fungere som organist, idet han formedels de fem søndages tjeneste fik den fyrstelige sum af 5 rigsdaler (10 kr.).

Og nu kommer vi til den mest interessante skikkelse, der har været organist på Fanø.

I året 1840 levede der en ung mand, som var 15 år gammel, i Billum, og hans navn var Niels Gundesen. Han var blind, og det var noget nær det sørgeligste, der kunne hændes et menneske i de tider, for fugls føde kunne han jo ikke skaffe sig, og til hvad nytte skulle han så være? Han var kun til besvær, og økonomisk belastning for sine omgivelser. Sognepræsten i Billum var imidlertid af en anden mening. Han havde opdaget, hvilke evner den blinde unge Niels Gundesen var i besiddelse af, og besluttede sig til at tage affære i denne sag. Niels Gundesen havde ved flere lejligheder vist musikalsk formåen, og nu skulle denne formåen udnyttes på en sådan måde, at den unge mand om ikke fuldstændig, så dog delvis kunne være i stand til at klare sine fornødendheder. Præsten, som selv var musikalsk tog sig af den fornødne uddannelse, og da Niels Gundesen havde så megen færdighed i orgelspil, som det var nødvendigt, blev han installeret i den ledige plads ved orglet i Nordby kirke på Fanø.

Og lønnen? Jo, organist Niels Gundesen blev antaget for det fyrste-

lige honorar på 10 rigsdaler årligt (20 kr.) og dertil fri ekvipering. (Læg mærke til, at lærer Chr. Nielsen for fem søndages tjeneste fik et halvt års løn). Der var forskel på folk. Det forudsattes imidlertid, at Niels Gundesens hjemstedskommune ydede ham yderligere 10 rigsdaler. Til sammenligning tjener, at bælgetræderen skulle aflønnes med 7 rigsdaler og 4 mark årligt. Kunsten har altid haft trange kår. Hvordan organisten skulle bjerge kost og logi, berettes der ikke noget om i sogneforstanderskabets møde, hvori han antages.

Niels Gundesen fik et langt livs virke på Fanø. Først og fremmest var det i Nordby kirke, hvis organist han var indtil en tiltagende døvhed umuliggjorde gerningen for ham.

Dernæst var han spillemand ved alle fester, hvor der blev sendt bud efter ham. Han spillede violin, og det siger sig selv, at de skillinger, som han spillede ind ved disse lejligheder, var et ikke uvæsentligt bidrag til hans ophold på Fanø.

Det fortælles om ham, at han var et meget glad menneske, som kun spredte solskin og glæde omkring sig. En stor børneven var han, og han har sikkert været velkommen i de hjem, som efter en bestemt plan skulle skiftet til at have ham på kost. Sine sidste leveår tilbragte han i Billum, hvor han også blev begravet.

Der kom nu nogle år, hvor orgelbænken i Nordby kirke skiftede indehaver med kortere tids mellemrum.

Der kan nævnes lærer J. C. Jensen, som spillede i kirken nogle få år, indtil han en skønne dag uden varsel forlod sin skolegerning. Ikke alene havde han forud hævet sine penge i sparekassen, inden han forlod øen, men han tog samtidig en anden mands kone med sig, og overlod sin kone til sin elskerindes mand, så konebytning har også fundet sted i gamle dage.

Lærer Høgdal spillede orglet fra 1899 til 1907, hvorefter han afløstes af frk. Anne Laustsen, som var den sidste organist ved det gamle orgel. Hun skildres som en tro sjæl, der passede sin gerning samvittighedsfuldt i gennem 12 år, til hun fik sin afsked som tak for udført tjeneste. Grunden dertil havde en ganske bestemt årsag.

Konsul Ditlev Lauritzen, der ferierede på Fanø fik den storslåede idé, at skænke Nordby kirke et orgel, som var tilstrækkeligt stort til at fylde kirkerummet musikalsk set. Da dette orgel i 1917 blev indviet, var det i sin disposition så stort, at frk. Laustsen, som var en ældre kvinde, nægtede at spille på det, i særdeleshed da provst Benjamin Nielsen, som var kirkens

sognepræst, krævede, at hun skulle spille pedalet. Hun ville ikke på sine ældre dage til at lære pedalspil, og resultatet blev, at hun fik sin afsked.

Den ny organist, som dernæst virkede ved Nordby kirke gennem 33 år, blev overlærer Karl Jensen.

Han var en meget flittig organist, som arbejdede ved orglet og gjorde meget ud af sit orgelspil.

Han afløstes i 1952 af lærer Rasmussen, der efter kort tids forløb følte, at han var mere hjemme som kirkesanger, hvorefter han overtog denne stilling.

Derefter blev fru Anna Jacobsen ansat som organist. Fru Jacobsen, som var pianist, og ikke orgeluddannet, gik ind på at overtage orgelgerningen midlertidig, som en art nødløsning, men hun blev fast engageret, og det blev til ti travle arbejdsår. Hun var 62 år, da hun begyndte ved kirken, og helbredet var ikke godt. Mange gange har bronchitis lagt hende til sengs, men hun passede trofast sin dont, når helbredet tillod det. I øvrigt passede fru Jacobsens datter, fru Vera Rasmussen, (stifter og leder af Fanø pigekor) trofast orgelgerningen under sin moders sygdom. Fru Anna Jacobsen var en varmhjertet kristen, som lagde sin gerning og sig selv i Guds hånd.

Aldrig glemmer jeg hendes udtalelse til mig, da jeg i 1962 overtog orgelgerningen: »Jeg har bedt Gud give mig kræfter til at passe orgelgerningen, indtil han sender en anden i mit sted, og nu har han hørt min bøn«.

Undertegnede overtog 1962 organisttjenesten ved Nordby kirke. I 1933 bestod jeg orgelprøven ved Ribe statsseminarium og har yderligere modtaget orgel- og teoriundervisning ved Vestjysk Musikkonservatorium i Esbjerg 1947–48.

Til slut skal der nævnes lidt om orglerne i Nordby kirke. Det gamle orgel fra 1844 var på ti stemmer på én manuel, og mekanisk. Da konsul Lauritzens orgel blev bygget, lod man det gamle orgel stå, men flyttede en del af stemmerne derfra over til det ny instrument. Det ny pneumatiske orgel, som er bygget af firmaet Th. Frobenius, blev senere udvidet således, at det nu er på 16 stemmer fordelt på hovedværk (1 manuel) og svelleværk (2 manuel), samt pedal.

JYSKE DIGTE
af Lauritz U. Christiansen

er født 1928 i Sjælborg. Nysproglig student fra Esbjerg Statsskole 1946, og efter 4-årig biblioteksuddannelse har han fra 1952 været bibliotekar ved Centralbiblioteket i Esbjerg. – Han har udgivet følgende digtsamlinger: »Æ profet hjemm«, 1966, »Skjelderier o potrætter«, 1967 og »Bakskulld under æ stro«, 1968. Alle bøgerne er forsynet med karakterfuldt omslag af grafikeren Erling Juhl.

AWTEN

Så æ æ bøen bjær ind,
o di blöw wasket ræjjn.
No en par tiemer så
kan en wol kålld si æjjn?

No ska et da blyw skjön
o eth sku ta sæj aw
di manne ting, dæ skier
jæns bøen hwer jænnest daw.

Di æ put hen o soww.
Dæ wå lidt skjænderl.
De ska vis såen vær,
o de æ snår forbi!

Sjæl o æ land æ bøen,
di goer i faer for möj.
Forælders nerver kan
i daw så næem blyw öj.

Æ biler o æ wæjj,
æ mergelgraw, æ bæk!
De æ en salig stuend,
hwo all jæns frygt æ væk.

SOWNRÅDSFORMAND
O finnd sæj i
så möj o laew!
En sølle tij
mæ jaske daew.

Fra stæj te stæj
o alle fær!
Alt æ af læj,
ka eth blyw vær.

En føl sæj split,
en jaewet dyr.
O sæth sæj lidt
en eventyr!

Te hwem o hwor
sku en bår sæjj,
te en no goer
si ejjen væjj?

A æ jo dow
æ formand her
o pröewer ow
o linnd beswær.

O nowwe sinnd
a hår wold held
te da o winnd?
De tøws a sjæl.

Måt möj blyw toel
di manne gånng,
de wå mi moel
o her blyw konng.

A må så bær,
æ tij, den flywr.
Ku a undwær?
A trowr, a blywr.

DÆJN.

Te Johs. Kristiansen.

De wå somer o suel,
dæ wå himmel uden sky,
så æ dæjn håd bestemt,
han vild go te æ by.

Dæ wå folk o æ awwer,
o æ væjj, i æ goerd;
for æ høst, den sku bjærs.
Som di sleed o die kjoer!

Di håd bøen i hans skuel,
så æ luw, den kåm aw,
o di hwöwt mæ æ håend
te en haste godaw.

Bod som båen o som ung
håd æ lærer sjæl tjænt,
så han vidst lisså nyww,
hwa æ folk, di fik tænt:

»Nå, æ dæjn ku go tur!
Ja, hwa håed han o laew
andt ind sed ve æ bøen
kun æ hallv af æ daew!«

PROTEST

De æ begrænset sannd,
de som di flæsst vil sæjj,
o som en ow ka løes:
en jyed vil sindig væjj
– o la di anne gåel –
di fo uerd i hans tåel.

De æ en gammel skrøen,
te han sku alti vied
di væjj, da wå di bædst,
te han lod anne lied
o sjæl gik sejg o lih
to bodde goerd o pih.

Hwis du hå löwwet her,
så hår du ow måt finnd
en boel, en glee, en mued
så struer som ingensinnd –
o vi tow tit nok fejl
o sjånk mæ oer o sejl.

I kinder ow æ slas:
en kåel af manne uerd,
mæ vaklen o mæ tviwl
o kort fra moll te duer.
Begejstret o forknøt
han vond, o han blöw snødt.
Han æ da jyed som nowwn,
stor fast ve sind o moel,
o som a såe forowwn:
No hår vi lænng nok toel
de sinde o de sæjj.
Fo så æ ting i læjj!

HJEMLØS

Hwer by blöw störr,
hwer landsby mæj.
Dæ wå eth mier
æ gammel fræj.

For manne folk,
di fyldt hans æjn,
så ham o hans
wå kun i vajn.

Slet ingen tåel
hans båendoms moel,
o goerd o glee
wå begge soel.

O fo kun mjænt
de, han måt tenk.
Håd mon æ daew
no mier o skink?

Han rejst sæj op
– eth wå som før –
gik fra æ stouw
o loth æ dör.

Han håed eth kund
forandrer sind.
En såw ham eth
igjæn kom ind.

ANKERPLADS

Æ træer æ forblest
– o hwer busk o hwer blomst –
af æ storm imud øst.
Æ frugt æ plot ind,
o æ jord, den æ wæend.
De æ lönt ater høst.

A sjæl hår et ow,
som æ orstij æ no;
men a trowr, te de de goer
o bue i æ hus
te mi tij, den ska komm,
en ved eth i hwa or.

Æ hjem for di gamml?
A vil eth flyt derind!
A vil eth vær lot ued
o löww uden haw
bodde awten o måen,
når a stoer ve mi rued.

Æ haw, den wå mier
ind æ brø te æ bøen
o di pæeng, en ku laew.
Æ strand o æ kåen
o æ rues i æ vand
wå æ glee i mi daew.

Æ haw vil a sie
mæ æ bølger djæ gång.
o æ haw vil a høer.
Dens koeg mud æ kyst,
som a sannst all æ daew,
ska ow sidst no ml øer.

MAJ

En morgen tiele stöj han op igjæn
o såw mæ jæt, æ græjs o træer wå grönn.
Så wå æ somer kommen lisså still,
o all æ daew blöw lyes o lånng o skjönn.

Han føel sæj ung o rask i krop o sind
o taket for de gue, som han håed:
Hans kuen o all hans flink o dygti bøen,
som han eth villd undvær o nowwe måed.

Hans hus o haew, de såw han for sæj her,
som han no stöj o mødt æ sommerdaw.
Æ arbed, som han håed, de ga æ brø,
men ow hans glee for kræfter, som et taw.

Han håed nok tøt, han skrantet lidt for möj,
snår her, snår der, o tit han håed da læjn.
No stråth han begge arrm imued æ suel
o glemt di manne ting, dæ wå i væjn.

LIERGRAW

Vi fond i en liergraw engång,
mi bror o så mæ i den tij vi wå bøen
– o a glemmer et eth i mi daew! –
en ting, som tøt, en ku eth,
om ow de æ gjord manne gånng i æ tijjr,
såen smied mæj o glemm eller taew.

Vi wå næsten bånng for æ ting,
men måth begge tow reed en ud, ta en mæj
o pas o bodde glas o æ ramm.
De grusomts, vi kjæend, såw vi her.
Vi vidst begge tow, de vild kniew wos o soww;
men æ belld slow vi op mæ de samm.

Vi væejst o fik möj andt o gyer
ind renden i liergraew o reed, hwa vi kunnd,
men ka godt hows wo frygt o wo skræk.
Vi mjænt jo o eth kund forswåer,
te Jesus, dæ hæend o hans kors o en belld,
han sku leg meld æ skraml o blyw væk.

UD OG OP – EN OPLEVELSE A ALDRIG GLEMMER

af Jens Astrup, Fasterholt

Tak I Lions Varde-folk, at I kunne ønske en lille historie herfra til Jeres julehæfte »Vestjyder fortæller«.

A prøver, om a kan finde lidt stof frem, der ikke blot er stof for mig, men også for Jeres læsere. I ved,at a er vestjyde, ellers var a vel ikke blevet opfordret. I ved også, at a som alle, så godt som da alle vestjyder, bruger a i tale eller snakkens gave, men i den sidste tid er a også begyndt at bruge a, når a forsøger at fortælle til papiret. Hvad mon vestjyder siger tll det?

A har kaldt min snak – en oplevelse a aldrig glemmer.

Radione var for nogle år siden ude med en opgave: Fortæl en oplevelse, De aldrig glemmer. Der kom en del gode oplevelser frem i radioen. Nu får I én af mine oplevelser, som aldrig, så længe min hukommelse er i behold, vil glemme.

Det var i 1939. Der må have været lidt kritik af Grundloven. Stauning, Bertel Dalgaard og, såvidt a husker, Christmas Møller også, de var blevet enige om at sende et forslag ud til folkeafstemning. Alt vedrørende Grundloven og dens forandringer går jo højtideligt til. Afstemningsdagen var vi, nogle af Faster sogns, tød vel ikke bruge ordet landadel, men sognerådsformand, mejeribestyrer og hans førstemand, sognets førstelærer, gårdmænd, mindre og større, mere eller mindre tossede, alle med koner, de der var så heldige at have en, bedt til aftenkaffe hos Thora og Søndergaard Madsen, Lille Fastergård.

Da aftenens første snak var behandlet – det var vel om vind og vejr, landbrugspris og dit og dat, da var vi nået lige mod klokken 10.

Min broder Peter Astrup, mærkeligt nok den tavse af de mest fåmælte, fandt på at sige: »Skal vi ikke lige høre 10-radioen, om der er kommet nogle af stemmeresultaterne«.

Nabo Søndergaard måtte desværre bekende, at hans radio var i uorden. Så var det nok ikke bror Peter, der spytted ud, men mig, hans yngre bror, der får tusinder af ord sagt, for hvert af Peters. I hvert fald der kom en tanke, hvor tanker kommer fra, fortæl mig det, a ved det ikke. Tanken var: Skidt med at radioen ikke kan sige noget, vi laver en konkurrence. Skriver hver en seddel – såmange procent ja-stemmer får Stauning og navn under. Så tør a nok sige, det blev ikke kedeligt hos Thora og Søndergaard. Den

ramte plet, skulle selvfølgelig ikke lide noget. Den første snak om, hvad de andre skulle bøsse ud med, var, at der skulle betales til fælleskassen, alt efter som gættefejlene nu blev. Fælleskassen skulle senere bruges til en tur ud i det blå. Resultatet blev inden afstemningen, at den, der gættede mest forkert, som straf skulle være en slags kasserer og sørge for, at der altid var skejser nok i kassen.

Det blev snart bestemt, at turen ud i det blå skulle være en tur af rang – aldrig set eller oplevet før.

Det skulle ikke være en tur med thermoflasker og madkurve – hele dagen forplejning ude.

Føreren blev snart klaret: selvfølgelig den, der ramte bedst.

Han måtte føre menigheden hen, hvor han syntes bedst. Den eneste forpligtelse var: ud og hjem samme dag. Det blev også højtideligt bestemt, at føreren ikke måtte kritiseres under hans embeds-udførelse. Hvis én mælede et ord desangående, kunne han blive smidt af, hvorsomhelst og nårsomhelst. Kort og godt, blive overladt til sin egen ret håbløse skæbne.

Der blev meget bestemt og mere snakket, inden vi gik til kaffebordet. Efter kaffen med cigaren – så igang med afstemningen. Læreren førte journalen. Der var frygtelig tavshed og spekulative miner, da vi alle sad med papir og blyant i hånden.

Men tavsheden var næsten ikke til at holde ud. A var sikkert nok den værste til at skræppe op. Tænk jer folkens, hvad kan der mon ikke blive af stemmer til Stauning, måske 70–80%. Både chefen selv, Christmas og Bertel slutter. Men en sag skal som bekendt, da ikke mindst når det gælder politik, ses fra to sider. Nu fortæller jo alle Venstre-blade sikkker over det ganske land: Staunings forslag duer ikke, bliv hjemme på sofaen. Det var nok dengang vi så sofavælger-navnet for første gang. Og vi ved jo, at alle socialdemokrater også læser Venstre-pressen. Det er de jo nødt til for at se, hvem der er død. Socialen har jo ingen dødsannoncer. Måske har Venstre-aviserne så stor en magt, at Stauning kommer helt ned i 20–30%. A var nogenlunde selv klar over at de få og mange stemmer, a vrøvlede om, var vel nærmest for at vildlede.

Om turen blev det pointeret ret stærkt: ikke et ord måtte komme ud om, hvorhen turen gik. Havde den stemme-vise mand en kone, så ikke på vilkår måtte hun få det mindste at vide. Hvad a tydeligt husker blev nævnt var, at det for en gangs skyld skulle være en rigtig tur, ikke oplevet før, aldrig set magen.

Men den fornøjelige aften gik mod afgang. Lærer Røgler havde fået alle

stemmer underskrevet med navn i sin besiddelse. Når morgenradioen kom, så lod han føreren vide, hvad han kunne vente sig af besvær. Godnat og tak, måske forinden: Fred hviler over land og by. Vi stavrede hver til sit, vel nok tænkende: hvor nær mon a rammer? Om morgenen, så snart telefonen var åben, havde a lærer Røgler i tråden. »Værsgo J. A., nu har du føringen. Du har gættet på 43%, og afstemningsresultatet var 44,40, 1 4/10 forkert. Deres bror har gættet på 46%. Nu held og lykke, lad os nu se, hvad manden på Fastergaard kan finde på«. Så læser-folkens, da kan I sørme tro, det varede ikke længe, før manden fik noget at spekulere på. Hvor, hvor, ja hvor i al verden hen. Himmelbjerget, Fanø, Vejers, Grejsdalen, Søndervig. Nej, nej, der og der har den og den jo været. Noget helt ekstra. A var nok selv den værste til at forlange, at det ikke skulle være en almindelig skovtur, som for skolens mindste klasse, hvis a skulle råde. Nu måtte a råde. Men det tossede ved førerskabet var, der var jo ikke een eneste i nabolaget, a kunne drøfte det det mindste med. Tæt som en potte. Husker tydeligt min nysgerrige, men også åode nabo Mads Bendtsen, der ikke selv skulle med, sad en dag og spurgte, selvfølgelig ikke direkte hvorhen, det var han en altfor klog og dreven spørger til. Nej, sådan lidt uden om: »Blyver det en lang tur«.

»Mads, du kan spør' og spør' ikke et ord, før det store løb er kørt«.

»Det var som pokker, du plejer da ikke at være så tæt«.

Nej, men for en gangs skyld, Mads«.

Men stadig grublede a. Umuligt om det ville komme. A var lige ved at være der, hvor det aldrig er rart at være. Man grubler og grubler, men ikke spor af vej. Omsider ramlede a sammen med mange af deltagerne ved en aften-komsammen. Tør nok sige, de lagde ikke fingrene imellem. Nå, hvad bliver det til, må vi snart se barnet? Var lige ved at sige hårdt: For pokker da vent, vent, I skal nok få jeres lyst styret. Først skal vi ha' Skjaneng' bjerget.

Men blank, blank var a – ikke på vilkår ville noget vise sig. Det var jo også dette, at a omtalte aften havde været den, der råbte allerhøjest. Men så, da a var allerlængst ned for at finde det ekstraordinære, så pludselig dukkede det allermest originale angående turen op – en hel ny tanke. Hvor kom den fra – – – såmænd fra Vestjyllands Socialdemokrat.

Min nabo var holder af bladet, a holdt Vestkysten, og da a var en hund efter at læse fra alle sider, byttede vi lidt blade. En middag gik a i seng med krabaten. Så læste a, at kaptajn Foltmann havde bedt Esbjerg-bladene om at fortælle deres læsere, at alt, hvad der kom ind under forenings-

udflugter, burde lægge turen om ad flyvepladsen. En lille flyvetur var den store kolorit for alle deltagere i ethvert selskab, der var ude for at opleve noget helt ekstra.

Med et slag: selvfølgelig – en flyvetur.

A havde ikke selv, og vidste at heller ingen af deltagerne havde set noget af jordkloden oven fra. Selvfølgelig skulle vi have en flyvetur.

Så kom der skred i mine tanker.

Dagen efter sagde a til min søn og vor husbestyrerinde: A tager til Varde i dag. Det gjorde a også, men først til Esbjerg, lige op til Knud Ree.

Selvfølgelig fortalte a redaktøren, hvordan landet det lå, og hvis han nu ikke havde opfordret sine Venstre-mænd til, at de skulle blive liggende på sofaen, så var a ikke bleven den store fører.

»Og nu må du hjælpe med, at vi får en flyvetur lagt ind i vor udflugt«, sagde a til ham.

Knud Ree var straks parat. Selvfølgelig skulle vi have en flyvetur. Han fortalte, at han og hans kone før var fløjet fra lufthavnen klokken 11, havde spist frokost på Wivex klokken 12. Klokken 1 til radiorådsmøde og klokken 3 havde de været hjemme i Esbjerg til eftermiddagskaffe.

Der blev ringet. A var snart hos erhvervschefen i Esbjerg. Han fik historien og hjalp til med arrangementet. Næst efter hos kaptajn Foltmann i lufthavnen.

Foltmann, han var af den runde type, altid i det gode humør, for hvor maven er i orden, er humøret det som regel også.

Kaptajnen var straks med på tanken. Kl. 3 skulle vi være i lufthavnen. Se den norske maskine komme fra Oslo og starte videre mod Amsterdam. Så snart selskabet var blevet præsenteret for chefen, ville han fortælle lidt om flyvning. En maskine ville blive kørt ud af hangaren og piloten begynde at pille ved knapperne. Når der var fuld gas på, skulle Foltmann råbe højt: »Værsågod mine damer og herrer, køretøjet er parat, Astrup har ordnet billetten«.

Den var oplagt – kunne ikke andet end blive succes. Vi skiltes med smil og et på gensyn.

Så på Søpavillonen. Her arrangerede a middag til kl. 12, kylling og jordbær formedelst 1,75. Videre var a så dristig at gå op til direktør Holm, der var aftager af smørret fra Faster mejeri. Ville direktøren ikke være så elskværdig at være vært ved eftermiddagskaffen? Lige hvad han meget gerne ville, næsten hvor vi ville i Esbjerg. Marbæk plantage blev stedet. Kl. 13,30 blev bestemt som ankomsttid.

Så var Esbjerg klaret. Gjorde ophold i Højris, Varde. Skulle jo kunne fortælle hjemme lidt derfra.

Så videre slag i slag. Kaffe blev bestilt på Hotel Grand i Grindsted, alt tilbehør til god morgenkaffe – 90 øre. Aften i Nymindegaf, vist 4 kroner, for alt hvad der hørte til en prima aften.

Så skulle vi have dagen bestemt, bestilt bil, og ingen sammenstød med fødselsdage og andet festivitas indenfor kredsen.

Sidste aften før turen!

Min fætter Mads Øsergaard i telefonen: »Jens, a hår i dag tænkt meget på vor tur til i morgen. Vil slet ikke have noget at vide hvorhen, men Jens, spiller du ikke for højt spil. Nu tager vi vel 28 ud fra Faster. Ikke én uden du ved, hvor vi rejser rundt. Sæt der sker noget, ulykke og meget andet kan ske, hvor der skal sendes bud, ingen ingen ved det mindst«.

»Tak, Mads, a ved, hvad a vil«.

A skrev en seddel med fire telefonnumre, kl. 9, kl. 12, kl. 15 og kl. 18 kunne vi ringes op på disse numre, lagde dem i en konvolut, gik op på centralen: »Hør nu lille piger! I ved, i morgen tager vi ud på langfart. Her i konvolutten er der fire telefonnumre. Sker der noget, så åbner I, ringer så straks et af de nævnte steder. Men, I er vel klar over, det her er lig en mobiliseringsordre. Vov ikke at kigge, hvis ikke nødvendigt. A hår vaen med til at ansætte jer«.

I forstår, a var klar over, der skulle mindst fragtheste til at vove noget.

Nå, så var a vel klar.

Men noget hæsligt skete, kunne vel nok ikke have været værre. Min søn fandt på at sige: »Nå far, I skal til Grindsted i morgen«.

»Hvad Søren, hvad i alverden sejer du?«.

Nå, I skal til Nymindegaf«.

»Hør nu lige min knægt. Når a drømt', hår du haft i min store tå. Der menes, så kan alle drømme bli klaret«.

»Hvad er det for en seddel der hen' ved æ telefon, Grindsted, Nymindgaf?«.

Åh, åh, mæ dumme torsk havde skreven disse numre op, haft dem fremme et par gang'. Tænkte på det borende X, der begik en stor dumhed, så alle hans indbrud blev let opklaret. Sagde : »Svenning Vilhelm Madsen, ønsker du at blive ejer af matr. nr. I a Faster Sogns østlige del, så holder du mund! A hår skødet endnu«.

Ja, ja, der måtte ord til, der kunne forstås.

Men så var a vel da klar.

Ved 3–4-tiden om natten vågnede a. Lige straks kom tanken om flyvningen. Sæt der skete en ulykke. Sæt en fik et hjerteslag af spændingen. Sæt, ja sæt at dette, måske dette skete. Mærkeligt så bange a blev. Sæt der skete noget forfærdeligt, vidste, at det ville flyve over herred og sogne. Nej, det måtte J. A. ikke have gjort. Han kunne selv flyve så tosset han ville, men være skyld i at så mangeafsognets beboere – – – Nej, nej, hvorfor gjorde han dog dette.

Åh, som tankerne kredsede om dette, der kunne ske. Var lige ved, at lufthavnen i Esbjerg ikke blev det store nummer, næsten at a kunne ønske, at a endda havde ladet flyvningen være.

Det blev mig klart: At være fører, det gik endda, men nej, dette ikke a kunne drøfte det store projekt med andre, ja bare endda med én, det var forfærdeligt, men nu, ene, ene om ansvaret. Søvn, nej ikke mere denne nat. Stod op ved 5-tiden. Tog min dagbog. Bekendte ærligt, hvordan min stilling var. Bekendte også ærligt, at skidt med fører-æren, bare vi kunne komme ligeså glade hjem, som a troede, vi drog ud!

Kære læser, du forstår vist nu overskriften: UD OG OP.

Klokken 7 morgen var hele kompagniet forsamlet foran brugsen. A fik en hjertelig personlig morgenhilsen. Bilen kom med et stort skilt oppe i forstavnen: UD I DET BLÅ. På den anden side, når vi lagde an mod Faster igen: HJEM TIL DE SMÅ.

Fik Knud chauffør i eenrum.

»Knud, kl. 9 holder du ved Grand Hotel i Grindsted. Der foreligger nærmere ordre. Kan du nå Grindsted lidt før, så måske det ny friluftsbad der. Kør ellers lige så tosset, som du vil. Spændt på hvorhen er de alle. Du gør, hvad du kan, så turen bliver ved med at være en tur ud i det blå.

Vi kravlede så om bord.

Hvem der har lidt kendskab til vor kirkeby, vil straks lugte lidt af den spændende start.

Straks mod Skjern, bare et par hundrede meter.

Fra Knud: »Det var sørme forkert. Holdt, tilbage«.

Drejede om ad Slumstrup Møller. Heller ikke rigtigt. Mod nord efter Videbæk.

Så brød lærer Røgler tavsheden: Oddesund bro!. Det havde a fået at vide mange gange. Det var det eneste af nærmeste Jordklode, lærerfamilien ikke havde kontaktet.

Men efter Videbæk – kun nogle få hundrede meter. Ved smeden drejede vi efter Fasterkær. Så måtte min gamle søster – I dag rask og åndsfrisk som

få, og endda nogle måneder over de hundrede, have luft: »Åh, lille Jens, hår du et andet at byde på end Ejstrup plantage!«.

En festlig start. Forvildetheden var slået igennem hos alle. Ikke én turde foreløbig gætte på, hvor vi skulle hen.

Kom til Grindsted i god tid. Lagde an mod badet. Bademestern parat. Udspring forevist. Vi takkede og holdt præcis kl. 9 ved Grand. Koncertsangeren Anker Olesen bød velkommen. Først fik vi kaffe med alt tilbehør, bagefter fik vi haven forevist. Optræk til et par sange.

Så mod syd i fuld fart. Nåede Kolding-Esbjerg-vejen. Et smut over. Da tør a sige, at du, mejerist Sørensen, fik mund og mæle: »Dybbøl, Dybbøl, sa, a det ikke nok«. Jo, sørme jo har du sagt det, endda nogle gange.

Var snart på Kolding-Esbjerg vejen igen. Mod Korskroen. Så ingen tvivl: Vejrs. Men ved Korskroen – mod Esbjerg. Det var næsten mere end Marianne Jensen kunne døje. »Ah, Jens, Fanø! Der hår a vaen i mi' skoldaw«. Marianne foreslog: »Skal vi et sjøng: »Jeg bærer med smil min byrde«. Af fuld hals sjong vi om smil og byrder, da vi kørte ind i Esbjerg.

Vi holdt, som Knud chauffør havde fået strenge ordrer på, nogle minutter før 12 ved Søpavillonen. Erhvervschefen var mødt op for at deltage i middagen – kyllingesteg og jordbær. Det var guf, og så kun 1,75. En skul' trov i dag Løvn!!.

Efter middagen lidt rundkørsel omkring havnen. Vi havde en god fører i erhvervschefen. Premier Is blev også hjemsøgt. Alle, alle en stor isklump, gratis selvfølgelig. Så tog vi med tak afsked med vor sidste fører.

Så næste holdeplads.

Direktør Holm med frue havde fået et kaffebord stillet an, må a nok sej.

Velkomst til stor part af Faster mejeri.

Smil og hyggeligt kaffehumør.

Så også afsked der.

Nu mod det store sus – lufthavnen!

Den eneste forsinkelse, turen måtte notere, var et kvarter ved flyvepladsen. En stor maskine drønede over vore hoveder. Det var flyveren fra Oslo – nu mod Amsterdam.

Da mine ærede rejsende så denne store maskine, og straks efter var inde på flyvepladsen, blev de stille og så vældig tænksomme ud.

En skul' val da et tro – – – forberedt på alt fra den side.

Kaptajnen var parat. Der blev præsenteret, budt velkommen.

En maskine stod lige ved siden af.

Foltmann fortalte hans snak om flyvning, de forskellige typer, den minimale fare, der var ved at gå op i luften.

Omsider begyndte piloten at trykke på kanpperne. Lidt fart – mere og mere fart. Til sidst et fantastisk spetakel. Jord og støv, ja ligefrem småsten og grus fløj rundt om benene på os.

Foltmann med høj røst: »Værsgod min damer og herrer, køretøjet er klar. Astrup har ordnet billetten«.

Husker det som i går.

Ja, ja da, føreren må gå foran.

Mit mod var lig nul. Satte mig lige bag ham, der havde kommandoen. Min bror Peter ved siden af. Så brug-Jørgensen med hans madam. Så kom de to vovehalse i det svage køn: kusine Maren og Marianne Jensen. Husker a fik stammet ud: »Åh, åh, Maren, er du også tovle?«. Med en næsørgmodig, men også bestemt stemme sagde hun: Kommer a et op i dav, kommer a oller«.

Sidst, der var plads til 10, kom vor lærer Røgler. Der havde nok været nogen kamp. Han ville, fruen et. Døren blev smækket i.

I al skikkelighed hen ad grønsværen – drejede – mere og mere fart over feltet. Pludselig op – op – højere og højere op. Til sidst hang vi stille i en krog højt oppe. Vi fløj, men det var jorden, der skred så langsomt frem, eller vel nærmest tilbage.

Vi fløj ind mod Esbjerg, lå vandret, ingen stor frygt mærkede a. Så med et, pludselig et lille synk. Vor brugsmand råbte med en lille trumf på: »Der var et hul!« Kom snart på ret køl igen. Straks efter inde over Esbjerg havn og alt der. Men så drejning mod venstre. Maskinen begyndte at hælde i venstre side, mere og mere hældning. Åh, så var a færdig med min nydelse. Vi vælter, åh, vi vælter. Følte ligesom a sad ude på et læs hø på Skjan-eng' og læsset havde en hældning til venstre. Krøb over til højre for at få mere balance. Min bror Peter skubbede a næsten af hans sæde. Åh, Peter, vi vælter«. A fik noget af den største skræk i livet, a den gang og også siden har følt. Blev ikke bedre, da vi var over jernbaneterrænet, så ned over alt det jernbaneværk. Åh, det var hæsligt at styrte derned – Tjæreborg – ikke bedre, stadig den modbydelig hældning til venstre.

Først da vi lagde an mod flyvepladsen blev maskinen mere plan. Åh, gudskelov! A åndede lettere op. Nogle sikkert flotte sving over pladsen, bums, vi nåede jorden, alle, alle i god behold. Husker min bror Peters arme begge i luften: »Det bedste a novnsinde hår oplevet«.

Så det næste spændende – om der var nok til en tur mere. 5–6 stykker

var allerede gået om bord. Så hørte a en kone sagde til en af samme køn: »Her vil a endda gjern' vi snår kom fral« Stemmen var skarp, bitter, bestemt.

A mandede mig op og bad om ordet:

»Hør nu, venner. I har set, vi er kommen i god behold ned. En tur mere er parat, men I må forstå: intet pres fra min side! På eget ansvar, er I klar over dette!«

Der blev lidt ophold. Der var ikke flere, der ønskede at komme på vingernne. Og ærlig talt, a havde såmænd ikke noget imod, at vi stoppede op. Nu havde de alle fået tilbuddet. En tur ud over det almindelige, havde a selv sagt den aften, da vi bestemte det. Nu kunne enhver da se: Hidtil ingen almindelig tur!!

Der blev sagt stop i lufthavnen. En tak, en hjertelig tak fik kaptajn Foltmann. Vi sås senere i København. Drøftede vældigt sjovt dagen i Esbjerg lufthavn.

Så lagde vi an mod Nymindegaf – sidste station på vejen.

Bordet i Nymindegaf kro var dækket, tør a nok sige. Mon det ikke var lettere at nævne det, der ikke prydede bordet, end alle bordets goder.

Der blev spist, snakket, skålet, vist også sunget, takket.

Omsider mod Faster. Forinden blev skiltet vendt: HJEM TIL DE SMÅ.

Kl. halvtolv var vi ved Faster brugs. Så lød min røst for sidste gang: »Hør nu folkens. Er der nogle, der kommer sulten hjem, er det deres egen skyld. I måtte jo ikke kritisere føreren undervejs. Det har I holdt. Tak for det. Nu må I sige, hvad I vil. Turen kunne måske have været lagt bedre til rette, men én ting må I sørme ikke kritisere mig for: At I ikke har fået novet for jer pæng'. Nu hår vi spist og spist, kørt 258 kilometer – 12 kr. 25 øre pr. person!! Tak, tak, a skal lov' jer én ting: det skal var' et par dage, inden a skal blyv fører igen!!«

Turen var for mig spændende, den var festlig, den forløb uden uheld. Bagefter var a nok den gladeste af de glade. Det har altid i mine tanker været en tur, a aldrig glemmer.

NYMINDEGAB FISKERE

af Torben Klinting

TIDKORT

Gamle søfolk og fiskere fortæller gerne historier fra hav og fjord, og de fortæller godt. De har øvelsen fra den tid, da søfart og fiskeri dreves efter de ældgamle former, og da den enkelte mand betød mere som nu. Så tit måtte de ligge stille, fordi vindforholdene ikke tillod dem at foretage sig noget, og da gik de sammen og kortede tiden ved at fortælle historier om egne og andres oplevelser. De tilbragte to à tre måneder af vinteren hjemme, og da var de stærkt optaget af udrustningen til sommerens færd. Ved sammenkomster og gilder kortedes også da tiden med sømandshistorier. Som landmændene i timevis kan tales ved om jordens pløjning og behandling og om dyrenes røgt og pleje, så taler sømænd og fiskere gerne om, hvorledes søen pløjes, om forbedringer ved skib og redskaber, om kække og modige dåb, om morsomme oplevelser og uskyldige spøg. Befolkningen på Jyllands vestkyst har oplevet meget, og endnu er der folk, som kan fortælle udførligt derom. Her er sagaer, grundet på oplevelser og fortalt på vestjysk folkemål, der har haft sin store betydning for den opvoksende slægt. Endnu er der folk, som gerne fortæller gamle, kære historier, når der er villige øren til at høre.

»Største skib i stille vande ædes op af bare utøj«. Dette har den gamle søulk set og erfaret, og han kæmper hæderligt mod alderdommen. Hans tid kommer også, da han føler sig som en gammel skude, der må lægges op.

Af de mange historier, som fortælles, gengives her et stærkt begrænset uddrag af dem, som er typiske for befolkningen på Jyllands vestkyst.

1. Bagbords og styrbords.

En sømand, fremmed for landlige forhold, ville spænde hestene for vognen og spurgte bonden: »Hvilken hest går bagbords og hvilken går styrbords?« Bonden kender ikke betydningen af disse udtryk; men da han har forstået, hvad sømanden ønsker at vide, peger han først på en hest og siger: »Denne er den nærmere», og derefter peger han på den anden og siger: »Denne er den fjernere«. Sømanden er lige klog. Så bliver bonden utålmodig og siger, mens han skiftevis peger på sine heste: »Den gor te æ haand, o den gor fræ æ haand«.

Den lærde mand tænker tit, at ville folk blot sige venstre og højre, så

kom der ingen misforståelser. Men sømanden giver ikke afkald på sine udtryksmåder; dem kender og forstår enhver sømand og retter sig efter dem. Og bonden holder lige så bestemt på sine udtryksmåder, og med dem bliver han forstået af enhver bonde.

2. Kanonens virkning.

Under krigen med England i begyndelsen af forrige århundrede frygtede man for, at englænderne skulle forsøge landgang på kysten. En gammel kanon ligger på et højt sandbjerg ud for Klegod på Holmslands Klit og en anden ved en gård i Nr. Lyngvig. Gamle folk siger, at de har været benyttet til kystforsvaret og til varselsskud for søfarende. Om kystforsvaret ved Nymindegab fortælles:

For om muligt at forhindre englænderne i at foretage landgang ved Nymindegab indsendte en del beboere andragende til regeringen om at få tilsendt en kanon og fornøden ammunition. Der skulle så rigtig skydes, såfremt englænderne ville forsøge landgang. Andragendet blev bevilget, og Jens Thomsen fra Klinting, der havde aftjent sin værnepligt ved artilleriet og forstod sig på skydning, blev den ledende sjæl. En mand i Lønne skulle sammen med Jens Thomsen uddanne et korps af fiskere, som skulle tage mod englænderne. Karl, den tyske smed i Nr. Nebel, fik travlt med at smede våben, der dog mest bestod af forke og høtyve. Der blev jævnligt holdt øvelse i »Baaringdal« (bådedalen) ved Nymindegab, og man lovede hinanden at give englænderne en varm modtagelse, hvis de skulle komme. – Der blev holdt skarpt udkik fra lodsbjerget, og hvis englæderne kastede anker, måtte det antages, at de ville forsøge landgang, og så skulle der straks sendes bud efter Jens Thomsen. – Kanonen blev der ingen brug for det første år. Men en dag i det andet år meldte den gamle lods, at der var to krigsskibe i sigte med kurs efter Nymindegab.

I største hast blev der sendt bud efter Jens Thomsen og de indøvede krigere. De mødte alle, og kanonen blev opstillet på »Grinbjerre«, parat til kamp.

Omsider stævnede to både mod land fra de engelske krigsskibe, og inden de var kommet indenfor skudvidde, løsnede Jens Thomsen sit første skud. Det bragte forvirring blandt de engelske soldater, som ikke havde anet, at vi havde forsvar ved Nymindegab. Bådene vendte om, og mandskabet gik om bord.

Men nu begyndte englænderne en livlig skydning mod det bjerg, hvorfra Jens Thomsen havde skudt. Han svarede med to skud, men så havde

han ikke mere krudt. Han løb fra det hele, og mandskabet fulgte ham. – Han blev beskyldt for, at han selv havde brugt en del krudt, da han var en ivrig jæger og nogle mente endog, at han havde solgt af det. – Hovedsagen var dog, at han med sin kanon havde forhindret englændernes landgang.

3. Kræ Kløw

Kræ Kløw, Kristen Jensen, var en gammel søulk, som boede ved Nymindegab, og som var kendt over hele fiskerlejet og i en vid omkreds. Alle holdt af den store, stærke mand med de milde øjne og den mørke og tætte hår- og skægvækst. Han havde oplevet meget, og han fortalte godt derom.

Rederiet i Hamborg lejede en kaptajn Sørensen på Sønderho til at sejle til Nymindegab med forskelligt, som skulle benyttes til at få jernbarkskibet »Knowsley« (strandet 7. jan. 1870) sat ud igen. Kaptajnen skulle blive liggende med sin galease i Gabet, til arbejdet var endt, og hans skib skulle tjene som logi for arbejderne. Han skulle have en fastsat månedlig hyre, til han igen var hjemme i Sønderho med sit skib.

Det strandede skib blev sat ud, og derefter skulle kaptajn Sørensen sejle hjem. Han manglede en mand, og Kræ Kløw påtog sig at sejle med til Sønderho for en betaling af 10 kr.

Der gik en måned, og ingen i Sønderho eller Nymindegab hørte fra de to sømænd. Der gik en måned mere, og nu antog man, at skibet var forlist med mand og mus.

Det blev fortalt ved Nymindegab, at kaptajn Sørensens enke på Sønderho gik i sørgedragt. Der blev talt med præsten om at holde sørgegudstjeneste i Lønne Kirke med ligtale over Kræ Kløw, og dagen dertil blev bestemt.

Et par dage før gudstjenestens afholdelse kom der et telegram til Nymindegab, og det blev læst således:

»Kaptajn Sørensen, Sønderho, omkommen. – Med hilsen.«

Nu var sagen klar. Kræ Kløw måtte være gået bort med kaptajn Sørensen.

Toldkontrollør Hedegård ved Nymindegab bad om lov til at se telegrammet, og han lod et ord falde om, at hidtil havde han ikke fået hilsen fra de omkomne. Det viste sig så, at der i telegrammet ikke stod »omkommen« men »ankommen«. De to små, danske bogstaver an og om kan læses som an og om.

Sørgegudstjenesten blev aflyst, og et par dage efter kom Kræ Kløw. Han måtte give en forklaring, og der var mange grunde, hvorfor rejsen havde taget så lang tid. Alle vidste jo, at vind og vejr er man ikke herre over, og at sygdom er hver mands herre. Skibet var kommet ud af kurs, og de havde søgt ind under Helgoland. Der måtte de blive liggende i lang tid, og de havde begge været syge. De kunne ikke skrive, fordi og fordi – og alle måtte forstå en meget vægtig grund: et par måneders hyre var værd at regne med. Var føden ikke sluppet op for de to sømænd, var de blevet liggende meget længere under Helgoland.

4. »Debora«s forlis

En af de mange fiskerbåde ved Nymindegab hed »Debora«, og den var forsynet med dæk. Jens Nielsen, som var både smed og fisker, var snild og opfindsom, og han var den første, som fandt på at forsyne fiskerbådene med dæk. Han var meget stolt af sin opfindelse, og fiskerne, som sejlede med »Debora«, mente, at de nu kunne sejle mere trygge og vove sig længere ud på havet.

En dag gik Jens Nielsen og tre modige og forvovne fiskere i »Debora« og tog ud på fiskeri. Føreren var Niels Kristian Hansen.

»Di løf en fire–fem mil nordvest op«, og derefter satte de deres bakker (liner med kroge). De førte kun halv Ees, altså 12 bakker. Da de igen havde inddraget bakkerne, havde de »en mejte gue skod fesk«. For at nå Nymindegab må de »løf en sydowest nier«. Da det er tåget vejr, må de rette sig efter kompasset og stole på det. Om natten så de ingen stjerne, og dagen efter blæste det hult, så »Debora« skød en god fart. De fik dog ikke land i sigte og kom til forståelse af, at de havde sejlet i forkert retning. De vidste ikke, hvor de var; men de blev enige om at sejle videre uden at forandre kurs. Omsider fik de øje på engelske fiskere, som de sejlede hen til, og af dem fik de at vide, at de var ud for Bovbjerg, men meget langt fra land. De havde sejlet i forkert retning, og kompasset fik skylden.

Kulingen blev til storm, og »Debora« kunne ikke klare sig i det oprørte hav. De danske fiskere fik lov til at gå om bord på et engelsk dampskib, hvis kaptajn lovede at sejle dem til England. Kort efter sank »Debora«

Den engelske kaptajn sørgede godt for de modige, danske fiskere, og den danske konsul i England fik dem sendt hjem til Danmark. Da de kom tll Nymindegab, havde de været savnet i tre uger.

»De haj van en streng ti for dem derhjem«.

5. Knud Sørensen fortæller

Knud Sørensen er født i Aargab på Holmslands Klit den 20. oktober 1856. Som ung mand drev han fiskeri i fjorden og på havet. Han blev gift og bosat i Strandby, Lønborg sogn, og endnu driver han fjordfiskeriet.

En vinter, mens jeg var barn, havde frosten været streng og langvarig, at folk løb på skøjter tværs over Ringkøbing Fjord. Da det slog om og gav tø, fik vi en stærk blæst fra øst, og »æ Jywer bløv brækket« (isen blev brudt). Isen skruedes sammen i store masser langt fra land, og vi løb ud og legede ved disse isbjerge. Der var store revner i isen fra landet ud til isbjergene, og det var vanskeligt at nå derud. Vi morede os, når store isbjerge sattes i bevægelse, og vi drev ind mod land. En dag var jeg så uheldig at falde i vandet; men jeg fik dog fat i kanten af isen og kunne holde hovedet over vandet. Min broder kunne ikke få mig op, men han løb hjem og råbte: »Knud er løvven nier«! Pæ Fanniker og flere kom med reb og bådshager og fik mig reddet.

– – –

Niels Vem boede i Aargab, og han havde for skik at sige: »Enten vi løwer eller vi dør, så ska vi begrawes o en tosda«. Da han døde, ville Jens Peder Vem have ham begravet på en tirsdag, men en nabo sagde: »Niels Vem talte altid om, at han skulle begraves på en torsdag, og hvorfor så ikke også sætte begravelsen til en torsdag?« Jens Peder Vem gav efter.

Fra Aargab til Havrvig Kapel, hvor kirkegården lå, som liget skulle begraves på, var ¾ mil. Vejen var dårlig, men fjorden var tilfrossen. Kisten blev sat på en slæde, der havde jernskinner, og to dygtige skøjteløbere bragte let og hurtigt Niels Vems lig i land under Harvigs kapel.

– – –

David Russer var én af de tre jøder, som boede i Ringkøbing. Han havde et lille, fladbundet skib, som han sejlede med i Ringkøbing Fjord; men han var ikke velset, hvor han gik i land. I skibet var en meget lille kahyt og deri en kabys. Kone og børn havde han tit med.

En dag, han lå med sit skib i Nymindegab, kom han i tanker om, at hans 10–12-årige søn skulle lære at svømme. Han tog drengen, holdt ham udenfor rælingen og sagde: »Vil du være sømand, må du lære at svømme«, og derpå lod han ham falde i vandet.

Sit skib sejlede han ned i Ringkøbing fjord under en vestenstorm. Han og konen måtte gå i en lille båd og i den forsøge at nå land. – David Russer sad ved årerne for at holde bådens agterende lige mod bølgerne. Konen havde han anvist plads på bagerste tofte og pålagt hende at holde skør-

terne op over skuldrene og brede dem ud til siderne og derved dække båden, så den ikke fyldtes med vand. I denne stilling, sad de begge i flere timer, inden båden drev ind på Stavning Land.

»Da di kaam i land, wor ett' en tar trøvl o djæ hiel krop«.

– – –

Min bedstefar hed Knud Pedersen, og han boede på Stadilø. Der besøgte jeg ham tit, og han tog mig med ud på fjorden »o løwt æ ruser«.

Han stagede engang til Hengø (Hindø) i Stadil fjord. Det skænkede de vel meget for ham. På hjemturen faldt han ud og druknede i »knæben wand«.

6. Harboørefiskere.

Fortalt af digteren Thøger Larsen. Trykt i »Dagens Nyheder« og »Nationaltidende« for 4. november 1927:

Der var en del stykker beskæftiget med at hugge våger i isen. Først mejslede de med deres isøkse en stor firkant ud i isfladen, hugget i passende dybde. En lang og svær kleppert med store transtøvler tog nogle baglæns skridt og løb derefter fremover i store favnespring, satte med et vældigt sæt op i luften og plantede sine tunge støvlesinker midt på flagen for at løsne den. Han fejlede imidlertid springet, og i stedet for at hoppe ind på isflagen igen, glider han, går ned med flagen og skrider med vældig fart ind uder isranden. Med et svup af det oprørte vand glider flagen igen på plads i hullet, hvor han forsvandt. To sekunder stod kammeraterne og så på flagen, og én fik endda tid til at bemærke: »Dæer gik han sku! Og lukt æ dør efter sig!«. Men så fo'r han også til som et rovdyr i springet og halede i en fart den uheldige op ved de lange transtøvler, inden vejret gik af ham. Både viddet og snarheden i den kritiske situation er ægte vestjysk.

7. Dres Thamsen.

Hyklet deltagelse foragter fiskeren, og hans svar herpå er kort og afvisende. Dres Thamsen (Andreas Thomsen) i Kirkeby, Henne sogn, var fisker, husmand og tækkemand og var en så ivrig tobaksryger, at folk var bange for, at ilden fra hans lille pibe skulle fænge i strå- og lyngtaget. – Under en havtur rejste der sig en storm, og bølgerne gik så høje, at da fiskerbåden skal sejle Gabet ind, blev den krænget så stærkt om på siden,

at der er fare for at kuldsejle. Dres Thamsen stod rolig og så til og røg af sin pibe. Båden sejlede om, og hele besætningen blev skyllet bort fra den. Dres Thamsen reddede livet ved at klynge sig til en åre og kom i land med piben i munden. En deltagende mand spurgte ham siden: »Hvad tænkte du på, da du drev om i bølgerne?« Dres Thamsen svarede: »A tænkt: no gor mi pihv ud«.

8. »Æ dyrer«.

Beboerne i strandbyerne på Jyllands vestkyst var indtil omkring ved år 1900 så godt som alle fiskere, og selv om fiskeriet ikke var deres hovednæringsvej, fiskede de til eget forbrug i husholdningen. De tog ud i godt vejr, når havet var »slet«. Deres både var gerne en gammel skrøbelig skibsbåd, som var strandet. Tre eller fire naboer fiskede i fællesskab med tre, undertiden seks bakker (en bakke havde 600 kroge på line af 800 alen). De kom tit i land med »en mejte gue skod fesk«. De kaldtes efter byen, hvor de hørte hjemme: Lønneboer, Hovstrupper, Hennebysser o. lign. Fiskerne fra Nymindegab så ikke venligt til dem, fordi de tit optog de gode fiskepladser, og spottende kaldte de dem »æ dyrer«.

I foråret 1870 tog tre Hennebysser ud på en havtur: Strandfoged og formand for redningsstationen i Henneby, Andreas Rauhe og brødrene Søren og Thomas Jensen, den første husmand, den anden gårdmand og strandfoged. De satte bakkerne sent på eftermiddagen, og de havde tænkt på at lade dem stå natten over, men da det tog til at blæse, skyndte de sig at dreje dem ind og søge til land. Skønt havet ikke kunne siges at være i oprør, fik de dog på en af revlerne en sø over båden. Heldigvis kæntrede den lille båd ikke, men den fyldtes med vand og flød nu i »towtwand«. (Tofterne i linie med vandoverfladen). De kunne øse vandet ud, og de fik ret jævnlig en sø over båden. De tre nødstedte fiskere så med glæde, at båden drev småt indad mod land, som de i en meget forvildet tilstand nåede ved midnatstide. Andreas Rauhe fandt hjem og fortalte, at de alle var kommet i land, men at Søren og Thomas var taget ud igen. Han huskede måske, hvad han havde set, at da Thomas Jensen var kommet op på strandbredden, klagede han sig fordi han frøs, og gik ud og satte sig i båden, men tog sig ikke i agt for krogene og blev indviklet i linerne. Søren Jensen gik ud til ham, rykkede tavserne i stykker og fik ham i land. De begav sig på hjemvejen, forkomne og forvildede som de var, og de mødte snart folk fra byen, som tog sig af dem. – Dagen efter befandt alle tre fiskere sig vel og fulgtes ad til havet for at se efter båd og redskaber.

9. Gamle bådelag.

Et af de ældste bådelag, hvor man kender navnene på fiskerne, blev dannet ved år 1830 og drev fiskeri ved Nymindegab. Skibet blev bygget i Sdr. Lyngvig og var et rigtigt »Hawskif« med mast, klyverbom og sejl, bygget af gårdmand og sognefoged Jens Pesen (Jens Pedersen Lodberg). Bådelaget bestod af:

1. Fører Søren Jepsen, Hejbøl, Lønne sogn.
2. Fisker Christen Jepsen, Lønnestak.
3. Fisker Jens Johnsen Høy, Lønnestak.
4. Fisker Pæ Bøj (Peder Pedersen), Lønneby.
5. Fisker Niels Bloch, Kærgaard, Aal sogn.
6. Fisker Niels Bloch, Vejers, Oksby sogn.

Af kendte fiskere, som tiden derefter dannede bådelag og fiskede ved Nymindegab, kan nævnes slægterne Adsersen (Graversen), Gundesen og Haahr, som alle havde hjemme i Hovstrup.

Adser Christensen, søn af Christen Graversen, var gårdmand i Hovstrup og fører for et bådelag ved Nymindegab. 1840 overlod han førerskabet til Kræ Prins fra Holmsland og passede derefter sin gård og sine mange bestillinger. Han var sogneforstander og klitfoged og meget virksom for udtørringen af Filsø og Rolfsø. Han vedblev dog at stå som ejer af skibet og en Lod Bakker indtil 1848, da mange af de unge karle indkaldtes på grund af krigen, og skibet blev lagt op. De fisk, som ikke kunne sælges ved Gabet, blev kørt hjem til Hovstrup, hvor Adser Christensen lod dem rense, salte og tørre. Derefter blev de bundet i knippe på ½ og 1 lispund (1 lispund er 16 pund eller 8 kg) og solgtes på markederne i Varde, Ribe og Vorbasse. Konen fulgte med til markederne og hjalp til ved salget.

Som gammel mand havde Adser Christensen den store sorg den 8. juni 1869 at stå på en af de yderste klitter ud for Hovstrup og se på, at hans søn, husmand og fisker Hans Adsersen, og hans søsters to sønner, Christen og Graves Christensen, sammen med to andre fiskere druknede ved, at fiskerbåden under en storm kæntrede i Gabsmundingen. Adser Christensens børn blev dygtige og fremmelige folk, der fik megen indflydelse i byen og i egnen. Hans datter, Kirsten, blev gift med Anders Gammelgaard, søn af gårdmand Niels Christian Nielsen i Tebelgård, og de overtog hendes fødegård i Hovstrup, der nu (1930) ejes af Jes Pedersen. Hans søn, Christen Graversen Adsersen, var en tid formand i Henne-Lønne sogneråd og bodee i byens østligste gård, der nu (1930) ejes af Graves Larsen.

10. Driftige leder af salterier ved Nymindegab i årene 1850–1900.

Jens Lyhne, gårdmand i Klinting, var en af de første. Han drev forretningen i en halv snes år, og folk påstod, at han tjente godt. – Samtidig med ham og flere år efter drev købmand og møller Hans Skomager (Christensen) i Lønne, siden på Aldershvile i Nr. Nebel, et salteri i stor stil. Han holdt mange folk, havde penge og vovemod, satte priserne op, hjalp fiskerne og tjente penge.

Det samme var tilfældet med gårdmand Jens Chr. Hermansen i Nr. Bork. Han holdt i fisketiden (april, maj og juni) en mand på pladsen til den daglige ledelse, og i en lang årrække havde han dertil en særdeles dygtig mand, som hed Niels Iversen. Han var invalid og gik på et træben, men han var et udpræget handelstalent, en praktisk og dygtig mand.

Den i egnen kendte Søren Præst (Olesen), fhv. gårdmand i Hennebjerg, hvem det var gået meget tilbage for, drev også i en årrække et salteri og arbejdede sig op ved det, så han siden var en i økonomisk henseende velstillet mand. På grund af sin store lovkyndighed blev han meget benyttet til at skrive skøder, obligationer, aftægtskontrakter, gældsbreve o. lign. Han blev bøndernes mest betroede mand og indvalgt i bankrådet for »Vestjyllands Landmandsbank«.

Det sidste store salteri dreves i fællesskab af købmand Thomas Skomager (Christensen), Nymindegab, fhv. bådfører og gårdmand Anders Pedersen, Sdr. Bork Mærsk (nu Nymindegab), og fisker og gårdmand Poul Hennebjerg (Jensen), Kragelund. De drev salteriet i en snes år og standsede det 1898, da fiskeriet ved Nymindegab var af meget lille betydning.

En fiskeriforening virkede i nogle år. Den overtog, hvad der fangedes, solgte til egnens befolkning og udførte en del til Tyskland. Hvad der ikke kunne sælges i fersk tilstand, blev saltet og tørret og solgt ved markederne.

En tid gik en damper fra Elben op i Vesterhavet og modtog fangsten der, men også denne leveringsmåde havde sine store vanskeligheder. – Mange var grundene til, at fiskeriforeningen ikke magtede at ophjælpe det hensygnende krogfiskeri.

11. Kræ Muff.

Kræ Muff (Christen Nielsen) var husmand på Bjerregård, den sydligste by på klitten mellem Ringkøbing fjord og Vesterhavet. Han var tillige fisker og en tid fører for et bådelag. I flere år, før den vestjyske bane blev bygget, og mens der var stor skibsfart på Nymindegab og Ringkøbing, sejlede

han for de to betydelige købmænd i Ringkøbing, A. C. Husted og Chr. Husted. Med en lægter, et lille fladbundet skib, sejlede han en del af ind- og udførselsvarerne fra Gabet til Ringkøbing og fra Ringkøbing til Gabet.

Da banen blev åbnet, og da besejlingsforholdene blev vanskeligere, standsede skibsfarten. Kræ Muff blev derefter en af byens dygtigste husmænd, og det kom ham tilgode, at der dannede sig store og værdifulde engstrækninger ved Bjerregård. Værn og Tipper var kun skilt fra byen ved det smalle strømløb fra fjorden til Vesterhavet. Derovre på de fede marskenge kunne der lejes parceller, hvorpå der kunne bjærges godt og rigeligt hø, og der var udmærket græsning for kreaturerne om efteråret. Kræ Muff forstod at udnytte de gunstige forhold, og den lægter, han nu styrede, og som skulle bringe ham fortjeneste, var en hoppe, som han drev sin jordlod med, og som han red på over strømløbet til Værn og Tipper. Var vandstanden så høj, at hesten måtte svømme et kort stykke, holdt han sig godt fast på ryggen af den, og både hest og rytter blev fortrolige med de forfriskende badeture. Her er en af hans mange eventyrlige oplevelser:

Hoppen fik i mange år hvert år et føl, og Kræ Muff måtte for at få den bedækket ride på den til Viumgård. Den nærmeste vej gik over Værn og Fahl kro, og afstanden var kun ca. to mil. Han valgte denne vej og kom en formiddag uden større hindringer til Viumgård. Han blev beværtet med to kaffepunche og besøgte derefter nogle venner i Hemmet og Bork, og det blev aften, inden han red fra Fahl kro. Hvad han siden fortalte om sin rejse, burde ikke tages alt for bogstaveligt, da han havde fået for mange af »de små sorte«. På hjemvejen over Værnet følte han sig sulten og træt. Han stod af hesten, og det var ham umuligt igen at komme op på den . Da han nåede hen i nærheden af Vesterlund, bestemte han sig til at besøge bådebygger Peder Aae og hustru, som boede der i byen. De ville overtale ham til at blive hos dem om natten, men Kræ Muff svarede: »Æ hopp' ska hjem både for si ejen skyld o for æ føl si skyld, o æ vil hjem«. Peder Aae hjalp ham op på hoppen, men da Kræ Muff var redet et stykke om på Værnet, måtte han igen stå af, og det var ham umuligt igen at komme op at ride. Da tabte han tålmodigheden, tog ridetøjet af hoppen og gav den et rap af tøjlen og så den den galloppere ind mellem klitterne i Bjålum, den lige vej efter Bjerregård.

Hoppen kom hjem og meldte sin ankomst ved at støde til stalddøren, så folkene vågnede og lukkede den ind til føllet. Men det var jo noget usædvanligt, at hesten kom hjem før rytteren. Hvor var han?

Kræ Muff gik tilbage til Vesterlund, og både Peder Aae og hustru blev

glade ved at se ham igen, for de havde ikke kunnet sove, men havde ligget og talt om Kræ Muff og hans påfaldende stædighed. Igen tilbød de ham at blive hos dem natten over, men Kræ Muff ville og skulle hjem. Han ville forhindre, at bymændene hjemme tog ud for at finde ham død eller levende. Peder Aae stod op og fulgte ham til strømløbet, og i en pram satte han ham over.

Kræ Muff kom hjem i dagningen. Han gik først ind i stalden, og da han så hoppen gå der med sit føl, rykkede han den i halen og sagde:

»Nå, du er hjemm', din mær!«.

12. Poul Johansen Frich.

Kong Frederik VII rejste engang fra Ringkøbing over Holmslands Klit til Nymindegab, og han benyttede lejligheden til at se og tale med fiskerne. Poul Frich mente, at her var noget for ham at gøre. Mens mange fiskere havde pyntet sig, inden de trådte frem for kongen, mødte Poul Frich i sin simple og grove fiskerdragt, påklædt som til en havtur. Han var en stolt skikkelse, stor og kraftig. De mægtige havstøvler, den tykke islandske trøje og sydvesten over den fyldige hårvækst, de kloge, dybtliggende øjne og de buskede bryn tiltalte kongen, og han gav sig i samtale med den fattige fisker. Poul Frich var alle vegne sig selv, og han tabte ikke fatningen, fordi han stod overfor kongen. Han fortalte om sit og fiskernes liv, om de fattige kår, de levede under. Han glemte ikke at fortælle, at han havde elleve sønner, og at dygtige og modige sømænd voksede op i ly af Vesterhavets sandbjerge. Kongen syntes så godt om Poul Frich, at han lovede ham et »havskib« (en stor fiskerbåd med mast og sejl), og han tillod endog, at skibet måtte bære hans navn. Gårdmand og sognefoged i Sdr. Lyngvig, Jens Pedersen Lodberg, der byggede både og havskibe, påtog sig at være mellemmand mellem kongen og fiskeren. Skibet blev bygget og skænket Poul Frich som en gave fra kongen, og det bar navnet »Frederik VII«.

Det gik i mange og var et smukt og godt skib. Man så det kysten ud for klitten, i Nymindegab, på Ringkøbing fjord og ved Ringkøbing. Altid var Poul Frich ved frit mod, stolt af sit skib, stolt af den kongelige gave. –

Personalhistoriker Thorvald Lodberg påviser at, Poul Johansen Frich er født ca. 1809 i Søndervig og er søn af husmand Johan Ulrich Frich og hustru Ane Poulsdatter. Gift med Christiane Sørensdatter, født ca. 1810.

Poul Frich druknede den 3. maj 1861 ved at springe ud fra en båd ved Nymindegab (Lønne kirkebog).

Poul Frich og hustru havde 12 børn, 11 sønner og 1 datter, boede først i Søndervig, siden i Nr. Lyngvig. –

Evald Tang Kristensen skriver i »Øen Holmsland og dens klit« om Poul Frich: »Den fattige broder fik skænket et skib af kongen, men det blev ham ikke til nogen velsignelse, da han som fører af sit skib ikke holdt ordentligt regnskab og nu blev en dårlig fisker, der tilsidst druknede sig selv på en uhyggelig måde«.

Poul Frichs søster Johanne Johannesdatter Frich var gift med Christian Johan Lodberg Krarup Fjord, lærer og kirkesanger i Gammelsogn fra 1849–1879. Han var søn af Jesper Fjord, lærer og kirkesanger i Gammel sogn, gift med Maren Jørgensdatter, broder til docent Niels Johannes Fjord.

Om Poul Frichs vilde og urolige liv kan egnens befolkning fortælle en mængde historier. Han kom tit til Ringkøbing og besøgte sin søster og svoger i Gammel sogns skole. Pastor Seidelin, præst i Ny- og Gammel sogn fra 1857–1870, havde en dag ærinde til lærer Fjord, og da læreren var i skolen, og lærerkonen havde travlt i køkkenet, fik præsten en lang samtale med en nabo, som tilfældigvis kom ind til lærerens, og som gerne ville indynde sig hos præsten og fortalte løst og fast om de ugudelige fiskere på klitten. Han fortalte udførligt om Poul Frich, hvorledes han svirede og satte penge til. I Ringkøbing havde han en dag betalt en specie (4 kr.) for mad, som han lod hunden æde. Lærerkonen passede sit arbejde i køkkenet men fulgte dog samtalen i stuen. Hun vidste noget meget ufordelagtigt om den mand, som her talte så nedsættende om hendes broder, og hun syntes, at nu var den samtale lang nok, og derfor åbnede hun døren, trådte frem i den og sagde:

»Hans synder de er åbenbar,
men vi de skjulte synder har«.

Samtalen standsede. Naboen bød farvel og sendte endog lærerkonen et taknemligt blik, fordi hun ikke sagde alt, hvad hun vidste.

13. En blodig spøg.

Laust Jensen (Post), i sine yngre år sømand, siden en anset bygmester i Nr. Nebel, har fortalt denne og den næste historie:

Skipper Svenning Lauridsen var bosiddende i Kragelund i Lønne sogn og var fører og medejer af en topsejls-galease, som sejlede på Limfjorden, Island og Skotland, og skipper Niels Christian Nielsen var bosiddende i Nr. Nebel og var fører af tjalken »Varde«, hjemmehørende i Varde. Også han sejlede i nogle år på Limfjorden, Island og Skotland. De to skippere

var gode venner. Den første var bekendt for sin spøgende tale og den anden for sin store styrke.

I sommeren 1869 lå de begge ved Struer med en ladning kul i skibene, og en dag gik de sammen op i byen, og vor styrmand, Peder Andersen, Lønne Møllehus, og jeg, som da var skibsdreng hos Christian Skipper, fulgte med dem. I byen mødte vi en skomager, som syede gode støvler til søfolkene, og han indbød os til at gå med hen på en beværtning og nyde en genstand. Vi takkede for indbydelsen, og skomageren førte os hen på en beværtning, som var meget søgt af søfolkene. Værten hed Niels Vejstrup. Han var meget døv, gættede sig til, hvad der blev spurgt om og svarede tit forkert. Da mændene havde fået et par kaffepunche og jeg en kop kaffe, fik Svenning Lauridsen lyst til at spøge med den døve vært, som havde forskellige skydevåben til salg. Han pegede på en bøsse og spurgte: »Hva ska a gi for o skyd' dej?« Værten: »Ott' rigdaaler«. Svenning tog så en pistol i hånden, undersøgte den nøje og spurgte: »Hwa ska a saa gi for æ huj a dej?«. Derpå en skraldende latter. Men så viste værtinden sig i døren med ildtangen ihånden. Hun var en svær og kraftig matrone, og vreden lynede ud af hendes øjne. Hun trådte rask hen til sin mand, greb ham i armen og råbte ham indi øret: »Ka du ett hør',te di holder dej for nar?« Derefter slog hun omkring sig med ildtangen. Jeg listede mig hen til køkkendøren og ville fjerne mig gennem denne; men inden jeg kom ud, fik jeg så hårdt et slag på højre side af hovedet, at øret tog til at bløde. Vreden lagde sig, og ildtangen blev sænket. Men nu spillede begge skippere meget fornærmet. De påstod, at de kun havde talt spøgende, og at den helt uskyldige skibsdreng var slået, så blodet flød af ham. De truede med at melde det forefaldende til politiet, og når søfolkene hørte historien, ville de søge andre steder hen. Striden endte med forlig. Vi lovede at tie, og Niels Vejlstrup og hustru indbød skipperne og deres mandskaber til at være deres gæster næste dags aften og nyde gratis beværtning.

14. En tilgivelig nødløgn.

Mens jeg var skibsdreng hos skipper Christian Nielsen, lastede vi i Hamborg en masse tobak til Obel i Aalborg. Derefter lå vi nogle dage for anker på Hamborg red, og en dag gik vi i land for at købe et lille komfur til kabyssen. Da vi havde fået det anbragt i båden, sagde skipperen: »Nu går vi op i byen og ser os om«. Vi kom ind på St. Pauli, et søgt beværtningssted for søfolk. Der var mange tyskere, og blandt dem fik vi øje på

skipper Jens Sivert Jensen fra Lønneby. Han sejlede for konsul A. C. Husted i Ringkøbing, og hans lille galease, »Nymindegab«, lå i havnen ved Hamborg, ladet med stykgods. Jens Sivert var kommet i strid med tyskerne, og da han fik øje på Christian Skipper, blev han mere modig, sprang op på et bord og skældte ud. Christian stillede sig ved siden af bordet, strakte højre arm ud, knyttede næven og krævede ro i stuen. En tysker stak ham et kraftigt stød for panden over venstre øje, og derover blev skipperen så vred, at han greb to af tyskerne, slæbte dem hen til døren og kastede dem ned ad trappen. Samme medfart fik to andre tyskere, og derefter blev der ro i stuen.

Da vi om aftenen kom ned til båden og roede ud til tjalken, sagde skipperen til mig: »Nu gør du mig den tjeneste i morgen, når nogen spørger dig, hvorledes skipperen har fået bulen og det blå øje, at holde mund«. Dette lovede jeg ham, og da jeg blev spurgt, måtte jeg benytte en nødløgn. Jeg svarede: »Vi skulle have et lille komfur ladet i båden. Jeg langede ham stykkerne, som han tog imod og lagde tilrette i både. Så tabte jeg et stykke, og det ramte skipperen i panden«. Den plade fik jeg godt anbragt. Skipperen sagde ikke noget men gik og så vred ud, og folkene troede, at han var vred på mig. Jeg skammede mig over, at jeg havde løjet og fandt mig skyldig, dog under formildende omstændigheder.

15. En slangehistorie.

Fru Marie Nielsen, enke after skipper Niels Peder Nielsen i Nr. Nebel, fortæller:

Da min mand sejlede på Sydamerika og op ad La Plata floden, fik han og styrmanden samt to matroser lyst til at gå i land et sted, hvor der var mægtige skove. De havde alle medtaget skydevåben og ammunition og håbede at skyde noget vildt og få afveksling i den daglige kost.

Skibsbåden fortøjede de ved et træ ved flodbredden, og der så de en stor og farlig slange på en af grenene. Styrmanden sagde: »Den slange vil jeg have«. Min mand advarede ham, og de gik på jagt. Udbyttet blev kun ringe, og de kunne ikke trænge ind i skoven. De blev snart kede af jagten og vendte tilbage til båden. Slangen sad endnu på grenen, og styrmanden ville fange den. Han trak sin skjorte af og viklede den om sin højre arm, og derefter klatrede han op i træet og nærmede sig slangen. Igen advarede min mand ham, men styrmanden ville nu fange den slange. Han strakte hånden ud over slangens hoved, gav den et hårdt slag og holdt den fast i nakken. Lynsnart løsnede slangen sig fra grenen og snoede sig

om styrmandens arm, skuldre og bryst. De fik styrmanden hjulpet ned i båden, og han holdt fast på slangen, som knugede ham. De kunne vel have dræbt slangen, men de ville helst føre den levende om bord. Det blev en farlig tur tilbage til skibet, som lå mindst ¼ mil fra dem. Styrmanden måtte stå op og holde armen udstrakt, men han var stærk og modig, og han ville sejre over sin lumske fjende. Da han fik krampe i armen måtte en mand komme ham til hjælp, medens de to andre skyndte sig at ro. Slangen måtte ikke slippe løs i båden. De var alle bange for den, og sprang de i vandet, var der hajer, som ville æde dem. Da de nåede ud til skibet, var styrmanden bevidstløs, og med stor anstrengelse kom de alle om bord. Det lykkedes at befri styrmanden for det ublide favntag, og slangen havnede i en stor tønde. Styrmanden blev gneden, kom til bevidsthed og var snart all right. Slangen blev beundret af hele mandskabet. Det var en temmelig tyk kvælerslange, syv fod lang og brun med hvide pletter. De ville fodre den med brød, kød, kartofler og mus; men den ville intet nyde. En morgen, de kom og ville se til den, tænk! da havde den født 36 levende unger. Og nu tog slangen næring til sig. Det kan nok være, der blev travlt. Folk kom med flasker og med sprit, og deri måtte ungerne lade livet. Min mand fik et par unger med hjem, og vore børn gav dem til Nr. Nebel skole.

Moderen, den store hunslange, levede en tid i tønden i bedste velgående; men en morgen var den forsvunden. Folk ledte i kasser, i kroge, i tovruller, i rigning. Alle var bange for den og ivrige efter at finde den. – Omsider fandt de den på en hylde over en kahytsdør, hvor den snildelig var kravlet op og havde gemt sig. Så måtte også den bøde med livet. Nu gemmes den i en to-gallons flaske med sprit og ses hos købmand Meldgaard i Sdr. Bork.

Fiskerpigerne.

En gammel fiskerpige, enke efter bådfører Jørgen Larsen, fortæller:

Jeg havde lært at »ees« (sætte mading på krog) og »spildop« (ordne krogene efter afbenyttelse). Det lærte næsten alle småpiger på klitten, inden de blev konfirmeret. Foråret 1860 kom jeg til Nymindegab som fiskerpige. I »æ bue« (Boden) var der som regel 2 à 3 fiskere og to fiskerpiger, som kaldtes »Eespiger« eller »Gravere«. (Dette navn stammede fra den tid, da fiskerpigerne gravede orm op til mading). Vi skulle holde boden i orden, lave mad og »ees«. Når det var »Hauveer« (havvejr), og fiskerne kunne tage ud, måtte en fiskerpige daglig »ees« de fire bakker,

som var hjemme. Skyndte hun sig, da kunne hun gøre det i 3–4 timer. Hun var rap til hånd og mund, og hun fik hjælp, hvis det kneb for hende at blive færdige i rette tid. Man rettede sig ikke efter klokken men efter vejret. ebbe og flod. »Søwn o løwn er, som en vænner sæ te, men de er ett' nem o undvær nowed aa et«, sagde en rapmundet fiskerpige. Klokken brød hun sig ikke om. Hun sagde: »Æ klok er for æ skomager o for æ skræjer men ett' for wos«. Fiskeren, som længtes efter at komme på havet, når vinden »løjede« af, og han vidste, hvor der stod en mejte gue skod fisk«, hjalp tit sin pige at blive færdig i god tid, og det fik han betalt på en anden måde. Han skar sildene i stykker til eesen, og det kunne han gøre med megen færdighed, og han passede ilden på arnen, kløvede brænde og gik til høkeren. Han var behjælpelig i enhver retning. Var hun forknyt, og det var hun tit, faders eller moders tungsind havde også hun fået i arv, måske sørgede hun over, at hun havde været for kåd, sagt eller gjort noget, som hun angrede, da trængte hun, enten hun var ung eller gammel, til opmuntrende og venlige ord. God vejledning af den prøvede og erfarne blev også påskønnet. Tit var fingrene syge, forrevne af kroge og ophovnede af kulde. Man søgte ikke læge og brugte ikke medicin. Det skete kun i yderste nødsfald. Man hjalp sig med hjemmeråd, og i de fleste tilfælde var naturen så sund og stærk, at den sejrede over sygdommen.

En bakke bestod af 3 liner, og på hver line var der 200 kroge. På 4 bakker var altså 2400 kroge. Der måtte sættes et stykke mading på hver krog, og når der var fuld ees, det vil sige, at der var sild nok, så der kunne eeses 4 bakker af hver pige eller 24 bakker i et bådelag, brugtes der gerne to snese sild til hver bakke. Af en sild blev der gennemsnitlig 15 stykker mading. Der måtte anvendes yderste flid for at få de 600 kroge anbragt sålades på bakken, at linen kunne løbe, uden at krogene greb ind i hverandre. Skete det, da dannede der sig en »gris«, og eespigen kunne, når en sådan gris kom i land, stå i flere timer for at få den rede, klar af indfiltringen. Men hun fik den trøst og lære, at havde hun ikke lært at bruge sine øjne og fingre, mens hun eeste, så kunne hun måske få det lært, når hun skulle »spildop«, sætte krogene i rækkefølge, 200 kroge på hver slidstok. Det var altid klart, hvem grisen tilhørte, thi hver bakke og hver line bar sit mærke. Der vankede mange skoser, megen ros og megen dadel. Tit var pigerne dog uskyldige i, at der dannedes grise. Fiskerne var ikke alle lige omhyggelige ved bakkens anbringelse i skibet, og ved at

sætte dem i havet. Der var også ved fiskeri noget, der hed tak for sidst. Der var opmuntringer, og der var ydmygelser at hente.

Fiskerpigerne satte en ære i at holde krogene rene og blanke, og fiskerne påstod, at jo blankere krogene var, jo bedre fiskede de. Krogene blev skruppet og skuret, renset og skyllet. Sand og vand var der nok af, og der blev ikke sparet på det. Knokkelfedt manglede en fiskerpige ikke, og jo mere hun brugte, jo mere stod til tjeneste. – Efter den grundige rensning hængte en fiskerpige alle sine 12 liner til tørring på »æ stjel«, pæl forbundet med lægter eller »rauter«, som var strandet ved havet. Var der ingen stejle, blev linerne lagt til tørring på Helmbakkerne. Når de var tørre, bragtes de ind i den bod, som i hvert bådelag stod til opbevaringssted for fiskeredskaberne. – Inden en line måtte eeses igen, skulle den strækkes, og dette skete ved, at der blev slået et lille slag med hånden (»tejn«) mellem hvert par kroge. Man spurgte en uøvet fiskerpige, inden hun begyndte at esse: »Haar du houst o tejn æ linner«.

Når det var havvejr, havde fiskerpigerne meget at bestille med eesen og opspliden, og søvn og mad fik de som fiskerne til ubestemte tider. Når det derimod var »opblæst«, stærk kuling eller storm, og fiskerne ikke kunne komme på havet, da havde alle ved fiskerlejet gode dage. Da blev der hvilt ud efter de anstrengende dage, og da blev der samlet kræfter til et nyt fremstød.

Fiskerpigerne satte en ære i at holde boden ren og næt. Viste hun der, at hun havde ordens- og skønhedssans, da kunne det betragtes som rimeligt, at hendes bakker, liner og kroge også var i den skønneste orden. Hun fik en god løn, 8–10 specier for de tre måneder: April, maj og juni. Desuden delte pigerne de penge, som »æ buemødding« kostede. Fiskeleverne bragte også pigerne en god ekstrafortjneste. Så tit skete det, at flere læs fisk lå på strandbredden, og pigerne måtte tage indvoldene ud. Som vederlag fik de fiskeleverne, og torskene men dog især pighajerne havde en lever, hvori der var megen tran. Alle slags fiskelevere gemtes hen i store tønder. Ved slutningen af fisketiden kogtes leverne i store, gamle gryder. Denne afkogning foregik ude ved en bjærgside, og brændsel kunne fiskeren nok bjærge til sin pige, når han ellers havde været tilfreds med hende og måske lejet hende til næste år.

Det var en varm dag, når man kogte tran af fiskeleverne. Bar vinden på, da mærkede man den væmmelige stank fra de rådne levere og den harske tran, som flød oven på. Man tappede først vandet af tønderne, og

derefter bragtes leverne over i gryden, hvori den kogtes i flere timer. Når trannen var kogt ud af leverne og flød oven på, blev den skummet af og fyldt på en trantønde og kunne så gå i handelen. Skumskeen, som benyttedes til at skumme trannen af den kogende gryde, var gerne den ene skål af en tranlampe.

Ane Jensen var en ældre fiskepige. Hun havde hjemme på Klegod og var af en gammel fiskerslægt. Det første år, jeg var drejer ved Nymindegab, var vi i bod sammen. Hun havde lovet min moder at se efter med mig og hjælpe mig under vanskelige forhold, og hun holdt sit løfte. Hun var mig i moders sted og sørgede godt for mig, tørrede mit tøj, satte mod i mig, når jeg var forknyt, satte mig i rette, når jeg blev kåd og vild, sagde mig, hvad jeg skulle og ikke skulle. – Ane var så god og så glad. Hun sang ved sit arbejde, hun lo og skæmtede, og hun var rask til hånd og mund. Der var glød i de røde,runde kinder, der var ild i øjet, der var varme i hendes ord. Alle holdt af Ane , og jeg lød hende, som om hun var min egen kære moder. – Men hvorfor stod Ane så tit og græd? Jeg spurgte, men jeg fik intet svar. Nu forstår jeg det. Hun havde forlovet sig med en af fiskerlejets stolteste og modigste fiskere. Han hed Anders Tephede, Anders Tep, var hans kendingsnavn. Han var en ældre karl, stor og kraftig, mere livlig og spøgefuld end andre. Han var godsindet og tjenstvillig som få; han tog de små og svage i forsvar og var i mange retninger en brav og dygtig fisker. Men Anders dr a k. Han havde været forfalden i flere år. Ane havde tænkt, at hun var den, som skulle hjælpe Anders også i dette stykke, og i lange tider smagte han ikke brændevin. Men så kom det over ham, især i opblæst, når fiskerne ikke kunne komme på havet. Anders ville være den første, også i et svirelag. Når han var fuld, frygtede alle hans store kræfter og hans forgiftede ord. Da græd Ane. Anders våndede sig, når han blev ædru, men Ane var rådvild. Hun var måske den eneste, som havde tro og kærlighed til ham. »Hvad der skal ske, det sker«. Hun giftede sig med Anders.

Som så mange andre fiskerfamilier fra Nymindegab og omegn tvang forholdene også Anders Tep og Ane til at flytte til Esbjerg, og der kæmpede de en hård kamp for tilværelsen. – Deres historie skal ikke skrives. Den ville vise for stærkt lys og dyb skygge, for udpræget karaktertræk og for modstridende magter. Nu er de begge døde. Alle deres gamle venner vedblev at holde af dem, og jo vildere stormene rasede, og jo højere sø, de måtte sejle, jo mere trofaste stod familie- og vennekredsen om dem.

TI ÅR VED TARM KOSTSKOLE

af lærer H. Malling, Varde

August 1914 tiltrådte jeg min stilling som lærer, senere inspektør, ved Tarm Kost- og Realskole, som dengang ejedes af skolebestyrer Sofus Madsen Mygdal, ældste søn af »Madsen Mygdal-klanen«, hvortil hørte statsminister Th. Madsen Mygdal, ØK direktøren m.fl.

Det var noget af en oplevelse for mig af og til at møde disse brødre, der her havde aflagt alt officielt præg; det var stovte mænd, vittige, humørfyldte, musikalske, som slog sig løs.

Skolebestyreren var en begavet mand i mange retninger og et herligt menneske. Der var mange eksempler på hans klare hjerne; jeg har ofte set ham sidde i sin skrivebordsstol med sin uundværlige, lange pibe i munden og skakbladet i hånden. Uden at lade sig forstyrre løste han skakopgaverne fra selve bladet.

Han var i høj grad sprogkyndig: latin, fransk, engelsk og tysk, og han underviste på skolen i fransk og i tysk eller engelsk efter sin egen metode, som skaffede eleverne gode karakterer i disse fag. Mygdal havde mange interesser udover skolen; f.eks. var han interesseret i krigens forløb og havde for at følge med et meget stort kort, hvor han med knappenåle viste de forskellige hæres stilling og kommenterede dem. En dag, vi stod og betragtede Bayernes fremrykning – på kortet, sagde han: »Jeg tror, det går galt for dem; de bliver vist til halvbajere«. Ofte kom han på sin egen måde med sådanne udtryk. Mygdal var skuespiller, komponist, spillede klaver og sang til, og han forstod at få eleverne til at virke med, når kosteleverne søndag aften var samlede til kaffe og underholdning. Jeg husker disse aftener, når Mygdal spillede på klaver, sang og agerede, mens eleverne sang med af fuld hals.

En aften skulle Mygdal og jeg opføre »Skriftemålet«; han var strålende som den omfangsrige, nærige og madglade Peter Josef, mens jeg var den arme synder, der kom for at skrifte. Aldrig glemmer jeg hans spil, og jeg husker det spark, jeg fik, da Pateren i sin vrede over de stjålne kapuner, jog synderen bort. Eleverne jublede. Dette spark var improviseret; men sådan var den mand, så morsom og overraskende med sine lynhurtige bemærkninger. Selvfølgelig blev der spillet komedie på den skole, og der blev altid lagt vægt på, at så mange elever som muligt blev aktiviserede. Med Mygdal som instruktør opførte eleverne myten om »Abdallah«, som Mygdal oversatte fra fransk og satte i scene med optrin hentet fra

Østen: kamel, spraglede dragter, muisk og sang – en forestilling, jeg ikke har set mage til på nogen skole. Andre forestillinger var »Aladdin«, »Thor henter sin hammer«, »Genboerne« m.fl.

Midt i alt det stod fru Marie Madsen Mygdal, som var en mægtig støtte for sin mand på mange områder. Størst var hendes opgave med kostskolen og økonomien, med indkøb, med rationeringskort under krigen, og under Den spanske Syge var der meget at ordne.

Mygdal havde fået idéen til at få lavet en drypstenshule på skolens grund, og det blev kunstmaleren Lyngbo, der udførte den opgave.

Her lærte jeg Lyngbo at kende som den personlighed, han var. Vi fik fat i et lille køretøj, og med dette kørte vi rundt i omegnen for at finde passende sten, blikdåser og andet, som kunne bruges. Selve hulen blev først dannet, og derefter blev der ophængt blikdåser og andet anvendeligt. Vi klaskede så disse ophængninger med cement og fik således det indre af hulen. Foran hulen lavedes et bassin, og fra selve hulen kom Minotaurus (oldgræsk sagnuhyre) frem, mens to frøer fra bassinet sendte vandstråler og mod Minotaurus. Der gik en tid, så fik Mygdal idéen til et stort Danmarkskort, lagt af cement ude i det fri. Fra Geodætisk Institut fik vi en mand over til skolen for at lave et forberedende arbejde, som bestod af kortlægning på papir. Den fremgangsmåde var ikke efter Mygdals idé med selve arbejdet, så han måtte igen have bud efter Lyngbo, og hans Danmarkskort blev i stort format lavet af cement med højdedrag, søer, åer, broer, jernbaner (ståltråd) og byer. Disse blev af lærere og elever skåret ud i ler og senere brændt på teglværket. Mange mennesker er valfartet til Tarm for at se disse kunstværker, som de jo var.

Udover sin gerning på skolen påtog Mygdal sig andre opgaver, idet han gavmildt udnyttede sine rige evner.

Han dannede således et blandet sangkor, kirkekor, hvortil han fandt sangere fra omegnen, byen og skolen. På den store plads med den høje flagstang foran skolen blev der afholdt store fester. Jeg husker så godt disse oplevleser med kendte talere udefra og sangkoret med Mygdal som dirgent. Der var en egen stemning over disse fester. Mygdals sidste store opgave var hans »fund« af og arbejde med de danske folkeviser, som han selv udvalgte, dramatiserede og instruerede. I første omgang var det lærere og elever, der kom i aktivitet.

Det var en fornøjelse at arbejde sammen med eleverne, se deres interesse og optagethed.

Vi opbyggde selv en scene i gymnastiksalen, mens dekorationerne

blev malet af den enestående boghandler Jakobsen i Skjern. Så gik vi igang med prøverne, og det var stadig Mygdal, som førte an. Hans lille orgel stod ned i salen, og her spillede han til sange og danse. Og han var i høj grad instruktøren; vi begyndte med »Åge og Else«, og Mygdal gik selv op på scenen for at vise, hvorledes de optrædende skulle gå til sangen af denne alvorlige folkevise. Denne store, kraftige mand gik med lette, ligesom dvælende skridt, idet han gentog: »Se nu her – sørgetrin – sådan – sørgetrin«.

Efter at Mygdal havde udvidet sin trup, tog han fat på visen om »Agnete og Havmanden«, som opførtes på kroen, hvor scenen blev udvidet. Mygdal skånede hverken sig selv eller sin pengepung, hvor det gjaldt den rette opførelse af folkevisen, som havde hans store interesse. Han drog til København for at tale med Det kgl. Teaters daværende direktør, Johannes Poulsen. Der kom imidlertid intet ud deraf; men Mygdal gav ikke op. Efter nogle opførelser i Tarm drog han med flere folkeviser på turné til nogle større byer, og der kom mange tilskuere med rutebiler langvejs fra. Det blev succes overalt. Jo, vestjyderne kan! Det var skuespillere ud af det almene folk, der på deres særlige måde levendegjorde folkeviserne, denne klenodie fra middelalderens herlige poesi. Det var boghandler Jakobsen fra Skjern, der skabte dekorationerne; det var ham, der som regisør i »Agnete og Havmanden« fik de små billeder i kirkerummet til at vende sig om. – Efter en indbydelse fra Sverige drog Mygdal på rejse; men han nåede kun til København, hvor han hos sin bror pludselig døde.

Han havde glædet sig til at få skolen solgt for i villaen i Riisskov helt at kunne arbejde med Folkeviserne. Med hans død var hans værk slut.

Jeg glemmer aldrig Mygdal, der for mig stod som et geni og et enestående menneske.

H. Malling.

EFTERSKRIFT

Tidligere elever vil eventuelt undre sig over, at jeg ikke efter ti år ved Tarm kostskole skriver om livet på kostskolen, lærere og elever, timeplan o.s.v. Der er materiale nok, men ikke plads nok – måske siden.

»Vestjyder fortæller« – ja, men jeg er østjyde, så jeg burde måske have lyttet til Hostrups ord, når han i »Feriegæsterne« lader professoren sige: »Det hævner sig altid, når nogen med magt vil ovedskride sin ånds naturlige begrænsning.

H. M.

AAL KIRKE

af pastor Riger-Kusk, Oksbøl.

Aal kirke er den største af landsbykirkerne i Vester Horne herred, og i sin oprindelige skikkelse stod den færdigbygget vel omkring år 1100 eller i begyndelsen af 1100-tallet. Senere er kirken blevet udvidet på forskellig vis. Mod øst er koret blevet forlænget, så det kom til at bestå af tre hvælvingfag, som giver koret en anseelig størrelse. Forklaringen på denne udvidelse kunne måske være, at der skulle være plads til kordrengene. På korets nordside er bygget sakristi. Mod syd et våbenhus og mod vest nogle fag endende med et tårn. Om tårnet vil man sige, at det har været ca. dobbelt så højt som nu og været brugt som sømærke. Konstruktionen må imidlertid have været for svag, så man har været nødt til at tage den øverste del ned og forsyne murene med ankre. Årstalle 1767, som står på tårnet, må angive tidspunktet for denne ombygning.

Den nederste halvdel af kirkens mure består af granitkvadre. Af en eller anden årsag, måske simpelthen af mangel på granit, har man så skiftet materiale og bygget færdig med tuf, som er sejlet hertil fra egnen omkring Andernach syd for Køln. I ca. ca. 40 vestjyske kirker er anvendt tufsten, så der må have været en særdeles livlig trafik af skippere, som sejlede med tuf på Rhinen og de hollandske flodveje og op langs den jyske vestkyst.

Når Aal kirke er kendt viden om, skyldes det imidlertid ikke dens historie eller dens arkitektur eller materialet, som er anvendt, men derimod dens kalkmalerier, som vel er af så nogenlunde samme alder, som den ældste del af kirken. Umiddelbart efter reformationen er billederne blevet kalket over og først fundet i 1882, da Helms og hans medhjælper, arkitekt Ahlmann, arbejdede på det store værk om tufstenskirkerne. En beretning gik til nationalmuseet, som satte konservator Kornerup til at undersøge sagen. Han blev hurtigt klar over, at der bag kalken fandtes et væld af meget fine og værdifulde billeder, og en stadig brevveksling med rids og skitser mellem Kornerup og museet lader os følge den fremadskridende afdækning og overvejelserne angående en istandsættelse. I 1888 kunne Kornerup meddele, at arbejdet var færdigt.

Kalkmalerierne består dels af en Sct. Nicolaus-gruppe på væggenes øverste halvdel, dels af en rytterfrise på nordmurens nederste halvdel.

Som adskillige andre kirker langs den jyske vestkyst er også Aal kirke indviet til Sct. Nicolaus, de søfarendes skytshelgen. Han kunne dog også være til hjælp for de vejfarende, og i påkommende tilfælde sage sig af

brudenes sag, og det er netop som beskytter af de vejfarende og brudene, vi ser ham i Aal kirke. In en niche tilhøjre for korbuen har der sandsynligvis stået et alter for Sct. Nicolaus.

Nicolaus levede i slutningen af de 3. årundrede og første halvdel af det 4. århundrede, og han skal have været ud af en meget ædel og meget rig slægt. Legender ved mangt og meget at berette om ham og kan fortælle, at han allerede som spæd var såre from, idet han på fastedagene, onsdag og fredag, ikke ville die sin mor. Efter forældrenes død gik al hans tragten ud på at bruge de arvede rigdomme til guds ære og menneskers gavn og glæde. Derfor blev han også gavehelgen, som senere blev til Santa Claus, julemanden.

Nicolaus virkede som biskop i Myra i Lilleasien. Forud for valget af ham til biskop havde der været en del strid, idet man fra de forskellige partier og retninger hver især ønskede sin mand gjort til biskop. En præst fik da en åbenbaring, som lod forstå, at man skulle vælge den, som først trådte ind i kirken, når messen blev læst. Den første var Nicolaus, og dermed var sagen afgjort, og på Aal kirkes sydvæg ses et billede af Nicolaus, der indvies til biskop. Den fungerende biskop salver Nicolaus og sætter bispehuen, mitraen, på hans hoved, mens to præster står og ser til. Den ene træder den anden over tæerne, og man har undertiden ment, at det var den gamle mesters raffinerede måde at antyde præsternes kivagtighed på. Det er nu nok for udspekuleret. Hele frisen igennem træder man rask væk hinanden over tæerne.

Det første billede på nordvæggen viser Sct. Nicolaus, der forretter en dåb. Under dette billede har døbefonden sandsynligvis stået – nær ved kvindernes indgangsdør i nordmuren og mændenes dør i sydmuren, en placering, som vel skulle pege på dåben som »gudshusets dør«.

Det næste billede viser os Sct. Nicolaus som de vejfarendes beskytter. Tre vandringsmænd er kommet til et herberg for at få natlogi. Da de er kommet til sengs i deres kammer, lister kromanden ind og slår dem ihjel med sin økse, og krokonen tager deres pengepung. Krofolkeness griskhed kan være antydet i det midterste felt, hvor en gryde er hængt til kog over flammerne på ildstedet. Også de døde kroppe skulle gøres i penge, idet de skulle parteres og tilberedes til retter, som kunne serveres for kroens gæster.

Sct. Nicolaus får nys om udåden. Han kommer til herberget, tager krofolkene i skarpt forhør og skaffer sig adgang til til de tre døde mænds kammer, hvor han kalder dem tilbage til livet. Men den gamle mester har villet

andet og mere end udsmykke Aal kirke med billeder. Han har også villet holde en prædiken om, at kun Gud kan tvinge døden. Derfor maler han oven over de tre mænd en sky, og ud af skyen rækker en hånd, Guds hånd, hvis to fingre peger på mændene, som sidder i deres senge. Det, der sker her, ved Guds kraft, ved Guds finger.

Det følgende billede fremstiller Sct. Nicolaus som den, der i en given situation kan tage sig af brudenes sag. Legenden kan fortælle om en herremand, som sad forarmet og forgældet ved sin gård. Hans økonomiske situation var så fortvivlet, at han ikke var i stand til at give sine tre døtre en ordentlig medgift, af hvilken årsag det var umuligt at få dem afsat, og for så i det mindste at redde sin gård havde han tænkt på at sælge dem til et utugtshus.

Da Sct. Nicolaus hører om al denne elendighed, kommer han tre nætter i træk og kaster hver nat en pengesæk ind ad herremandens vindue, hvorefter den stakkels herremands nød er forbi, og han kan trygt lægge sig til at dø.

Det sidste billede i rækken er omdiskuteret. Hovedpersonens hovedbeklædning kunne tyde på, at det er en konge, som i den ene hånd holder en bog og i den anden et strengeinstrument. Man gætter straks på David, den poetiske og musikalsk begavede konge fra det gamle testamente. Hvis det er kong David, kan billedet være anbragt som afslutning på helgenfrisen som et udtryk for den tak og lovprisning, man må besjæles af, efter at man har været vidne til Sct. Nicolaus' smukke og gode gerninger til menneskers hjælp og redning.

Der er imidlertid dem, som vil mene, at også dette sidste billede har Sct. Nicolaus som hovedperson – ganske vist med forandret skæg og hår og hovedbeklædning, og en legende kan så nogenlunde dække billedet. Den fortæller, at tre unge mænd var faldet i unåde hos den romerske kejser, som havde dømt dem til døden. Sct. Nicolaus går imidlertid i forbøn for dem, og de bliver benådet, hvorefter han opfordrer dem til at rejse til kejseren og hver især bringe ham en gave, fordi han var dem nådig. Det er disse gaver, Sct. Nicolaus er i færd med at dele ud. Den ene unge mand skal give kejseren evangeliebogen. De to andre gaver skal være i »tasken« med de to rum, som Sct. Nicolaus holder i sin venstre hånd. At der kun er to mænd i Aal kirke forklares med, at der simpelthen ikke har været plads til den tredje.

Det er dog rytterfrisen på nordmurens nederste halvdel, som gør kirken berømt, og som er enestående i europæisk kirkeunst. Frisen kan minde

noget om det berømte franske Bayeuxtapet, som fremstiller Vilhelm Eroberens togt til England i 1066, og billederne i Aal kirke kan vel være fra ca. samme periode, d.v.s. fra begyndelsen af 1100-tallet.

Frisen fremstiller en rungende slagmark, hvor skjolde, sværd og hestehoveder tørner sammen i et rungende brag. Billederne er jo også blevet til i en kamptid, og det kan være meget nærliggende at antage, at vi her har et forsøg på at gengive korstogstidens kampe. I værket »Den danske billedbibel i kalmalerier« skriver Broby-Johansen: »Selv om der ikke var bevaret noget andet fra korstogstiden, ville det ene billede være tilstrækkeligt til at afsløre en åndsform anderledes end alle andre tiders«. Broby-Johansen hentyder til det billede, hvor »rytteren har rejst sig i sadlen for at lægge fuld kraft i hugget, samtidig med at han dukker hovedet bag skjolderanden, bøjer hoved og arm så blødt og blidt, så gudhengivent som det sømmer sig en kristen ridder, hvis krigsdåd er hans gudstjeneste – –.

Med en graciøs bevægelse fører han spillende let det overnaturligt kollossale sværd, som det kun kan tænkes i en tid fuld af bestandige store og små mirakler. Og hans hug er lynhurtigt, idet han når at kløve fjendens allerede afhuggede hoved i luften«.

Andre kyndige tolker kampfrisen i en noget anden retning. Man hefter sig ved, at begge de stridende parters skjolde er af samme type, et forhold, som kunne tyde på, at der er tale om et internt opgør mellem folk af samme stamme. Man har henvist til beretningen i 2. Samuelsbog kapt. 18, hvor det fortælles, at Absalon gjorde oprør mod sin far, kong David. Begge samlede en hær og stående ved bymurens port ser David sit »mandskab drage ud, hundredvis og tusindvis«. »Slaget kom til at stå i Efraims skov, hvor Asalons hær blev slået af Davids folk, og der fandt et stort mandefald sted den dag; der faldt 20.000 mand. Kampen bredte sig over hele egnen, og skoven fortærede den dag flere folk end sværdet«. Absalon selv måtte flygte på sit muldyr, men under flugten fik han håret viklet ind i et terebintetræs grene, »så hang han mellem himmel og jord, medens muldyret løb bort. »En af Davids mænd, Joab, kom til og gennemborede Absalon med sit spyd.

Når man holder denne beretning sammen med kampfrisens fremstilling, må man forbavses over, hvordan skildringen i 2. Samuelsbog så at sige punkt for punkt svarer til billederne i kampscenerne: Kongen, der fra byporten ser sin hær drage forbi; kampen, der raser; træerne, der rager op mellem de kæmpende og afslutningen på den gammeltestamentlige beretning, såvel som på den ufuldstændige rytterfrise: en mand, der slynger sit

spyd mod en modstander, af hvem kun skjoldet ses. Er det Absalon?

Også andre tolkninger har været fremført, f.eks. den, at hele slaget skal ses som Angantyrs kamp mod hunnerne fra Hervara saga. Men hvad enten man nu vil forklare på den ene eller den anden måde, har Broby-Johansen nok ret i, at kampbilleder fra romansk tid godt kan have været tænkt som illustrationer til bestemte bibelske fortællinger, idet det gamle testamentes beretninger dog blev set i et symbolsk lys og blev opfattet som billedlige iklædninger af religiøse og moralske læresætninger. Kampbilledernes egentlige opgave har været at illustrere den standende strid, som er alle kristne menneskers. Og de fromm har opfattet dem sådan, enten de har været bekendt med en nærmere forklaring eller ej. (Den dan ske billedbibel pag. 170).

På korets første hvælvning ses fire våbenskjolde for slægten Juel og slægten Lange på fædres og mødres side. I en lang periode i 1500-tallet var slægten Juel ejer af herregården Hesselmed i Aal sogn. Fra 1553 til 1579 ejedes Hesselmed af Vincent Juel, som var gift først med Ellen Gjø og efter hendes død med Elsebet Svave. Vincent Juel var en overmåde velstillet mand, som adskillige gange kunne forstærke Frederik II med pengelån. 18. juli 1563 lånte Vincent Juel kongen 400 guldgylden, »hvorfor han fik pant i Aal sogn 1 gård kaldet Broengh, 1 boel kaldet Fretofte og 1 gård i Oxebøll. 7. maj 1564 har kongen åbenbart igen været i pengetrang. I hvert fald fik Vincent Juel for »1908 gode, møntede og uforfalskede Joakimsdaler« kronens gård »Bøvling« (nu Rysensten) i pant med bønder og tjenere, dog skulle han årlig deraf give 300 Joakimsdaler, 20 tønder smør vel forvaret med salt og træ, 10 tønder oksekød, 6 tønder fårekød, 150 sider flæsk når olden er, 100 røgede gæs, 14.000 hvilling og 24 worder (tønder) Kabliav« (meddelt i »Danske samlinger«.

20. juni 1565 fik Vincent Juel sit første pant forandret, så han i stedet for gården i Oxebøll fik en gård i Grærup og en gård i »Torp« i Billum sogn.

Som sine slægtninge var Vincent Juel sømand og skal have været fører af skib i slaget ved Varberg, hvor han gjorde sig fordelagtigt bemærket. I 1571 blev han lensmand i Bergen. 1. august 1574 »forlenedes han for troskab og villig tjeneste han os og riget bevist har« med Koldinghus og Skodborg. 1579 fik han Vordingborg i len, men da han drog fra Bergen derned, druknede han ved Bornholm 1579. (Danske samlinger). Til minde om sin husbond lod Elsebet Svave skære fire stolegavle til Aal kirke. De bærer hendes og Vincent Juels initialer og våbenskjolde.

Aal kirke ejer også en fornem samling af træskuplturer, som gengiver

forskellige episoder fra Jesus liv. Morsomst er en gruppe på to personer, ophængt på nordmuren. Den ene person er tydeligt nok Maria, og den anden skal med sit nuværende hoved være Josef. På et eller andet tidspunkt er der sket det, at skikkelsen ved Marias side har »tabt hovedet«, og en håndspild mand har forsøgt at udbedre skaden ved at snitte et hoved til Josef – meget nærliggende, da Maria og Josef jo så ofte nævnes i samme åndedrag. Den gode husflidsmands kunnen har imidlertid langt fra stået mål med den gamle billedsnitters, så resultatet er temmelig primitivt og ubehjælpsomt – helt bortset fra, at skikkelsen ikke er en mand, men en kvinde, nemlig Elisabeth, Johannes Døberens mor. Skikkelsen røber sig tydeligt som kvinde i klædedragt og arm- og håndstilling.

Et fornemt stykke træskærerarbejde er alterkurcifikset, skåret af Skjold-Lund. Det er en nøjagtig kopi af kirkens gamle kurcifiks, som vel er af så nogenlunde samme alder som det ældste kurcifiks her til lands, Aaby-kurcigikset, d.v.s. fra begyndelsen af 1100-tallet. I 1938 blev kirkens gamle kurcifiks sendt til restaurering på Nationalmuseet, hvorefter sagen blev så temmelig glemt både på museet og i sognet. Ved et tilfælde fandtes i 1960 i kirkens arkiv en kvittering af 25/11 1938 fra Nationalmuseet for det »til undersøgelse og restaurering« modtagne kurcifiks. Sagen blev nu omgående taget op både af menighedsråd og Nationalmuseum, og efter mange og grundige overvejelser enedes man om, at museet skulle beholde det gamle kurcifiks, der var så medtaget, at en restaurering kun ville levne ca. 1/5 af det originale materiale. Til gengæld skulle Nationalmuseet bekoste udførelsen af en nøjagtig kopi. Arbejdet blev overdraget Skjold-Lund, som på Fyn fandt en gammel mølleaksel, som var så tilpas lagret, at træet var anvendlig til formålet.

Til forskel fra det gotiske (og yngre) kurcifiks med den forpinte og forvredne og tornekronede Kristus er kurcifikset i Aal kirke et kongekurcifiks. Kristus hænger ikke på korset, men han står med en nøgle gennem hver fod. Han bærer ikke tornekrone, men kongekrone. Han har ikke et lændeklæde, men et krigerskørt. Det er Kristus set med »troens øjne«; vel blev Kristus forsfæstet langfredag, men han opstod påskemorgen – langfredag og påske i ét.

Tider skal komme; tider skal henrulle;
Slægt skal følge slægter gang –

og disse skiftende tider og slægter har skabt Aal kirke, som vi ser den i dag.

GAMMELDAGS JUL
af Kjærsten Alkjærsig

»Vi vil os ride ud af land
imellem ny og næde,
fortælle vi vor julesang
og det med lyst og glæde.«
(Gammelt rim)

»Nu er Skandinavien igen for nogle måneder forsvundet i tåge og mørke, men midt i gråheden ligger, som et strålende midtpunkt, julen med snesport og fester. Ingen forstår at fejre jul som skandinaverne –« sådan skrev et amerikansk blad fornylig, og det er måske netop mørket og sluddet, der får os til at fejre julen, som vi gør det. Jeg kunne gå videre og sige, at det måske var det endnu større mørke, som herskede over landet i tællelysenes tid, der dengang fik os til at gøre større forberedelser og fejre længere end nu.

Det begynder jo rigtignok at mørkne ved halvfiretiden, men næppe har himlen fortonet sit blege grå til en dyb blå, før de elektriske lys springer frem som klare stjerner over gader og pladser. Langs landevejen spreder bilerne deres lysvifter, og i hver enest bondegård vandrer man om i det dagklare elektriske lys. Nu vi kan skabe dag om os, når vi vil, er der noget usigelig hyggeligt i dette tidlige mørke og de lange aftener. Der er noget forventningsfuldt over al ting i tiden ind under jul, næsten som i våren, skønt jo på en helt anden måde. Butikkerne stråler med lys og udstillinger, gaderne er pyntede, der er noget travlt og muntert over folk, noget mildt i sindene, det er, som ønskede de at gøre hinanden så meget godt som muligt. Er det bare julen, der virker? eller er det også tanken om, at et år snart er rundet, et år, hvor vi måske burde have været kærligere og bedre, have tænkt mere på andre og mindre på os selv. Vi må have betalt lidt af på vor gæld, så vi med god samvittighed kan glæde os til julen og det ny år.

I tællelysenes tid, for en halvfjerds år siden, stod mørket tæt om de lave gårde i dagene før jul, men der var lunt og godt inden døre. En aften hen i december, da mor sad ved sin rok, og far snoede simer, sagde mor: »Vi begynder i morgen den dag at støbe lys«. – Det var introduktionen til juletravlheden. Ja, juleforberedelserne var på en måde begyndt allerede ved efterårsslagtningerne, og et par dage før havde mor været hos væversken.

Hun var rejst af med et stort knippe garn på nakken og en tung pakke i hver hånd, i den ene var der en sødmælksost og en rullepølse, i den anden et røget lammelår. Sådan var det skik dengang, det var send til væversken »skjøn«, som vi kaldte det. Mor havde taget rigeligt med dennegang for om muligt at få væversken til at sætte hendes væv først. Det fik hun dog ikke held af, der var så meget, som skulle være færdig først. Da mor ved at skotte ud i køkkenet fik øje på en ti-fjorten lammelår, som hang der, samt et lignende antal sødmælksoste og rullepølser i stabler på bordet, forstod hun det godt.

»Ja, så er det bedst, jeg flytter mine simer«, bemærkede far og så til sin tagbunke, » skulle der komme tællestænk på mine simer, går musene i dem«, og han begyndte at favne simer op, så der blev et bestemt antal i hver bunke. Far vidste nøjagtig, hvor mange bundter, der skulle til for at sy tækken fast på et fag hus. Forarbejdningen af sædeløb, limer, kurve og simer var arbejde, han måtte have tilside om vinteren.

Dagen efter blev der sat en stor gryde på ilden med talg fra efterårsslagtningerne. Vi slagtede gerne en 12–14 får, så det var en god portion. Midt på gulvet stod kjernen halvfuld af koghedt vand. Her i blev den kogende talg hældt, så kjernen var bredfuld. Aftenen før var loftsstigen blevet bragt ind i stuen og lagt over to skamler, og lysespilerne var hentet ned fra loftet. Lysespilerne var nogle runde træpinde nok så lange, som stigen var bred, så de kunne ligge tværs over stigen. På dem bandt vi vægerne fast, fire eller seks, som lysene skulle være tykke til, og så begyndte støbningen. Det første hold væger blev dyppet i talgen, lysespileren lagt over stigen, så lysene kunne dryppe af. Så tog man den næste spiler, og når hele stigen var fuld, begyndte man at give den første anden gang etc. Man måtte passe nøje på, at vægerne ikke klistrede sammen. Når de første to, tre gange var overstået, var det let arbejde. Da aftenen kom, var det store spisestuebord overlagt med lys, ens af længde men forskellige med hensyn til tykkelsen; der var julelys, skrædderlys, brudelys, alm. lys og præse. Det var en ordentlig masse, men de skulle også slå til for hele året. De blev nu sorterede, en af dragkisteskufferne fyldt og resten pakket ned i tætte kasser.

Da det fedteri nu var tilside, fik mor en morgen øltønderne op af kælderen, skurede og lagt til udluften. Jeg kom afsted til møllen med æ maltpues, den vejede ikke ret meget, så det var en hel udflugt. Møllen var altid interessant at gæste, der var så fuldt af folk og så megen bevægelse og liv især hen mod jul. Vandet fossede ned over hjulet, og mølleværket gik

med tordnende rabalder. Vogne skramlede henover brostenene, bedst som jeg stod og ventede, rakte en melet karl ud og snappede min pose.Lidt efter fik jeg den malede malt udleveret og strittede tilbage langs æ waaes. Da jeg kom hjem og åbnede bryggersdøren, væltede dampen ud i gården, inde i tågen stod min ældste søster og bandt halmvisker, der skulle virke som en art si og forhindre malten i at løbe ud med urten (eller æ waat), når tapstangen blev løsnet.

Det næste trin på programmet var rengøringen, alt træværk, døre, udskårne paneler, dragkister, borde og bænke skulle renses og vaskes, og alt det kobber-, tin- og messingtøj, som lyste på væggene, poleres. Der var tolv tintallerkener, som sad i rækken under loften, desuden messing strygejern, morter, lygtesaks og lysestager samt kobber-kedler, pander, fyrfad etc. Det meste af det var nok »Arregods«, men en del af det, som var meget smukt forsiret, var vist erhvervet i min moders tid, da der blev holdt auktion over en herregård der på egnen, antagelig Dejbjerglund. Der stod også hjemme ved bilæggeren en mindre egekiste med dybe udskæringer og svært beslag. Den var særlig smuk og stammede fra samme auktion.

De små træsko, vi brugte til højtiderne, skulle også pyntes op, træet blev skuret snehvidt og messingknapperne polerede i gulsten, så de skinnede som guld. Gulvene slap vi let om ved, da de var af ler, kun de meget store gårde havde bræddegulv og da kun i stadsstuerne. Lergulvene var også pæne, når de var velholdte, de skulle fejes meget omhyggeligt og sandet strøs i mønster. Det sand, vi brugte i julen, var vasket i sæbevand. Folk var i det hele meget nøje med, at sandet til gulvene skulle være hvidt og rent.

Tre dage før jul gik bagningen for sig, og det var ikke bare et par sigtebrød og en del småkager, nej, så let slap man ikke. Vi bagte altid femogtyve vældige sigte- og rugbrød, samt seks vældige julekager og desuden utallige plader med sukkerkringler, sirupskager, butterdejg, sprutbakkelser, sprækkringler og andet. – »Oldemor« min stedmoders stedmoder – så hun var lidt langt ude i familien – kom vandrende til gården, dagen før bagningen skulle gå for sig. Det var snevejr og koldt, hun havde en halv mil at gå. Straks hun var indenfor døren, sank hun ned på en stol, hvor hun sad som en stor stønnende tøjbylt. Det første hun fik vejr at sige var: »Gi' mæ en stor sirupsdram!«. Da hun havde stukket den ned, begyndte hun at komme til sig selv. Mor løste stilfærdigt knuderne på hendes mange tørklæder; først var der et pandeklæde, som var bundet på baghovedet, så to uldne tørklæder bundet i nakken og under dem igen et langt uldent sjal. Dernæst

skulle hun have skiftet strømper og sko, man kunne nok få våde fødder ved at vade gennem sneen. Da de var kommet så vidt satte mor smør, sigtebrød, rullepølse og andet frem på det hvidskurede bord, så tog hun til at knirke med sin kaffemølle; brødskorper og ærter lader sig ikke male uden spektakel. Der var da også nogle rigtige kaffebønner imellem, men de rede penge skulle der spares på. Min fader, som var født 1808, havde oplevet at se folk gå fra deres gårde på grund af statsbankerotten, derfor vidste han, at man skal holde sig på den sikre side. Oldemor havde ikke stor tro til mors kaffe, så hun ragede rundt i sin blomstrende sirtsespose blandt sprutjern og diverse små former og fandt et halvt pund kaffebønner frem. Snart bredte en herlig duft sig over stuen, der gik bud efter far, som kom ind sammen med naboen. I hånden havde han et brev, han lige havde modtaget fra posten. Brevet var fra min stedmoders broder og holdt i tidens stil, jeg kan endnu huske begyndelsen: »Kjære søster og svoger. Når man sidder indesluttet af den strenge vinter, flyver tankerne ofte ud til fjerne steder, og i dag er de fløjne til Jer, hvorfor jeg griber pennen for at skrive til Eder, for at høre, hvordan I har det. Vi selv har det meget godt her i degneboligen – –« Her gjorde far en pause i oplæsningen og bemærkede: »Det er de skrækkele, så lærd han er!« »Ja, han kan sætt' det sammen«, samstemmede naboen, og så læste fader videre, mens vi lod kaffen smage os.

Nu skulle oldemor til at høre, om mor havde alting samlet sammen – pommerantsskal, mandler, potaske, kanel, sirup og mel, samt smør, fløde og æg i mængder. Det sidste havde man jo selv, så det blev der ikke sparet på. Oldemor kommanderede med mor, som var hun en lille pige, og mor foer omkring for at stille hende tilfreds. Vi børn blev også sat i sving, vi måtte ikke stå »mæ æ tom hinder«, der skulle en bindehose i dem idetmindste. Da hun havde hjulpet mor at slå rugbrød op og lægge sigtebrød, gik hun i seng. Hun kunne også godt være træt, det var hårdt arbejde at ælte de mange store brød, og jo mere de blev forarbejdede, des bedre blev dejgen. Ikke for ingen ting, siger det gamle ord, man skal se en pige i et dejgtrug og ikke i en springdans.

Der havde været mange ceremonier at overholde, og da oldemor nu var kommet i seng, lå hun og funderede over, om der ikke var mere, hun skulle have os advaret imod og mindet om, af alt det man skulle vare sig for om julen: »Ja, hør nu bette børn«, tog hun igen fat, »juleaften må lysene ikke blive flyttede, vær endelig forsigtig og ræk ikke over bordet, så I ikke skal komme til at vælte en af de høje messingstager, thi går et lys ud, dør en

af jer før året er omme. – I julen må jer far ikke sno simer og jer mor ikke spinde, så bliver fårene tåbelige, og køerne dør. Husk nu at give katten julenadver og slå korsets tegn over alle døre. Sæt et godt neg ud til fuglene; og de gamle, fattige koner, som går rundt og tigger, giv dem, som sæd er, et godt, rundt sigtebrød, samt kringler og den slags, og glem endelig ikke at komme en god klum kød i deres pose. I har nok af al slags, og i morgen bager vi. Den, som fattigen sår, skal fattigen høste, står der i Guds ord, og det skal nok passe. Og bliv så inde ywwelauten, den eneste, som er ude på sådan en højhellig aften er Jerusalems skomager, som går omkring og søger efter en plov at sætte sig på«. – Klokken tre den følgende morgen stod de to stedmødre op for at væle sigtebrødsdejgen og lave småkager. Da det lysnede af dag, blussede lyngknipperne i den store ovn, og jeg blev sendt ned til bækken efter ovndøren og ragen, som havde ligget i blød der en tid, så de kunne være så gennemtrukne, at der ikke gik ild i dem.

Så kom brødene ind. En halv time senere bredte der sig en vidunderlig duft over hele gården. Intet under, at denne duft har bidt sig fast i folk, så de troede, den kunne få en sten til at vende sig. Der skal som bekendt udenfor nogle gårde ligge en brødsten, således kaldet, fordi folk troede. den vedte sig, når den lugtede nybagt brød. Men det ved også gammeldags bønder, at intet sigtebrød eller bagværk kan sammenlignes med det, som bagtes i disse store gammeldags ovne.

Oldemor var ret i sit es. Hun lavede kaffe efterhånden og stod hele dagen ved langbordet, rørte kager og klirrede med sine jern og forme, mens hun hersede med hele husstanden, far iberegnet. Han tog det godmodigt: »Det var godt, jeg fik datteren og ikke moderen«, skæmtede han, »én dag om året går an; men ellers vil jeg nok selv være mand i gården«.

Endelig ebbede den sidste arbejdsdag ud, og juleaften oprandt i dæmpet festglans. Hvert eneste dyr på gården havde fået ekstra forplejning, var blevet puslet om og strøet under. Far havde vasket sig og var klædt om, vi var alle i søndagstøjet.

Til dagligt spiste vi ved det hvidskurede bord, juleaften blev der dækket med en dug, mor selv havde vævet. Den var rullet blank og glat med manglebrædtet; de to tykke lys var pyntede med rødt silkepapir, som var klippet i frynse og faldt ned over stagen. Tørvene knitrede hyggeligt i bilæggeren, og på væggene glødede og blinkede alt det blanke messing- og kobbertøj. Ude fra køkkenet kom en liflig duft, menuen stod på sprængt, kogt lammebryst, branket op i smør, dertil kartofler og sauce samt grønlangkål, som

var tillavet med et par kopper sur fløde. Bagefter risengrød med sødet øl.

Stegefade, »postelin« ejede mor ikke, maden kom på bordet i store lerskåle, der var godt gennemvarmede; og jeg må sige, maden beholdt sin aroma og blev ikke så let kold, når den serveredes på denne måde. Mor bar maden ind. Da hun også havde sat sig og samlet sine hænder, bad far bordbøn:

I Jesu navn gå vi til bord
at spise drikke på dit ord!
dig Gud til ære, os til gavn,
så få vi mad i Jesu navn.

Derefter fremsagde han et lille vers. Det sneede udenfor, og blæsten brusede om gården og gik med gust og drøn mod tag og dør, som ønsked den også fra mørket og kulden derude at trænge ind i den lune, varme stue. Med et blev forstuedøren stødt op, det knaged og knirked derude, og loftsstigen væltede med et brag! »Juleaften færdes ingen andre ude end Jerusalems Skomager«, havde oldemor sagt. Vi børn stirrede forskrækkede mod døren, det var vel ikke ham, der var på vej ind med plov og det hele? Døren gik op, og det var ganske rigtigt en genganger, som viste sig, vor legekammerat gennem mange sommerdage, – æ swaat lam, hvis ribben vi lige havde siddet og knaset. Den kom med halen forrest, og vi skimtede tillige et glimt af æ gammel graabien og æ hvidhue! Da spændingen var størst, dukkede Jens Skindhandler frem bag den vældige bunke tørrede fåreskind, han skubbede ind foran sig. Han havde været omkring at købe skind og var bleven overrasket af natten. Han kom nu til bordet med, så hvad der stod i det gamle vers, far havde læst før måltidet, kom på en måde til at gå i opfyldelse. Verset lød som følgende:

»O, lad os ej vor brødkurv hen
bag lås og lukke sætte,
førend en hungrig Jesu ven
et stykke får af dette«.

INDHOLD:

Alslev Mølle
af gdr. Aksel Schack, Alslev Mølle 9

En Fanø-dreng stikker til søs
af fhv. hovmester Anders Clausen Ankersen, Esbjerg..... 17

Marskens digter –
Peter Vejrup 22

Et tidsbillede fra forrige århundrede
af Claus Jensen, Ringkøbing 29

Et bondehjem i midten af forrige århundrede
af H. F. Fellberg 32

Lidt om orgler og organister i Nordby
af organist H. J. Madsen, Nordby, Fanø 39

Jyske digte
af bibliotekar Lauritz V. Christiansen, Esbjerg 42

Ud og op – en oplevelse a aldrig glemmer
af Jens Astrup, Fasterholt 49

Nymindegab fiskere
af Torben Klinting 58

TI år ved Tarm kostskole
af lærer H. Malling, Varde 76

Aal kirke
af pastor Riger Kusk, Oksbøl 79

Gammeldags jul
af Kjærsten Alkjærsig 85